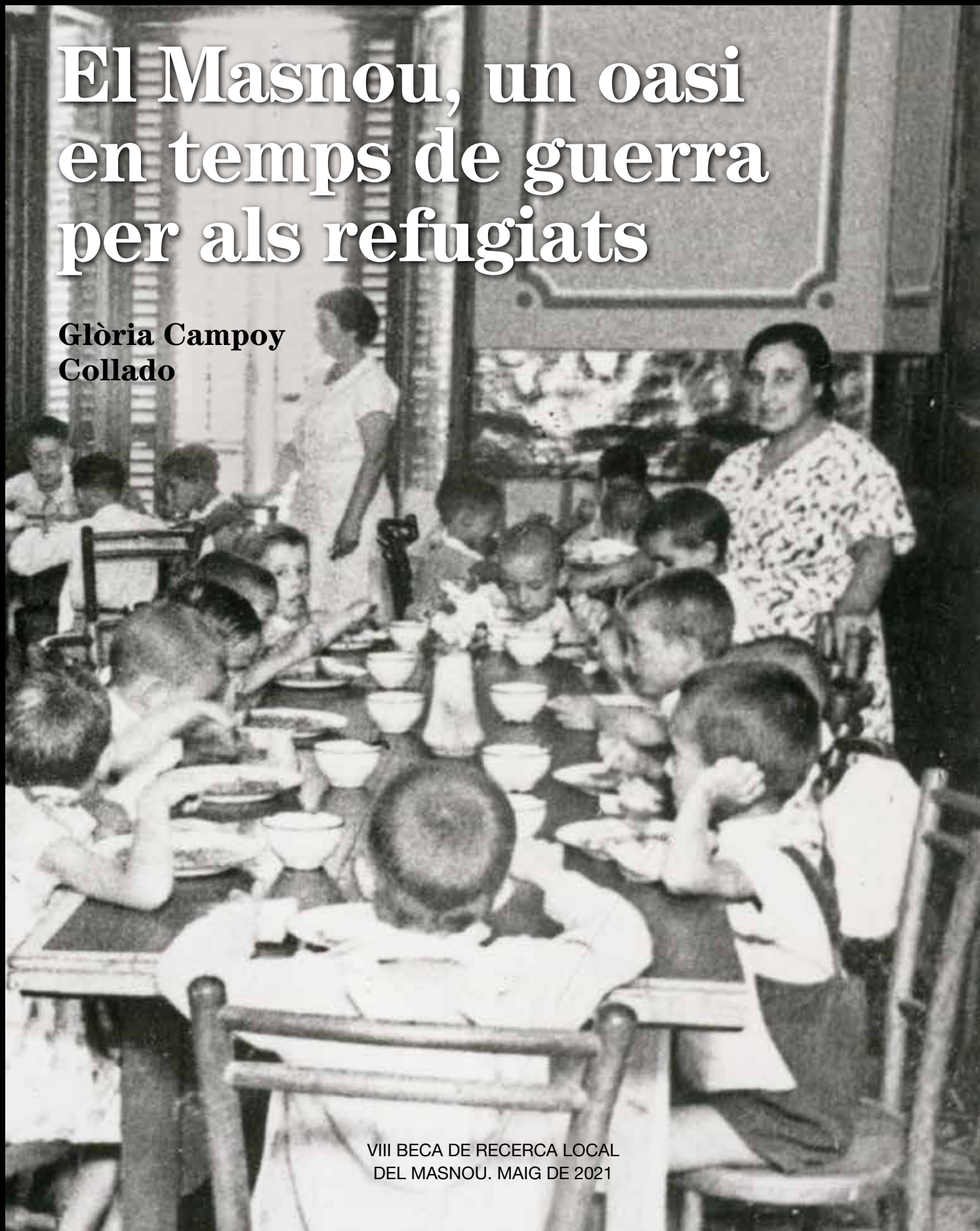

La Roca de Xeix [núm. 32]

El Masnou, un oasi en temps de guerra per als refugiats

**Glòria Campoy
Collado**

VIII BECA DE RECERCA LOCAL
DEL MASNOU. MAIG DE 2021

El Masnou, un oasi en temps de guerra per als refugiats

Glòria Campoy Collado

VIII BECA DE RECERCA LOCAL DEL MASNOU
MAIG DE 2021

Edició:

Ajuntament del Masnou. Arxiu Municipal

Carrer de Sant Francesc d'Assís, 28. 08320 El Masnou

93 557 18 29

arxiu@elmasnou.cat

www.elmasnou.cat

Direcció i coordinació: Carles Pino Andújar

Autoria: Glòria Campoy Collado

Correcció de textos: Mònica Clotet Seral

Disseny i maquetació: Josep Puig Marcos

Impressió: Comgrafic

Dipòsit legal: B 2927-2021

Imatge de la coberta: Menjador de la guarderia infantil Spain and the World, situada a l'actual Escola Sagrada Família, l'any 1938.
Arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam, referència BG A39/84.

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Reconeixement-Compartir Igual 4.0 Internacional (CC BY-SA 4.0) de Creative Commons.
Es pot sol·licitar la publicació adreçant-se a l'Arxiu Municipal del Masnou.

Arribem enguany a la vuitena edició de la Beca de Recerca Local i al número 32 de la publicació de *La Roca de Xeix*. Aquests darrers anys, no només hem consolidat aquesta publicació, sinó que també n'han anat apareixent de noves, com l'edició dels "Quaderns d'Història Local" o bé l'edició del llibre de la historiadora Rosa Toran *Història contemporània del Masnou*. La recerca en la història local, en el nostre passat, és una font inesgotable que ens permet entendre millor d'on venim i, de retruc, el nostre present.

Aquest 2020 publiquem la proposta guanyadora de la Beca amb el títol *El Masnou, un oasi en temps de guerra per als refugiats*, obra escrita per Glòria Campoy i Collado, experta professora de batxillerat, filòloga, documentalista i estudiosa del tema dels refugiats de la Guerra Civil en diverses poblacions catalanes. Es tracta d'un nou estudi històric d'un dels períodes més convulsos de la nostra història i, dissortadament, encara poc conegut: la Guerra Civil. A banda d'estudis generals sobre la història del Masnou que tracten el període republicà i la posterior guerra, recentment vam publicar en la col·lecció "Quaderns d'Història Local" el llibre *La repressió al Masnou (1939-1952)*, també de Rosa Toran, sobre els consells de guerra i la repressió al nostre municipi. Ara, l'obra de Glòria Campoy ens endinsa en un nou àmbit d'aquest període: els refugiats.

El Masnou va ser un municipi d'acollida durant la guerra en el període del 1936 al 1939. Aquest llibre estudia els refugiats que van venir al Masnou, fugint d'altres poblacions en guerra, i els llocs on se'ls va acollir. Descobrir aquesta part de la història del nostre poble ens mostra la solidaritat que va sorgir per acollir les famílies i persones que fugien dels llocs més afectats directament per la guerra mentre anava avançant fins a la caiguda del Masnou el 27 de gener de 1939. Un passat tràgic iniciat per l'aixecament feixista del 18 de juliol de 1936 i que després va seguir amb quaranta anys de dictadura. Però el llibre també ens explica la part més humana de la situació: la solidaritat i el bon record de l'acollida de les persones que van venir al Masnou.

Gràcies a aquest treball de Glòria Campoy, avui coneixem una mica més un tros de la nostra història.

Jaume Oliveras

Alcalde del Masnou

Teniu a les mans la vuitena edició de la Beca de Recerca Local, una publicació que va néixer l'any 1990 amb l'objectiu de difondre la història local en format de llibre, vinculada al Museu i amb temàtica nàutica.

L'any 2002 va canviar per dedicar-se a difondre els treballs guanyadors de la Beca de Recerca Local del Masnou, per fomentar l'estudi i la recuperació de la història de la vila. S'atorga al millor projecte inèdit d'investigació sobre el Masnou, prioritàriament en l'àmbit de la història, el patrimoni cultural, artístic i musical.

Aquesta edició, obra de Glòria Campoy, és un estudi dels refugiats que van arribar al poble durant la Guerra Civil, sobretot vinguts del País Basc i de Madrid, que fugien de la guerra. Van ser acollits per la població i fins i tot es van obrir diversos menjadors per als infants. Una narració que ens apropa més a la nostra història com a municipi i posa en valor l'esperit solidari de la nostra gent.

Neus Tallada

Regidora de Cultura

ÍNDIX

Introducció	9
1. Definició de refugiat	11
2. El Masnou, terra d'acollida	13
2.1. Sexe i edat de les persones refugiades	16
2.1.1. Dones vídues o amb marits en combat o ferits	16
2.1.2. Refugiats masculins adults	16
2.2. Allotjament de refugiats en domicilis i en colònies	17
2.2.1. Diferents colònies infantils del Masnou	18
2.2.2. Escassa convivència amb propietaris	19
2.3. Origen dels refugiats	20
2.4. Refugiats en família i sedentaris	21
2.5. Fases d'arribada de refugiats	22
2.6. Representació dels refugiats	23
2.7. Sanitat coberta	23
3. Fases, arribades, origen i allotjament	25
3.1. Primera emigració	25
3.1.1. Vida dels refugiats als domicilis	27
3.1.2. Vida dels refugiats a les colònies infantils	29
3.1.2.1. Torre Molina	29
3.1.2.2. Laboratoris/Bellamar	31
3.1.2.3. Torre Tolosa	33
3.2. Segona emigració	34
3.2.1. Vida dels refugiats als domicilis	35
3.2.1.1. Carrer de Nicolás Salmerón, 33	36
3.2.1.2. Carrer de Francisco Ascaso, 17	36
3.2.1.3. Carrer de Dolores Ibárruri, 1	36
3.2.1.4. Carrer de Rosa Luxemburg, 21	37
3.2.1.5. Carrer dels Mestres Villà, 47	37
3.2.1.6. Carrer de Sant Jeroni, 1	38
3.2.1.7. Altres llocs d'acollida	38
3.2.2. Vida dels refugiats a les colònies infantils	40
3.2.2.1. Torre Molina	40
3.2.2.2. Laboratoris/Bellamar	41
3.2.2.3. Torre Tolosa	41
3.2.3. Exemple d'un refugiat: Francisco Suárez García	42
3.3. Tercera emigració	43
3.3.1. Vida dels refugiats als domicilis	43
3.3.2. Vida dels refugiats a les colònies infantils	45
3.3.2.1. Torre Molina	45
3.3.2.2. Bellamar	46
3.3.2.3. Torre Tolosa	46
3.3.2.4. Guarderia infantil Spain and the World	46
3.3.2.5. Colònia infantil per a fills d'aviadors	52
3.3.2.6. Torre Villamar o Refugio Cataluña	54
3.3.2.7. Colònia Camp-Santomiel	54

3.3.2.8. Col·legi de les Escolàpies	54
3.3.2.9. Casa del Marquès del Masnou	56
3.3.3. Exemple de refugiats: els refugiats d'Algèria	57
4. Refugiats bascos	61
4.1. Exemple de refugiats: la família Sánchez García	69
5. Transport	73
6. Alimentació i productes de necessitat	75
6.1. Organigrama oficial en matèria de proveïments	75
6.2. Proveïments	75
6.3. Pagaments a proveïdors i subvencions	76
6.4. Cartilla de racionament	80
6.5. Menjadors col·lectius	80
7. Ensenyament	83
8. Sanitat	85
9. Treball i participació a l'exèrcit	89
10. Repatriació i retorn a casa	91
11. Conclusions	93
12. Bibliografia i fonts	95
ANNEX 1. Llista de refugiats acollits	97
ANNEX 2. Plànol de situació dels habitatges acollidors	121
ANNEX 3. Correspondència dels noms dels carrers amb els carrers actuals	123

INTRODUCCIÓ

La tristor va omplir les vides dels habitants de l'Espanya de 1936 quan van constatar que la insurrecció dels militars s'havia convertit en guerra. A partir d'aquell moment es va generalitzar el conflicte, no sols l'armat, sinó també l'econòmic, social i cultural. Però alguns fets poden fer-nos revisar els esdeveniments del desastre bèl·lic amb admiració, i un d'ells va ser la reacció solidària del poble català envers la trista situació de milers de persones que van haver de fugir (o a les quals van obligar a marxar) de casa seva per salvar la seva vida a causa de la invasió de les forces de dretes. Molts d'aquests evacuats van ser dones i infants i van passar a ser anomenats refugiats o desplaçats.

És decebedor saber que l'actuació sacrificada i solidària del poble català respecte a aquest tema ha estat molt poc investigada i gens difosa. Gairebé tothom ha mantingut en silenci que a casa seva hi va haver alguna família acollida, arribada de qualsevol zona d'Espanya, amb qui van conviure, a la qual van allotjar, alimentar, vestir i donar conversa, perquè no ha estat considerat un fet digne de ser recordat ni admirat; va ser un fet necessari. Molt poques persones, després de la guerra, van tornar a tenir notícies de les persones allotjades i no les han tornades a veure ni hi han mantingut correspondència.

Els acollits tampoc no han volgut que es parlés d'aquest tema, perquè el concepte *refugiat* els qualificava directament de rojos, sospitosos, subversius o perillosos en temps de Franco. Aquells que van marxar de casa seva quan s'apropaven les tropes de Franco i van buscar una terra en pau per als seus fills, com Catalunya, podien ser qualificats directament com a contraris al règim si s'hagués recordat aquest tema. Aquesta actuació sobre els refugiats no es va produir de manera generalitzada, perquè molts dels que van tornar de Catalunya havien estat evacuats de manera obligatòria o fugien de les bombes, no d'una ideologia. Però, en tornar, la majoria van patir represàlies, com algun dia de calabós, trobar-se les seves propietats ocupades o estar controlats a partir

d'aquell moment. Per evitar aquests càstigs, molts dels refugiats es van convertir en exiliats i van passar la frontera francesa.

Com que després de la guerra no es parlava d'aquest tema i s'ha mantingut en silenci durant tant de temps, moltes d'aquestes accions tan positives que va comportar el conflicte bèl·lic s'han arribat a oblidar.

Amb aquesta investigació volem donar llum als fets ocorreguts al Masnou amb totes aquestes persones vingudes de fora. El Masnou va ser un poble d'arribada de molts d'aquests refugiats, especialment de colònies d'infants.

Diferents investigadors han tractat ja el tema dels refugiats de la Guerra Civil al Masnou com un element dins d'investigacions globals. Ells han estat el punt de partida d'aquesta recerca. L'element més innovador inclòs en aquest estudi és la informació descoberta sobre algunes colònies infantils que hi havia a la població i de les quals no es tenien dades amb anterioritat, com la de *Spain and the World* o altres.

El títol del treball pretén ser una hipèrbole que cridi l'atenció sobre l'alleujament que va significar per als centenars de refugiats que van arribar a la població del Masnou, després de mesos d'evacuacions i trasllats, poder viure en pau lluny del front de batalla real. La guerra mai no és agradable, però per a moltes dones refugiades (vídues en gran percentatge) que van recórrer molts quilòmetres preocupades per la integritat dels seus infants, l'arribada a aquest poble va significar conèixer la solidaritat, la generositat de rebre casa, menjar, roba, medicines i educació per als fills allunyades de la mort i de la sensació contínua de perill.

L'estada al Masnou va ser una experiència positiva inoblidable per a la majoria dels entrevistats i testimonis, aconseguits a través de cartes escrites després de la tornada a casa seva. Molts recorden els vestits i les joguines que es van emportar al seu poble i la sensació que poques coses a la seva vida van ser més emocionants que el seu temps al Masnou.

1. DEFINICIÓ DE REFUGIAT

Al llarg de la guerra, moltes persones, afins o no a la República, que intentaven fugir del conflicte bèl·lic i marxar cap a la rereguarda es van refugiar en terres catalanes. Moltes havien estat evacuades de manera obligada per salvaguardar la població civil dels bombardejos i les ofensives de les forces nacionals.

Inicialment, amb protecció del Govern, es van transportar els nens, avis i dones cap al Llevant i, posteriorment, la destinació va ser Catalunya. Altres persones, per iniciativa pròpia, van fer el mateix camí, però van sortir de les seves terres en família i amb els seus propis mitjans.

A partir de 1936 s'ha utilitzat el mot *refugiat* per fer referència a aquelles persones desplaçades del seu lloc d'origen que arribaven a la rereguarda republicana, malgrat que aquest terme ha conviscut amb una altra definició sinònima d'*exiliat*.

Refugiat: «Persona que, tot i pertànyer per ciutadania a un estat, n'ha hagut d'emigrar a conseqüència d'esdeveniments polítics i ha estat acollida a altres zones o al territori d'un altre estat, sense poder gaudir dels mateixos drets que els autòctons.»¹

Aquesta seria la definició atemporal que apareix al diccionari, però en el context històric de la Guerra Civil la definició de *refugiat* va variar. Els diferents significats que va anar tenint aquest terme comportaven detalls, matisos econòmics, atès que tenir el qualificatiu de *refugiat* comportava uns drets que van anar variant al llarg del conflicte bèl·lic.

El Govern de la República va definir *refugiat* a la *Gazeta de la República* del 14 d'octubre de 1936: «Emigrados de zonas ocupadas, no hostiles al régimen, sin medios de vida, sin estar acogidos por familiares o amigos, emigrados con permiso de la autoridad civil o militar.»

La Generalitat va publicar la definició de *refugiat* en el Decret de 24 d'agost de 1937, completant la descripció de la República amb més característiques que delimiten aquest mot per motius administratius, per diferenciar els que havien de rebre subvenció i els que no. Això implica que la concepció de refugiat durant la guerra també varia, perquè abans de la data del Decret aquesta definició era més permissiva i incloïa tots els desplaçats sense diferència de gènere, sexe o edat.

Aquests últims decrets insisteixen en el fet que un refugiat no és exclusivament un evacuat, sinó que ha de ser una persona allunyada de casa seva que no tingui recursos propis de subsistència.

Actualment, la majoria de persones encara tenen grans dificultats per distingir entre un refugiat de guerra i un exiliat, i sovint aquestes formes s'utilitzen com a sinònimes.

Segons el DOGC del 24 d'agost de 1937, els refugiats són «Aquelles persones que, sense ésser combatents o varons sans majors de vint anys i menors de quaranta, hagin hagut de canviar de residència per causa present de la guerra, no sent hostils al règim, estiguin mancats de mitjans de subsistència i no estiguin acollits per altra persona de llur família o amistat.»

I els exiliats són: «Aquelles persones que voluntàriament o forçosament s'allunyen del territori d'un estat (majoritàriament de residència) especialment per motius polítics. Aquest període d'apartament no té un termini fixat, sinó que hi ha la possibilitat de tornar al propi país depenent del canvi de la situació política.»

Però a mesura que la guerra transcorria, els dos mots es feien més difosos. Aquest fet es va accentuar més una vegada perduda la guerra, quan molts refugiats instal·lats a la rereguarda van travessar la frontera amb França i es van convertir en exiliats. Aquest situació ha fet més fàcil la confusió dels dos termes.

Primerament, basant-nos en les semblances, tots dos conceptes impliquen l'allunyament del lloc de residència: tant refugiats com exiliats es distancien dels respectius indrets d'origen per dirigir-se a un paratge més segur. Una segona relació se centra en el moviment causat per forces polítiques: la migració es produeix per por a represàlies. Una tercera idea manté una connexió amb les dues anteriors: els dos tipus de persones inicien el seu viatge amb una finalitat protectora, esperant una situació més benèvola. El termini és flexible en les dues situacions, ja que la possible tornada no està determinada, sinó que dependrà de la duració del conflicte. Quan marxaven, tant si es quedaven dintre d'Espanya com si en traspassaven les fronteres, pensaven tornar a casa quan la República acabés guanyant el conflicte. En conjunt, els uns i els altres són els perdedors de la guerra. El darrer punt en comú es basa en quelcom emocional, ja que exiliats i refugiats desitgen un futur més pròsper.

Refugiats i exiliats tenen por de patir una persecució personal, molts perquè s'han vist involucrats en

1. *Gran diccionari de la llengua catalana*, de l'Enciclopèdia Catalana.

afers polítics i altres simplement per ser familiars de persones que es van significar durant la República o el conflicte. Tots van ser represaliats, com a mínim, amb la pèrdua de les seves pertinences, presó o la

vida, però la distància dels exiliats va fer que aquesta fos la més petita de les seves preocupacions, però per als refugiats retornats a casa va significar una agonia que els va marcar tota la vida posterior.

2. EL MASNOU, TERRA D'ACOLLIDA

L'organització de la vida a la rereguarda al llarg de la guerra es va anar improvisant a poc a poc al Masnou i a tot Catalunya. Un dels temes sobre el qual no hi va haver cap tipus de previsió va ser el de l'acollida de refugiats.

A la vila del Masnou no es va concebre aquest tema dels evacuats de zones de combat com un assumpte municipal fins ben entrada la guerra, i la solidaritat als refugiats es va veure com una obra humanitària realitzada pel PSU (UGT) i per la CNT de forma no cooperativa ni sincronitzada. En determinades ocasions que anirem analitzant, uns representants polítics i sindicals no van facilitar la participació dels altres en aquestes tasques humanitàries o es van intentar imitar les accions duplicant les estratègies.

Potser per aquesta concepció individualista de les organitzacions polítiques i sindicals sobre el tema, a les actes de les sessions plenàries de l'Ajuntament els problemes dels refugiats no hi apareixen com un tema fonamental. Ens donen dades sobre el problema, però fragmentàries, inconcluses, superficials, etc.

- A la sessió del 23 d'octubre de 1936 es comunica que s'estaven fent llistes de persones del poble que volien acollir refugiats i el PSU va demanar ajut al consistori per a l'organització d'aquest tema. Van rebre la resposta que l'organització que havia demanat que vinguessin aquests refugiats al poble havia estat el PSU i ells havien de solucionar aquest problema sols.
- A la sessió plenària de l'Ajuntament de l'1 de desembre de 1936 es va parlar dels refugiats acabats d'arribar i la necessitat de crear una junta de refugiats, que va ser denegada pels mateixos motius que s'havien comunicat a la sessió anterior. Els de la CNT també havien pensat acollir nens de Pina de Ebro (Saragossa), però ho van descartar perquè no ho podien tenir totalment organitzat.
- A la següent sessió plenària (7 de desembre) s'entreu un inici de canvi respecte a la possibilitat de treball unit de totes les forces del poble: la CNT es va queixar per la forma de portar al municipi l'ajut als refugiats i ja no es concebia com a impossible la col·laboració de tots els sindicats i partits. Malgrat això, el Comitè pro Refugiats no va ser una realitat fins al juny de 1937.
- A la sessió del 12 de gener de 1937 es va parlar de la problemàtica sanitària de les clavegueres de la Vila Jardí, on hi havia uns nens refugiats. Deduïm

que es refereixen als nens de la Torre Molina, que havien arribat l'octubre o el novembre de 1936, però l'acta no ofereix més concreció.

- A l'acta del 31 de maig de 1937 es manifesta que s'havia realitzat una petició d'informació sobre l'estat de la qüestió del Comitè de Refugiats, però no es redacta la resposta.
- El 8 de juny de 1937 es va publicar un decret de la Generalitat en què es manifestava que a tots els ajuntaments s'havia de constituir un comitè pro refugiats municipal. El 7 de juny de 1937 es va llegir una carta del nou Comitè Pro-Refugiats del Masnou en què es demanava que s'incorporessin a aquest organisme, presidit pel conseller d'Assistència Social, els representants de la CNT. Altra documentació ens corrobora que el 8 de juny ja estava format aquest organisme al Masnou.

Malgrat aquesta lluita entre comunistes i anarquistes per ser protagonistes en el tema de la solidaritat amb els refugiats, la Regidoria d'Assistència Social va estar ocupada durant gran part de la guerra per un representant comunista: el setembre de 1936, el president d'Assistència Social va ser Jaume Espinasa Puig (ERC), l'octubre de 1936 el conseller d'Assistència Social va ser Lluís Ballell Torra (PSUC), el febrer de 1937 tenia aquest càrrec Antoni Llobera Pagès, i de l'octubre de 1937 al març de 1938, Aureli Gázquez Roldán (PSUC). En cap dels consistoris que es van organitzar durant el conflicte el responsable d'Assistència Social no va ser un conseller anarquista.

- El 18 de juny de 1937 es va anunciar el cobrament de despeses produïdes pel manteniment dels refugiats acollits al poble que va pagar la Generalitat (4.342 pessetes).
- El 15 d'octubre de 1937 va arribar un grup molt gran de refugiats (de més de 400 persones, principalment del nord) al Masnou i no es troba cap menció a les actes prèvies sobre l'anunci d'aquesta novetat. Uns dies després, el 20 d'octubre, es registrà a l'acta l'aprovació d'una comissió municipal per dirigir-se a la Generalitat per fer un retrat de la situació dels acollits al poble amb la intenció d'aconseguir un avançament de dos mesos per aconseguir pagar les despeses que generessin aquests refugiats.
- El 12 de novembre de 1937 es va informar al conjunt del consistori dels resultats de la comunicació de la comissió municipal amb la Generalitat sobre el tema dels refugiats amb el resultat d'un avançament de 15.000 pessetes.

- El 19 de novembre de 1937 es van registrar a l'acta els problemes que la distribució de refugiats per les cases de la població havia provocat i es van pensar possibles solucions. Una possibilitat per provocar un canvi positiu en l'ambient de la població obligada a acollir estranys a casa seva podia ser la possibilitat de crear un menjador col·lectiu pagat amb els subsidis de cadascun dels refugiats. Aquesta mesura no va tenir consens, perquè al poble hi havia una gran manca de proveïments. Es va afirmar a la reunió que el nombre de refugiats adjudicats al poble superava les possibilitats de la població.

En aquella sessió també es van mencionar alguns trasllats de domicili de refugiats perquè els acollidors no els podien mantenir.

Igualment, es van anunciar problemes d'alguns refugiats, especialment els que hi havia a la Torre Bellamar (Laboratoris Cusi). Per solucionar aquest tema, es va acabar organitzant una ponència o comissió amb un grup reduït i variat de persones, però en actes posteriors no es comuniquen les conclusions d'aquest grup, malgrat que es guarda una carta de l'alcalde a la Delegació de Colònies Escolars en què presenta una queixa formal.

- El 20 de desembre de 1937 no es parla exclusivament de la situació dels refugiats quan s'informa de la creació d'una comissió d'ajut infantil que tenia la finalitat d'organitzar la Setmana de l'Infant, que substituïa la festa religiosa dels Reis.
- El 7 de gener de 1938 es va discutir sobre la Setmana de l'Infant, perquè es va demanar col·laboració econòmica municipal per sufragar les despeses ocasionades pel festival infantil que s'havia realitzat. El PSU considerava que aquesta festa s'havia organitzat de forma individualista i que la CNT s'havia de fer càrrec de les factures en exclusiva. Finalment, l'alcalde va negar aquestes paraules, perquè s'havia constituït una comissió municipal i, per tant, no havia estat una activitat disgregadora. Es van acabar pagant 100 pessetes.
- El 21 de gener de 1938 es va comunicar al consistori la proposta del Govern d'Euskadi per instal·lar uns menjadors col·lectius per atendre els refugiats bascos.
- El 4 de febrer de 1938 es va parlar de les obres que s'estaven realitzant per construir la cuina i els menjadors mencionats a la sessió anterior. També es comunicà el cobrament de 19.662 pessetes dels subsidis de refugiats de l'octubre de 1937 i 31.586 pessetes dels subsidis del novembre pagats per la Generalitat.
- A la sessió del 18 de març de 1938 es va informar de diferents vessants del tema dels refugiats: es comunicà el cobrament de despeses que havia pagat la Generalitat, es mencionà la problemàtica de convivència i manteniment d'algunes famílies acollidores, també es va fer la proposta de construir habitacions als locals dels menjadors per a les persones que no podien ser mantingudes pels seus acollidors i es va demanar permís per fer una recollida de llits i de roba de llit per als acollits en l'àmbit de la població.
- El 22 d'abril de 1938 es va discutir la possibilitat de creació d'un impost municipal per sufragar les despeses provocades pels refugiats. Per solucionar aquest tema es va acabar creant una comissió. També es parlà del magatzem de roba de llit que hi havia a l'Hospital de Sang controlat per la CNT que no havia estat utilitzat pels evacuats acollits a la població. Igualment, es va organitzar el subministrament de llenya i carbó a aquest col·lectiu.
- El 13 de maig de 1938 es reflexionà sobre la necessitat de realitzar revisions sanitàries als refugiats per impedir la transmissió i epidèmia de malalties infeccioses. Podríem pensar que hi va haver un augment de morts per malaltia infecciosa en aquella època que afavorís aquest comentari en una sessió plenària. És cert que dels set refugiats difunts durant la guerra al Masnou quatre es van produir entre el febrer i l'agost de 1938, però no tenim la seguretat que es produïssin per malaltia infecciosa. És possible que alguns refugiats fossin hospitalitzats fora de la població per aquest motiu i no en tinguem referències.
- En aquesta acta es va tornar a discutir la necessitat de creació de menjadors col·lectius per a refugiats, però no es menciona si es referien al dedicat exclusivament als refugiats del nord.
- El 22 de juliol de 1938 es va tornar a tractar el tema de les revisions mèdiques dels refugiats amb la demanda que fossin immediates.
- El 30 d'agost de 1938 el consistori parlà de forma ambigua de la instal·lació d'una colònia i menjadors infantils a la població, però no se'n va concretar la localització ni la dependència d'una entitat organitzadora concreta.
- El 14 d'octubre de 1938 es va fer una anàlisi de les queixes de la població, que considerava injust el tracte que rebien els refugiats, perquè tenien moltes facilitats per aconseguir proveïments mentre que la població general patia fam. Es va decidir canviar el lloc de repartiment de queviures als desplaçats, perquè fins aleshores s'havia fet a l'Ajuntament i a partir d'aquell moment s'adequava un nou magatzem.
- L'última de les informacions sobre refugiats a les actes és del 6 de desembre de 1938, en què es va comunicar el cobrament de 20.000 pessetes en concepte de subvenció de refugiats.

Com hem pogut analitzar, aquestes actes no donen informació sobre l'organització prèvia a l'arribada d'aquest col·lectiu de persones, malgrat que les dues primeres onades van ser conegudes amb anticipació; la tercera (primavera de 1938) va ser força improvisada i intempestiva. No tenim cap notícia dels refugiats arribats l'agost de 1936.

Sí que es reflecteixen els problemes d'allotjament dels evacuats, la recollida de llits i mantes al conjunt de la població, l'organització dels repartiments per cases dels desplaçats, l'establiment de colònies infantils, les peticions de cobrament a la Generalitat de les despeses provocades pel manteniment dels refugiats, informació sobre els cobraments de les subvencions de refugiats que la Generalitat retarda, problemes de convivència, dificultats concretes d'alguns vinguts de fora en particular, situacions de salut preocupants de refugiats, etc., però d'una forma molt difusa i incompleta. Es menciona alguna colònia infantil, però no totes; es parla dels menjadors col·lectius, però no queda clar si es van acabar portant a terme, etc. Per aquest motiu, les actes municipals han estat una font d'informació per a aquesta investigació, però no la principal.

Amb la perspectiva d'aquesta improvisació i competitivitat en l'acollida de refugiats, es podria pensar que la vida dels acollidors i dels refugiats durant la guerra al Masnou va ser molt problemàtica i de convivència difícil. En el segon capítol d'aquest treball volem acumular dades i percentatges que acabaran demostrant, després de ser profundament analitzats, que, malgrat totes les dificultats de la guerra, la vida al Masnou va ser força plàcida per als refugiats acollits aquí.

En cap poble no resulta fàcil fer una estadística, un recompte de la totalitat de refugiats que van arribar a la població per molts motius, malgrat que la Generalitat intentava portar a terme un control exhaustiu. Els arxius de l'època de la guerra són incomplets, molts es van cremar totalment o parcialment pels bombardejos o per l'intent de destrucció de documentació que pogués ser inculpatòria abans de començar la retirada. Un altre motiu d'aquesta manca de dades és la poca experiència administrativa que tenien alguns responsables de l'assistència social en temps de guerra. A mesura que va anar avançant la guerra, les urgències primàries van anar creixent i les tasques de registre i control es van anar deteriorant.

És molt possible que totes aquestes circumstàncies s'apleguessin en el registre de les dades dels refugiats de guerra que van arribar al Masnou. Les informacions sobre aquesta població són parcials i poc coincidents, però, globalment, si apliquem un

percentatge raonable d'error, són força exhaustives. El nombre total de refugiats del Masnou no es pot comptabilitzar de manera exacta, perquè podem tenir dades oficials de les mateixes dates amb informacions divergents. Com a exemple, veurem una mica més endavant que hi ha dos documents del mes de maig de 1937 i l'un diu que hi havia 92 refugiats i l'altre, 70.

Als llistats tenim registrades un conjunt de persones sense dades completes i que no estan comptabilitzades perquè no sabem en quina data van arribar, ni d'on són originàries, ni la seva edat ni on van viure. Dels 834 refugiats que van arribar a estar refugiats al Masnou desconeixem l'edat de 96, la població d'origen de 97, el domicili on van ser allotjats de 311 i la data d'arribada de 78.

A part, sabem de l'existència al Masnou d'alguns refugiats per entrevistes i per documentació, però aquestes persones no apareixen als llistats.

Malgrat tot això, i utilitzant un petit percentatge d'error, farem tots els comptes i percentatges per fer un retrat acurat de la vida dels refugiats en aquesta població amb unes xifres constants i uniformes que considerem les més oficials. Farem tots els càlculs tenint com a referència del nombre total de refugiats la xifra de 834.

El cens del Masnou el 1936 era d'unes 5.100 persones, cosa que implica que el nombre d'habitants d'aquest poble durant la guerra va augmentar quasi en un 16,5% (xifra molt superior al topall del 10% de refugiats en una població que havia determinat la Generalitat). Això fa preveure que en aquesta població hi va haver molts problemes d'alimentació i habitatges. El primer tema es va solucionar com es va poder i el segon va ser més fàcil, perquè moltes de les cases de la població estaven buides, perquè eren segones residències de famílies benestants que, en moltes ocasions, havien fugit del país.

Per tenir una referència i poder valorar amb més precisió les dades obtingudes al Masnou, farem una comparació de les xifres amb les obtingudes en dues poblacions del Vallès juntes: Mollet i Sant Perpètua de Mogoda, perquè la suma de la població d'aquestes dues localitats veïnes és sols una mica superior a la població del Masnou en aquell moment. El nombre total de refugiats arribats als dos blocs poblacionals també són similars. Al Masnou van ser evacuats 834 refugiats. Entre Mollet i Santa Perpètua se'n van comptabilitzar 720. Per aquest motiu, cada un dels ítems del Masnou estudiats a continuació es posarà en relació amb els obtinguts en aquestes poblacions del Vallès, per poder tenir una referència de si el que va passar al Masnou estava dintre de la normalitat o era un fet excepcional.

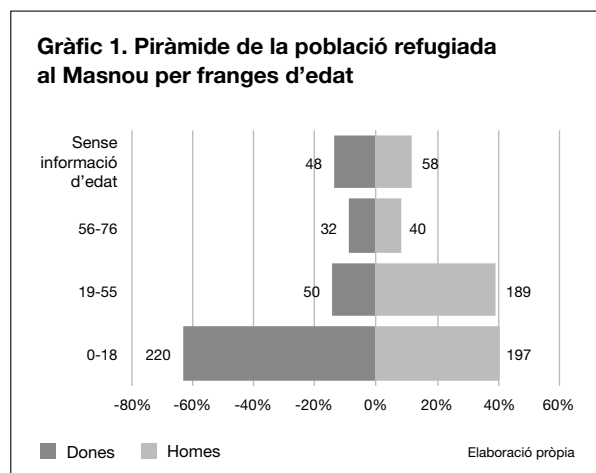
2.1. Sexe i edat de les persones refugiades

Un dels principals elements que van afavorir que la vida dels refugiats al Masnou fos molt pacífica va ser la gran predominança entre els refugiats de dones que eren mares i de nens.

Les desplaçades de sexe femení van ser majoritàries a totes les franges d'edat excepte a l'edat infantil. En conjunt, van significar el 58% de tots els evacuats arribats al Masnou. És difícil analitzar si aquesta dada afavoreix la pau d'un poble o en complica la convivència. L'únic element de diferència de la població femenina al Masnou en temps de pau i en moments de guerra radica en la franja d'edat de les persones adultes. Malgrat el gran nombre de gent vinguda de fora, la distribució de sexes entre els infants i la gent gran mantenia un percentatge idèntic a les èpoques sense guerra. Sols en l'edat adulta es produeix la gran diferència, perquè d'aquesta edat van venir pocs homes i això fa variar el percentatge general de dones de tota la població refugiada.

Les dones refugiades arribades als pobles vallesans de Mollet i Santa Perpètua van sumar un 55% de la població desplaçada. Aquest percentatge és més petit que al Masnou, perquè, en aquests pobles, l'arribada de refugiats a partir del març de 1938 va ser molt més gran que al Maresme i en aquest grup hi havia moltes famílies amb força representants masculins que van donar la guerra per acabada.

Com podem veure al gràfic 1, la població refugiada al Masnou va ser, principalment, femenina. Aquest fet dona unes característiques molt especials a aquest tipus de migració.

Ens manca informació sobre l'edat de la vuitena part del nombre total dels refugiats arribats (unes 100 persones).

El primer que podem deduir d'aquest gràfic respecte a l'edat dels evacuats és que la piràmide de població dels refugiats de la guerra resulta totalment

deformada. La irregularitat principal d'aquesta piràmide radica en el fet que la franja d'edat normalment més àmplia és la de les persones adultes i el peu i el cim de la figura són similars en extensió. La població refugiada del Masnou va ser, majoritàriament, infantil (si descomptem els refugiats de qui desconexem l'edat, els nois entre 0 i 18 anys són el 57,6% de tots els refugiats de totes les edats). No és habitual la piràmide de refugiats del Masnou, que marca una població infantil que és el doble de l'adulta.

Si comparem aquesta xifra amb els nois de 0 a 18 anys que van arribar al conjunt de Mollet i Santa Perpètua, comprovem que en aquestes poblacions del Vallès hi van arribar 195 nois d'un total de 720 refugiats, i suposaven un 27,1% de la població refugiada. Al Masnou hi van arribar molts més refugiats infantils que en aquestes dues poblacions del Vallès.

D'aquí es pot deduir que els carrers del Masnou deuriem estar plens de rialles infantils en plena guerra, cosa que corrobora la idea d'oasi d'aquesta població en ple conflicte bèl·lic.

2.1.1. Dones vídues o amb marits en combat o ferits

Podríem pensar que les dones de l'època estaven molt desvalgudes i que, si al Masnou van arribar moltes més dones que homes, això podria haver significat un problema econòmic greu per a la població. Això no va ser així en aquesta localitat del Maresme.

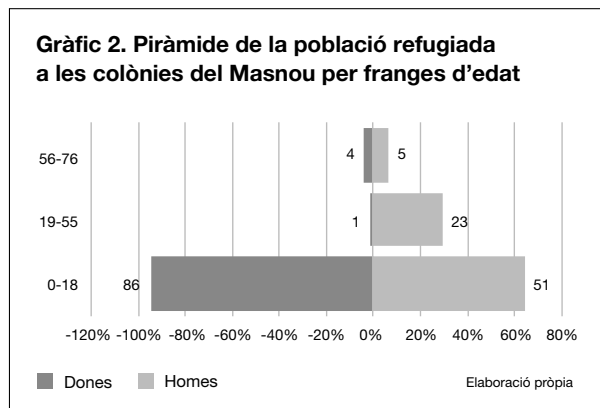
La immensa majoria dels refugiats van cobrar la subvenció de 2 pessetes diàries per ser un evacuat i vivien de manera autònoma (sense conuiu amb el propietari de la casa on vivien). Però moltes dones també tenien altres ingressos. Això va implicar que molt pocs dels refugiats que van venir al Masnou estiguessin veritablement necessitats.

Dels 834 refugiats comptabilitzats al Masnou, sabem que 138 eren dones, caps de família i mares de nens també refugiats en aquesta població. La majoria d'elles cobraven una paga. Els motius d'aquesta remuneració podia ser per treball d'ella o d'algun familiar, per ser vídua, per tenir el marit mobilitzat, malalt, ferit, mutilat o desaparegut.

2.1.2. Refugiats masculins adults

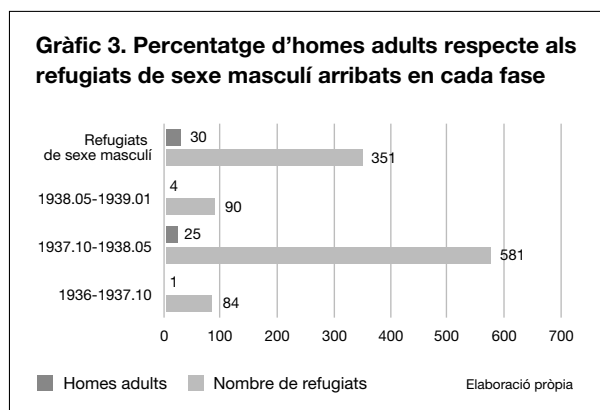
Els adults de sexe masculí havien d'estar al camp de combat, tret que fossin ferits o tinguessin exempcions familiars. Al Masnou hi va haver diferents colònies infantils on hi havia un petit nombre d'adults professionals i això fa que el nombre d'infants multipliqui el nombre d'adults o gent gran. La majoria de les mares que es van acollir en domicilis d'aquesta població del

Maresme va arribar al poble amb una mitjana de més de dos fills, cosa que també implica que el nombre de nens sigui molt més gran que el dels adults.

A les colònies infantils del Masnou, un gran percentatge van ser nois (sexe masculí) de 14 anys, perquè devien venir junts d'alguna institució concreta segregada. Era normal que en una colònia infantil no hi hagués personal proper a l'edat de jubilació.

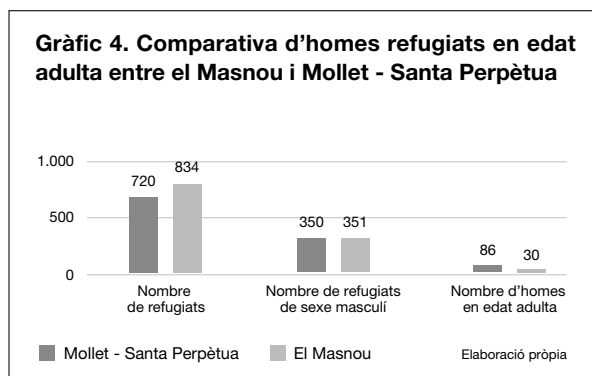
El gràfic 3 ens demostra el petit percentatge d'homes d'edat adulta que van arribar al Masnou al llarg del conflicte armat. Dels 834 refugiats arribats al Masnou, 351 van ser de sexe masculí i sols 30 tenien una edat adulta (entre 20 i 50 anys), cosa que significa un 8,55% del total de refugiats de sexe masculí.

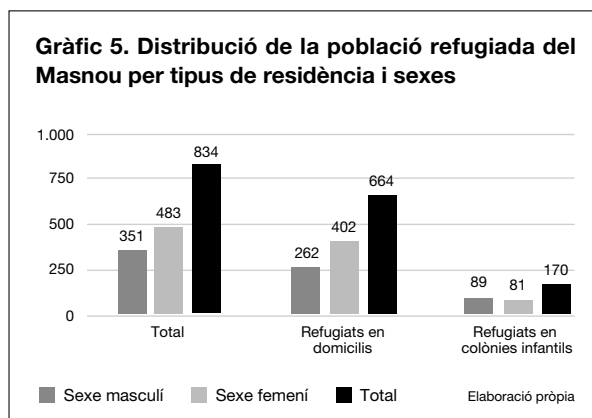
Si comparem de nou les xifres d'homes refugiats en edat adulta al Masnou amb les de poblacions de Mollet i Sant Perpètua de Mogoda juntes veurem que entre Mollet i Santa Perpètua es van comptabilitzar 720 refugiats. De tots aquests refugiats, 350 eren de sexe masculí, però, a diferència del Masnou, en aquests dos pobles hi van arribar 86 homes adults i això va significar un 24,57% respecte al nombre total de representats masculins. D'aquests homes adults, 56 van arribar després del maig de 1938; en canvi, al Masnou, a la mateixa època, podem comptabilitzar sols 4

homes adults. La diferència d'homes entre aquestes poblacions vallesanes i el Masnou va ser notable.

Relacionat amb això, podem comprovar que als pobles del Vallès hi va haver força problemes laborals que al Masnou no es van produir.

2.2. Allotjament de refugiats en domicilis i en colònies

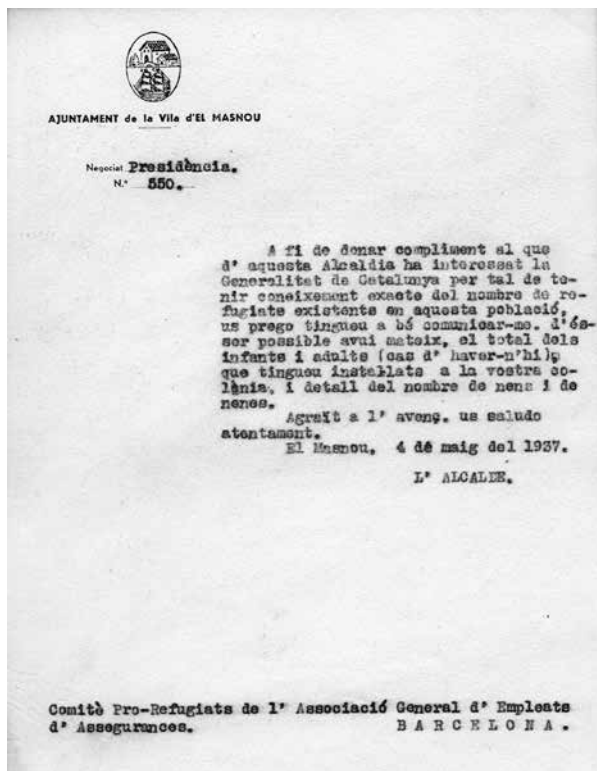

El lloc i la forma com van viure els refugiats al Masnou també explica l'ambient de tranquil·litat enmig del combat que es va aconseguir en aquesta població. Haurem de diferenciar els refugiats que van viure en domicilis dels que van viure en colònies per acabar analitzant que un percentatge petit dels evacuats va habitar en una casa en convivència amb els propietaris. La majoria dels refugiats que van venir van residir al Masnou de manera autònoma i poc problemàtica.

El gràfic 5 mostra que la suma dels 664 refugiats allotjats en domicilis del poble i els 170 refugiats acollits en colònies infantils dona la quantitat de 834 persones evacuades que vivien al Masnou. Però no tots els que van residir en domicilis ho van fer de la mateixa manera.

En la comptabilització dels refugiats de la població, tradicionalment, sols s'han tingut en compte aquells que vivien en domicilis del poble, perquè era

la xifra imprescindible per organitzar el racionament de la població. A les informacions que es transmetien a l'Administració no s'hi sumaven els nois que hi havia a les diverses colònies de la vila, perquè no eren una responsabilitat directa de l'Ajuntament. Aquestes colònies estaven patrocinades, dirigides i alimentades per institucions humanitàries vinculades a algun partit, sindicat o una branca professional (com les assegurances o els pilots). De la majoria d'aquestes colònies infantils no en tenim llistats específics (d'algunes sols en tenim els llistats dels nois que es van quedar al Masnou una vegada acabada la guerra i que el govern de Franco va haver de traslladar a casa seva) i per això no podem fer comptes exactes de totes les persones evacuades que vivien a la població en un règim o en un altre. Tenim la prova que l'Ajuntament tenia una desinformació total del nombre de refugiats i les activitats realitzades a les colònies a la carta següent, en què demanen informació a l'Associació General d'Empleats d'Assegurances per tenir dades.

Carta de l'alcalde del Masnou al responsable de l'Associació General d'Empleats d'Assegurances del 4 de maig de 1937 per saber el nombre de nens refugiats que hi havia a la Colònia de la Torre Molina. (AMM, correspondència de sortida)

Tampoc no tenim la seguretat absoluta de si en la comptabilitat dels refugiats al llarg de 1938 hi estaven inclosos els que vivien pel seu compte i els que tenien racionament basc.

En termes generals, la majoria dels refugiats acollits al Masnou van ser allotjats en domicilis particulars (664, el 79,6%) i la minoria en colònies (170, el 20,4%), però aquesta dada diferencial és aproximativa, perquè es va donar el cas de persones que, inicialment, quan van arribar al Masnou, van viure en un tipus d'habitatge i després van canviar.

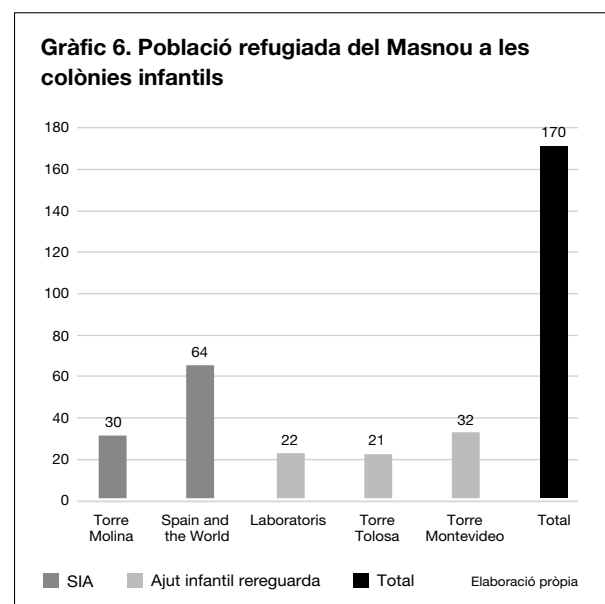
Aquestes xifres poden ser comparables amb les del Vallès: al Masnou, sols el 20% d'aquests refugiats van ser allotjats en colònies i en aquestes poblacions del Vallès el percentatge va ser similar. Dels 720 refugiats arribats a Mollet-Santa Perpètua van viure en domicilis 496 (68,9%) i 224 (31,1%) ho van fer a la Colònia de Mogoda (a la gran finca del marquès de Comillas).

Malgrat això, l'únic problema greu de convivència registrat al Masnou van ser uns actes de vandalisme que van provocar uns nois que vivien a la Colònia Bellamar (Laboratoris Cusí). És molt possible que la institució d'on procedia el grup de tots els nois de 14 anys que residien a Bellamar fos un correccional o un internat per a nois difícils.

Justament a la Colònia de Mogoda (casa del marquès de Comillas de Santa Perpètua) hi va haver reiterats problemes de conducta dels nois allotjats, però resulta comprensible, perquè eren alumnes del Tribunal Tutelar de Menors i a Santa Perpètua es van sentir lliures.

2.2.1. Diferents colònies infantils del Masnou

També és important analitzar la població refugiada exclusivament en l'àmbit de les colònies que hi va haver a la població del Masnou.

Les dues institucions locals que van mantenir colònies infantils al Masnou van ser Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA), de la CNT, i Ajut Infantil de Rereguarda, del PSU. El diari anglès *Spain and the World*, la Sotssecretaria d'Aviació i l'Associació d'Empleats d'Assegurances hi estaven vinculats.

Les dades aconseguides sobre la població d'aquestes colònies és parcial i incompleta. Si fem la suma del refugiats acollits a cada colònia no dona un total de 173 nois, sinó que la suma és superior, perquè es van produir trasllats d'alumnes entre colònies.

2.2.2. Escassa convivència amb propietaris

Després de comprovar que la majoria de la població refugiada del Masnou va viure allotjada en domicilis, hem d'esbrinar de quina manera residien en aquestes cases per deduir si aquest tipus d'habitatge afavoria la tranquil·litat o pertorbava el confort del poble. Els problemes de convivència i, per tant, els mals records que puguin conservar els acollidors o els refugiats es van produir quan vivien en un mateix habitatge propietaris i refugiats, cosa que provocava que els amos de la casa se sentissin estranys a la seva llar alhora que havien d'alimentar persones vingudes de fora amb les quals no tenien vincles familiars i que no havien conreat el camp ni cuidat els animals que s'estaven menjant. A més, quan havien de marxar a treballar, els refugiats es quedaven dins la casa, els amos no sabien quin idioma utilitzar en els moments de vida en comú, etc.

Els refugiats evacuats en cases particulars podien compartir la casa on van ser acollits amb els propietaris i aquests rebien una subvenció de 2 pessetes diàries per refugiat o podia ser que visquessin en una casa buida (normalment de grans dimensions) i que tinguessin una vida autònoma (cobraven ells directament la seva subvenció com a refugiats i el Govern basc feia arribar la seva alimentació als evacuats del nord o compraven els seus aliments i se'ls cuinaven). El percentatge de refugiats que van venir al Masnou i van compartir casa amb els propietaris va acabar sent minoritari (dels 834 refugiats arribats al Masnou sols

uns 200 van viure en una casa amb el propietari i la majoria van passar a viure sols després d'uns mesos de vida en comú; únicament 59 dels 834 van mantenir aquesta convivència des de l'octubre de 1937 fins al final de la guerra). En el moment de màxima arribada de refugiats (l'octubre de 1937) l'Ajuntament va prendre la mesura extrema de repartir un refugiat a cada casa, separant famílies i portant nens petits amb persones amb qui no tenien cap relació. Aquest va ser el moment de màxima convivència de refugiats amb propietaris i un motiu de múltiples problemes. Podem explicar l'exemple molt generalitzat dels fills de Teresa García Fernández, que ens servirà de paradigma dels refugiats bascos en capítols posteriors. Tenia tres fills en el moment d'estada al Masnou i eren tots tres molt petits (José Luis tenia 4 anys; Vidal, 2, i Luz tenia mesos). El més normal seria pensar que tota la família junta va ser acollida per una família masnovina, però no va ser així: Teresa, la mare, va residir a casa dels Buch amb la petita Luz. Cada un dels seus altres fills, molt petits (4 i 2 anys), estaven separats en dues altres llars, amb la incomprensió dels menuts per haver de viure amb una família que no era la seva. Malgrat tot, aquesta família basca no recorda actualment aquesta separació com un trauma, perquè van tenir la sort de residir-hi de forma molt acomodada i van tenir l'oportunitat de mantenir el contacte familiar continu (es veien amb la mare cada dia). Per aquest motiu, van mantenir la seva separació durant tota la guerra.

Malgrat que els nois del nostre exemple no van ser reagrupats, per a la majoria de refugiats aquesta situació va ser solucionada poc temps després. Entre gener i febrer de 1938, l'Ajuntament va canviar d'estratègia i va reagrupar famílies en cases buides i, a partir d'aquell moment, van viure de forma autòno-

Taula 1. Distribució de refugiats en tipus d'allotjaments al Masnou

		ARRIBATS FINS AL SETEMBRE DE 1937	ARRIBATS ENTRE L'OCTUBRE DE 1937 I L'ABRIL DE 1938	ARRIBATS A PARTIR DE LA PRIMAVERA DE 1938	SUMA DE LES DIFERENTS FASES	
Nombre total de refugiats arribats		85	576	90	834	
Sense dades d'allotjament		2	246	16	264	
Colònies		64	51	26	141	
Domicilis	Compartint amb propietaris	19	181	59	200*	
	Autònoms		93	266	48	314*

*El màxim de refugiats vivint amb els propietaris de l'habitatge va ser de 200 persones i els que van viure de manera autònoma van ser un màxim de 314, però aquestes xifres no es van produir mai de forma simultània. Moltes persones que van començar a viure amb un propietari van passar a viure després de manera autònoma.

ma. Aquesta reacció de l'Ajuntament del Masnou va ser una estratègia de pacificació de la població que va donar molt bons resultats i va ser molt adient. Entre els refugiats acollits en colònies i els que van viure de manera autònoma podríem agrupar el 75% dels refugiats si tinguéssim les dades d'allotjament de tots els evacuats.

La segona columna d'arribada de refugiats de la taula 1 és doble, perquè inclou la distribució inicial de refugiats que es va fer l'octubre de 1937 i el canvi de repartiment d'aquesta mateixa població el gener de 1938.

Dels refugiats arribats a partir de la primavera de 1938 tenim poca informació sobre el seu allotjament, però pocs van viure convivint amb els propietaris.

Si mantenim la comparació del tipus de règim de residència del Masnou amb les poblacions del Vallès podem notar una clara diferència: 85% dels refugiats de Mollet-Santa Perpètua van residir en llars on vivien amb la família propietària.

2.3. Origen dels refugiats

Podríem no entendre el motiu que l'origen dels refugiats fos un element pacificador d'una població, però veurem en aquest apartat que el gruix de refugiats del Masnou provenia del nord de la Península i aquest concepte implicava (en termes generals) connotacions molt positives. El Govern basc va saber organitzar molt bé l'evacuació de la seva població en els moments dels atacs bèl·lics i va tenir cura dels refugiats del nord a França i

Taula 2. Distribució de refugiats en tipus d'allotjament a Mollet - Santa Perpètua

		ARRIBATS FINS AL SETEMBRE DE 1937	ARRIBATS ENTRE L'OCTUBRE DE 1937 I L'ABRIL DE 1938	ARRIBATS A PARTIR DE LA PRIMAVERA DE 1938	SUMA DE LES DIFERENTS FASES
Nombre total de refugiats arribats		242	113	365	720
Colònies		111	113		224
Domicilis	Compartint amb propietaris	131		365	496
	Autònoms		0	0	0

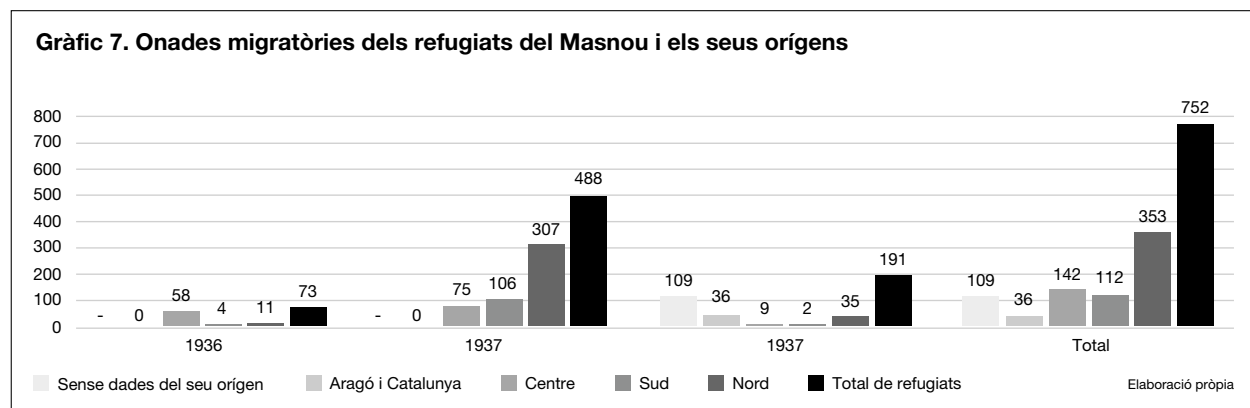
a Catalunya, i es va fer càrrec directament de la seva alimentació. Aquest fet va fer més fàcil la vida de quasi la meitat dels refugiats de la població del Masnou.

De manera molt esquemàtica, podem dir que les grans arribades de refugiats a Catalunya coincideixen amb la caiguda dels grans fronts bèl·lics:

- Tardor-hivern de 1936: caiguda d'Andalusia i bombardeig sistemàtic de Madrid.
- Estiu-tardor de 1937: caiguda del front del Nord.
- Primavera de 1938: caiguda del front d'Aragó.

Al Masnou, a diferència d'altres poblacions, es van produir uns moments molt concrets d'arribada de refugiats al poble que no són totalment coincidents amb les dades de Catalunya: al llarg de 1936, les arribades de refugiats a aquesta població van ser molt poc significatives, l'acolliment de la tardor de 1937 va ser molt important i l'arribada d'evacuats amb la caiguda del front d'Aragó no va ser gaire representativa.

A continuació publiquem la taula 3 elaborada amb les dades que es poden trobar a l'Arxiu Municipal del Masnou i que es poden veure de forma visual al gràfic 7, malgrat ser un càlcul aproximat, perquè existeix un percentatge important de refugiats registrats amb manca de dades parcials.

	5 DE DESEMBRE DE 1936	AL LLARG DE 1937	15 D'OCTUBRE DE 1937	PRIMAVERA DE 1938 (MARÇ-ABRIL)	ESTIU DE 1938 (JUNY-AGOST)	TARDOR DE 1938 (SETEMBRE-OCTUBRE)
Centre	58	51	24	8	1	
Sud	4	45	61	2		
Nord	11		307	24		11
Aragó i Catalunya				24	12	
Sense informació del seu origen				39	63	7
Total	73	96	392	97	76	18

A Catalunya, el conjunt de la població refugiada es dividia en tres grans orígens: la majoria de la població eren els catalans nadius, els madrilenys i els bascos (concepte molt ampli que incloïa tots els habitants del nord de la Península). També hi havia andalusos, aragonesos i catalans del sud i la zona occidental, però en proporcions molt petites. Al Masnou no es va complir la proporció de la majoria de Catalunya que expressem a la taula 4.

	Procedència dels refugiats acollits a Catalunya		Procedència dels refugiats al Masnou	
	NOMBRE A CATALUNYA	PERCENTATGE A CATALUNYA	NOMBRE AL MASNOU	PERCENTATGE AL MASNOU
Madrid, Castella i Extremadura	339.000	40,47%	145	17,4%
Andalusia	153.000	18,27%	112	13,3%
Nord de la Península	171.000	20,42%	411	49,1%
Aragó	39.800	4,75%	15	1,8%
Catalunya (llocs envaïts)	134.744	16,09%	17	2,1%
Refugiats registrats amb dades parcials			134	16,3

Les xifres de l'origen dels refugiats del Masnou són inverses en el percentatge de refugiats del nord i de madrilenys arribats a la població comparats amb els arribats al conjunt de la comunitat. A Catalunya, quasi la meitat de la població refugiada és del centre de la Península i, al Masnou, aproximadament la meitat dels refugiats arribats són bascos.

Les dades del Masnou no tan sols difereixen de la mitjana catalana, sinó també de les dades vallesanes. Als pobles de Mollet-Santa Perpètua amb els

quals hem anat comparant diferents dades dels refugiats del Masnou, els resultats són els que podem veure a la taula 5.

En aquestes poblacions del Vallès van dominar els aragonesos arribats la primavera de 1938 i el nombre de bascos no va ser tan significatiu com al Masnou o a la majoria de poblacions del Maresme. A la població masnovina, el

nombre d'aragonesos va ser poc significativa, perquè la tercera onada migratòria (a partir de la primavera de 1938) no va ser gaire important al Masnou.

2.4. Refugiats en família i sedentaris

El col·lectiu refugiat al Masnou no va provocar tants problemes de convivència com en altres pobles, perquè el nombre de nois sols (sense família) que van venir a aquesta població del Maresme va ser petit.

Els pocs problemes de vandalisme als camps, especialment produïts per bretolades, que es van registrar a les actes dels plens de l'Ajuntament van ser provocats pel fet de tenir molts adolescents en grans institucions cuidats per molt poc personal, que no sempre estava preparat específicament per realitzar aquestes tasques i, potser, perquè l'establiment d'on provenien els nois era un centre especial.

Dels 834 refugiats que van arribar al Masnou durant la guerra, 615 persones ho van fer formant part de 153 famílies acollides, cosa que signi-

Taula 5. Origen dels 720 refugiats de Mollet - Santa Perpètua

CENTRE	209	29%
SUD	78	10,8%
NORD	104	14,4%
ARAGÓ	272	37,8%
CATALUNYA	24	3,3%

fica que, com a mitjana, cada nucli familiar tenia una extensió de 4 membres; en termes generals, mare i 3 fills de diverses edats. Un total de 147 refugiats van venir a aquesta població sols (normalment formaven part d'alguna institució infantil que va ser evacuada al complet per allunyar les criatures dels combats) i sobre 75 evacuats no tenim informació de parentiu.

El Masnou era una població on, tradicionalment, la meitat dels habitants residien de forma permanent i la resta eren estiuencs, petits burgesos que hi tenien una segona residència al costat del mar. Per aquest motiu, en esclatar la guerra, hi havia moltes cases buides. Molts dels propietaris havien marxat a territori nacional o a l'estranger i els seus habitatges havien quedat sense ús. Alguna de les grans cases va ser oficialment expropiada pel Govern de la Generalitat i d'altres ho van ser *de facto*.

Al llarg de tota la guerra, al Masnou hi van arribar un total de 834 refugiats comptabilitzats que mai no van estar tots junts a la població, perquè aquest col·lectiu acostuma a ser volàtil (molts dels refugiats residien un temps en una població veient si es guanyava la guerra i, en cas contrari, continuaven el seu camí cap a França). Ens manquen les dades generals d'alguns d'ells.

Ja analitzarem amb més detall les xifres al llarg del treball, però podem afirmar que la població refugiada del Masnou va ser força sedentària, poc mòbil en comparació amb el conjunt de refugiats de molts altres pobles. En termes generals, el fet que al Masnou no hi vingués una quantitat significativa de famílies completes, que no hi arribessin quasi homes en edat laboral, i que la població refugiada estigués composta en un percentatge molt alt per nens, dones i avis va implicar que la majoria de refugiats arribessin al Masnou amb la idea de quedar-s'hi. La fase de refugiats més temporal (aquells que paren en una població amb la intenció de reposar i continuar el camí cap a França) va ser la de la caiguda del front d'Aragó, la

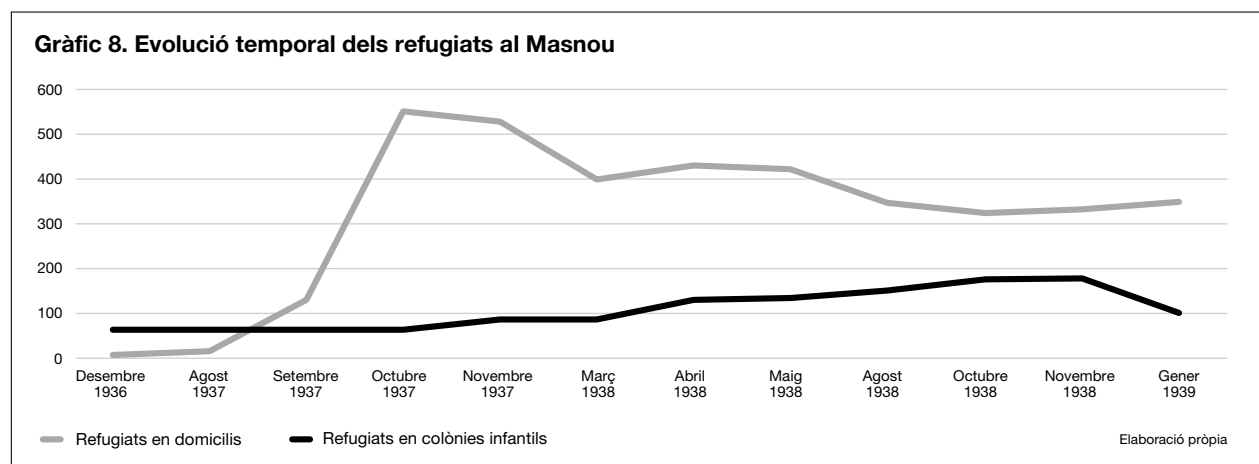
primavera de 1938. Com que aquesta onada migratòria va ser lleu al Masnou, el nombre de refugiats en cada època de la guerra va ser força constant.

Una prova d'aquest sedentarisme és que, força mesos després d'acabada la guerra, encara hi residia un grup important de nois de colònies a la població.

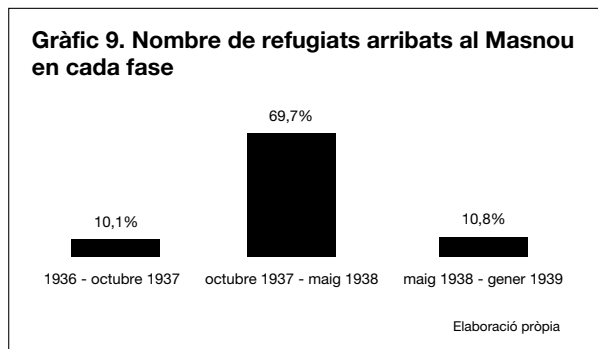
2.5. Fases d'arribada de refugiats

El moment d'arribada de refugiats també pot significar un element d'afavoriment a la calma a la població. Hi ha ciutats que van rebre una important vinguda de refugiats l'any 1936, formada, principalment, per madrilenys i andalusos. Altres nuclis (com el Masnou) van patir una vinguda massiva de refugiats a partir de l'octubre de 1937, principalment de bascos. Altres localitats van rebre una invasió desordenada i descontrolada de refugiats que fugien de la caiguda del front d'Aragó a partir de la primavera del 1938. En aquest últim cas, els problemes de convivència van ser força grans pel desgast que tota la confrontació bèl·lica ja havia provocat en els refugiats i en els acollidors, per la desesperació de tots els evacuats que fugien d'un enemic feixista que els perseguia (no com en les altres fases), per l'emigració de famílies senceres amb els pares (homes adults) inclosos i que necessitaven una llar acollidora on continuessin vivint tots junts, per la responsabilitat que moltes d'aquestes persones havien exercit, perquè estaven segurs que la seva estada a Catalunya sols era una etapa que acabaria abans o després amb l'exili, etc. Al Masnou aquesta arribada de refugiats en aquesta última fase va ser lleu i, per tant, es van lliurar de tots aquests problemes.

Al Masnou hi van arribar els refugiats en grans viatges grupals organitzats per l'Administració. Molt pocs refugiats es van traslladar fins al Masnou pels seus propis mitjans (això no va passar fins a l'abril de 1938, quan el front d'Aragó es va desfer).

Per aquest motiu estructurarem l'anàlisi de les dades obtingudes al llarg de la investigació en tres grans onades migratòries molt desiguals en aquesta població, incorporant la informació dels refugiats acollits en domicilis i en colònies infantils. El nombre de refugiats arribats al llarg de cada fase va ser molt irregular. Podem veure en el gràfic 9 la desproporció dels refugiats arribats a la segona fase respecte als altres dos moments.

Al Masnou, al llarg de 1936 i els primers mesos de 1937 fins a l'octubre d'aquell any va arribar el 10,1% dels refugiats (84). El moment d'arribada del 69,7% de tots els refugiats que hi va haver a la població va ser el període entre l'octubre de 1937 i la primavera de 1938. Al llarg de 1938 van arribar a aquesta població del Maresme 90 refugiats, la qual cosa va significar el 10,8% de tots els evacuats.

A les poblacions de Mollet-Santa Perpètua aquest percentatge no va ser similar, perquè des del 1936 fins a l'octubre de 1937 hi van arribar 242 del total de 720 refugiats que s'hi van allotjar. Això va significar el 33,6% del total de refugiats. A la segona fase (d'octubre de 1937 a la primavera de 1938) n'hi van arribar 113 i això va significar el 15,7% del total de refugiats, i després de l'abril de 1938, hi van arribar 365 refugiats, cosa que va significar el percentatge més gran de la resta d'èpoques: el 50,7% del total de refugiats.

2.6. Representació dels refugiats

Les persones evacuades tenien problemàtiques personals (incomunicació amb familiars al front, gestió de pagues amb l'Administració, etc.) que l'Ajuntament va ajudar a negociar, tranquil·litzant els neguits d'aquesta població femenina i infantil. D'altra banda, l'Ajuntament va mantenir una postura conciliadora amb el col·lectiu refugiat i va nomenar representants dels evacuats a cada una de les èpoques. Alguns d'aquests representants eren persones que havien estat treballant en el món judicial en el seu lloc d'origen. A partir de l'octubre de 1937 i fins al final de la guerra es van rellevar en el càrrec de delegat dels refugiats la madrilenya Petra López Fernández i els bascos Eugenio Ortiz de Zárate Besga, Anastasio Iracuris, Francisco Erezuma Ugalde i Eduardo Bilbao Ibarrola.

2.7. Sanitat coberta

A més dels problemes alimentaris, l'altra gran preocupació dels refugiats del Masnou va ser la salut. Gràcies a la solidària actitud dels metges locals, la subvenció municipal dels medicaments consumits i les racions extra de llet per als refugiats dèbils, els refugiats del Masnou es van sentir tranquils respecte a aquest tema.

Per tant, que la gran part de la població refugiada estigués formada per dones i nens amb escassos homes en edat adulta, el gran percentatge de refugiats vivint en colònies o domicilis en règim autònom, el gran nombre d'evacuats del nord de la Península amb força organització dels seus governs autònoms, el petit percentatge d'adolescents sols i l'abundància de famílies formades per la mare i els fills, el sedentarisme d'aquests refugiats, la curta arribada de refugiats en l'última fase, i la gran implicació dels metges de la població és la suma de molts elements que van provocar un panorama força calmat de la població refugiada del Masnou.

3. FASES, ARRIBADES, ORIGEN I ALLOTJAMENT

Hi ha tres grans fluxos d'evacuats: el primer, d'Andalusia i el centre de la Península; el segon, del nord, passant per França, i el tercer, d'Aragó.

3.1. Primera emigració

Tenim molt poca informació sobre els primers refugiats arribats al Masnou.

Tot i que la primera dada oficial de refugiats al Masnou és de primers de desembre de 1936, tenim la seguretat que mesos abans d'aquesta data ja residien evacuats al poble.

Una de les poques notícies dels refugiats arribats abans del desembre de 1936 (data dels primers llistats de què disposem) la tenim en una recepta signada pel doctor Josep Torrubia Zea. Ens parla de la salut de Francisco González i ens especifica que aquest refugiat va arribar l'1 d'agost de 1936. Per tant, sabem que van arribar uns primers refugiats l'agost de 1936, molt poc després d'iniciada la guerra.

Entre els evacuats incorporats oficialment als llistats el desembre de 1936 hi ha Francisco González, un nen d'un any que va arribar amb la seva mare Maria i la seva àvia Paula. Vivien tots tres a la Torre Molina. Aquest fet ens fa pensar que potser les persones arribades l'agost de 1936 van ser incloses a les llistes oficials com a arribades el 5 de desembre de 1936, perquè en aquesta última data es va fer la primera redacció d'una llista amb aquestes persones.

Però també tenim referències d'una altra arribada de refugiats l'octubre de 1936. Mateu Rotger, mestre al Masnou durant la guerra, va escriure un estudi que no va ser publicat que té el títol de *L'escola al Masnou durant la Guerra Civil* i que es conserva a l'Arxiu Municipal. Afirmava en aquest escrit que alguns dels refugiats arribats l'octubre de 1936 van ser acollits a la Torre Molina i d'altres, en cases particulars, però no sabem diferenciar quins són aquests refugiats i suposem que estan integrats en el grup de nois registrats als llistats com a arribats el desembre de 1936. Sembla que es van englobar en aquesta xifra tots els refugiats que ja hi havia a la població, tant si havien arribat a l'agost com si ho havien fet a finals de novembre de 1936.

A l'acta de la sessió plenària del 23 d'octubre de 1936 es comentava la necessitat d'adquirir 40 llits per part del PSU (Partit Socialista Unificat, vinculat a la UGT) per als refugiats que van ser traslladats des de Barcelona, però en aquest document no s'especificava on eren ni si serien en breu allotjats. També es va

comunicar la idea que s'estaven fent llistes de veïns voluntaris que acceptaven acollir nens de Madrid. Es detalla que hi havia una família que acceptava allotjar 35 refugiats junts (suposem que es refereixen a la família Cusi i la seva finca Bellamar).

A l'acta de la sessió plenària de l'1 de desembre es comenta que ja hi ha al poble les 9 famílies amb 26 fills que s'havia planejat que arribessin. El conseller de Sanitat va anar a Barcelona a buscar aquests refugiats i va tornar trasbalsat per la situació penosa en què es trobaven.

El missatge que podem extreure de la lectura de les actes plenàries municipals analitzades en el primer capítol és que l'Ajuntament en conjunt no es considerava implicat en l'acolliment; eren les organitzacions o associacions polítiques o sindicals del poble les que portaven a terme aquests actes solidaris. Va ser el partit comunista el que organitzà l'arribada dels primers refugiats de Madrid (com una de les múltiples activitats humanitàries que es van portar a terme durant la guerra, com Ajuda Madrid) i el que es va cuidar de les seves necessitats. La CNT va retreure al PSU que no havien planificat bé les seves actuacions abans de fer arribar els refugiats de Madrid al Masnou. Posteriorment, la CNT organitzà altres colònies i una guarderia infantil de refugiats. Malgrat aquesta desunió organitzativa institucional, va ser el conjunt dels habitants de la població del Masnou qui van acollir els refugiats a casa seva, els van donar menjar i es van solidaritzar amb els desplaçats.

Al llistat oficial de registre dels refugiats es reflecteix que durant l'any 1936 hi havia al Masnou un grup d'evacuats que estava format per 73 persones: 15 adults i 58 nens i joves.

Aquests quinze adults estaven repartits de la manera següent: tres a Bellamar, vuit a la Torre Tolosa i quatre a la Torre Molina. Els residents a Bellamar no s'havien de preocupar de la manutenció, perquè el PSU se'n cuidava. La Torre Molina estava regentada per una associació del ram de les assegurances i era aquesta entitat la que es preocupava d'alimentar tots els residents. Malgrat això, dues de les persones adultes de les vuit que hi vivien també rebien una paga i sabem que Paula Gómez era vídua, però no tenim notícia de si cobrava cap subvenció. Tres de les quatre dones adultes que hi havia a la Torre Tolosa cobraven les seves respectives pagues per tenir els seus marits al front. Segurament, amb les quantitats cobrades per la majoria dels adults es podien solucionar tots els problemes bàsics de manteniment dels nois que vivien amb elles amb estretors.

En aquest primer conjunt de refugiats hi havia un grup de 23 nois i noies que com a màxim tenien 17 anys i que viatjaven sense cap adult, malgrat que alguns eren germans o cosins. Seria possible que formessin part d'algun centre evacuat de Madrid. La majoria d'aquests nois eren orfes de pare o el tenien al front. El grup provenia de Madrid, però entre ells hi havia joves del nord que havien estat evacuats del seu lloc d'origen, havien arribat a Madrid i, posteriorment, havien estat traslladats a Catalunya. Al Masnou no van mantenir aquest col·lectiu junt, sinó que el van distribuir en grans instal·lacions: els Laboratoris, la Torre Molina i la Torre Tolosa. Set nois van ser repartits en quatre domicilis.

Les dades sobre refugiats a la població del Masnou (especialment a l'inici de la guerra) són escasses i no són coincidents. S'han comparat tres documents (l'un de l'abril de 1937, i els altres dos del maig del mateix any) en què, sense cap arribada de refugiats registrada des del desembre de 1936, la comptabilitat és força diferent. En el primer es reconeixen 76 refugiats; en el segon, 92, i en el tercer, 70. El primer document comptabilitza els refugiats de Bellamar (sostinguts per la UGT) i els que hi havia a la Torre Molina (mantinguts per l'Associació General d'Empleats d'Assegurances de Barcelona). Desconeixem el motiu de la diferència de xifres en els altres documents.

No s'acaba d'entendre bé si els Laboratoris, la Torre Tolosa i la Torre Molina eren cases gaire grans on vivien els refugiats de manera autònoma o si estaven organitzades com a colònies. Aquestes institucions no tenien personal pedagògic especialitzat i no hi vivien sols infants. Malgrat això, deduïm que eren considerades colònies força anòmales per diferents motius: els allotjadors de refugiats tenien dret a cobrar una subvenció per mantenir aquestes persones acollides equivalent a 2 pessetes per persona i dia. Si els refugiats vivien en una casa sols, eren ells els que cobraven aquest ajut. Els habitants d'una colònia infantil no cobraven, perquè tenien tots els serveis coberts. A l'Arxiu Municipal del Masnou no hi ha cap rebut de cobrament de la subvenció de la Generalitat per part d'aquests refugiats que van arribar al

GENERALITAT DE CATALUNYA.
 Departament de Presidència.
 Servei Central d'Estadística.

MUNICIPI D' EL MASNOU. COMARCA: EL MARESME.
 REGIÓ: PRIMERA.

C E N S DE REFUGIATS DE GUERRA.

de AVENÇ NÚMERIC amb referència al 31 de març propassat del nombre de refugiats de Guerra instal·lats en aquest terme municipal, classificats d'acord amb l'Ordre de l'Honorable Conseller 1er. de data 17 de març d'itím.

Nombre de concentracions familiars o colònies de refugiats de LA VILA D'EL MASNOU.
 Entitats polítiques o sindicals que controlen els refugiats a més del Comitè Central d'Ajut als Refugiats: Partit Socialista Unificat (U.S.P.) de Masnou i Associació General d'Empleats d'Assegurances de Barcelona.

Nombre de famílies refugiades	<u>NOU (9)</u>	(Nombre total de (refugiats	<u>SETANTA-SIS (76)</u>	Homes i infants 39
				Dones i nenes 37

EL MASNOU, primer d'abril del 1937.

L'1 d'abril de 1937 hi havia 76 refugiats al Masnou distribuïts en 9 grans famílies (40 persones) i sota l'organització del PSU (UGT) i l'Associació General d'Empleats d'Assegurances de Barcelona (36 persones). (AMM, correspondència de sortida)

llarg de 1936 fins quasi un any després de l'arribada (desembre de 1937). Això corrobora la idea que els Laboratoris, la Torre Tolosa i la Torre Molina eren concebuts com unes colònies patrocinades per Ajut Infantil de Rereguarda i l'Associació General d'Emple-

AJUNTAMENT de la Vila d'EL MASNOU

Negociat: Presidència.
 N.º: 639.

L'Ajuntament, en sessió celebrada el dia d'ahir, va acordar fer-se càrrec dels Refugiats existents a la nostra localitat, constituint un nou Comitè que tingui cura dels mateixos, compost per membres de totes les organitzacions polítiques i sindicals.

Per tant he de significar-vos que voldria amb gust tinguessiu a bé designar el vostre representant per a integrar el mentat Comitè Pro-Refugiats, no dubtant voldreu cooperar a una obra tan digna d'ajut i que tendeix a millorar la situació d'aquells que a causa de la lluita que sostenim contra el feixisme s'han vist obligats a abandonar les seves llars.

Salut.

El Masnou, 8 de juny del 1937.

T' ALCALDE.

SINDICAT UNIC C.N.T. - A.I.T. EL MASNOU.

Creació del Comitè pro Refugiats del Masnou. 8 de juny de 1937. (AMM, correspondència de sortida)

GENERALITAT DE CATALUNYA CONSSELLERIA DE SANITAT I ASSISTÈNCIA SOCIAL SERVEI D'ASSISTÈNCIA SOCIAL Oficina Administrativa d'Ajuts als Refugiats Passatge de Plà i Masnou, 18 - Tel. 16445 BARCELONA		EL MASNOU (Poble)		MARÇ 1937 (Cens)						
RELACIÓ dels evacuats de les zones de guerra acollits en aquesta població el darrer dia del mes de Juny del 1937										
Aquestes relacions — igualment emplenades per ordre de dates d'arribada i signades per l'Alcalde del corresponent Municipi — cal que obtinguin per duplicat a poder de l'Oficina Administrativa d'Ajuts als Refugiats per tot el dia 5 del mes següent al de la entrada que s'hi coneixen, altrament aquestes seran satisfetes, almenys, amb un mes de retard.										
Nº d'ordre	Nom i cognoms	Estat	Naturalitat	Professió	Estat	Cop de família o grau de parentiu amb aquests	Darrera població on residia	Data d'arribada a la residència actual	Observacions	
33	Josep Garcia Urada	II	Madrid		Solt	Fill	Madrid	5 Desembre 1936		
34	Emilia Amorin Lorente	28	"		Casada	Mare de	"	"		
35	Elena Garcia Amorin	II	"		Solt	Fill	"	"		
36	Josep " "	6	"		"	"	"	"		
37	Lluís " "	9	"		"	"	"	"		
38	Enlli " "	3	"		"	"	"	"		
39	Cristina Anisi Soruba	34	Badojos		Casada	Mare de	"	"		
40	Marc Macias Anisi	16	"		Solt	Fill	"	"		
41	Antón " "	14	Madrid		"	"	"	"		
42	Carme " "	8	"		"	"	"	"		
43	Isidoro Fernando Contreras	14	"		"	"	"	"	* (No tenen família)	
44	Lluís Perez Perez	6	Pinto		"	"	"	"		
45	Margel Alba Calderon	55	Val de Sante Domingo (Madrid)		Casada	Mare de (1)	"	"		
46	Francesca Camacho Alba	30	"		"	Filla de (1) i Mare de	"	"		
47	Manuel Sammiguel Camacho	9	"		Solt	Fill	"	"		
48	Pie " "	6	"		"	"	"	"		
49	Maria " "	2	"		"	"	"	"		
50	Angel Camacho Alba	14	"		"	Fill de (1)	"	"		
51	Daniela Hernandez Sarasolaga	36	San Martin de Valdeiglesias Madrid		Casada	Mare de	"	"		
52	Adela Morena Hernandez	16	"		Solt	Fill	"	"		
53	Pere " "	14	"		"	"	"	"		
54	Marcia " "	11	"		"	"	"	"		
55	Maria Gomez Ruiz	26	Madrid		Casada	Mare de (2)	"	"		
56	Maria Yeluzca Gomez	27	"		"	Filla de (2) Mare de	"	"		
57	Francesca Gonzalez Gomez	I	"		Solt	Fill	"	"		
58	Josepa Parra Bardilla	27	"		Casada	Mare de	"	"		
59	Lluís Sanchez Parra	11	"		Solt	Fill	"	"		
60	Carme " "	7	"		"	"	"	"		
61	Francesca " "	5	"		"	"	"	"		
62	Monserrat " "	7	Masnou (Barcelona)		"	"	Masnou (Barcelona)	28 Desembre 1936		
63	Ampar Garcia Ferrifas	28	Castellon del Rosal (Guinea)		Casada	Mare de	Madrid	"		
64	Ampar Vicente Garcia	4	Madrid		Solt	Fill	"	"		

Llista de refugiats al Masnou el juny de 1937. (AMM, cens de refugiats)

ats d'Assegurances. Després d'aquesta data comencen a rebre les seves subvencions, però les cobra totes una mateixa persona: el conseller d'Assistència Social de l'Ajuntament.

No va ser fins al juny de 1937 que l'Ajuntament va tenir consciència que l'acolliment dels refugiats era una preocupació de tot el poble i, complint l'ordre d'un reial decret de creació de comitès a tots els pobles i comarques, es va organitzar el Comitè pro Refugiats del Masnou.

També es va acabar creant abans de l'estiu de 1937 el Comitè del Socors Roig Internacional (SRI) al Masnou amb representants dels diversos partits i sindicats (Joan Vives del PSUC, Joan Fàbregas d'ERC, Nicomedes Lafuente de la CNT i Enric Güell com a independent). Aquesta entitat va aconseguir amb balls a La Calàndria, festivals, sardanes, etc. els diners per complir la seva missió. La seva seu social era al Camí Ral.

3.1.1. Vida dels refugiats als domicilis

La primera política d'acollida de refugiats va ser intentar agrupar aquests evacuats en grans cases buides o distribuir-los per domicilis de persones voluntàries.

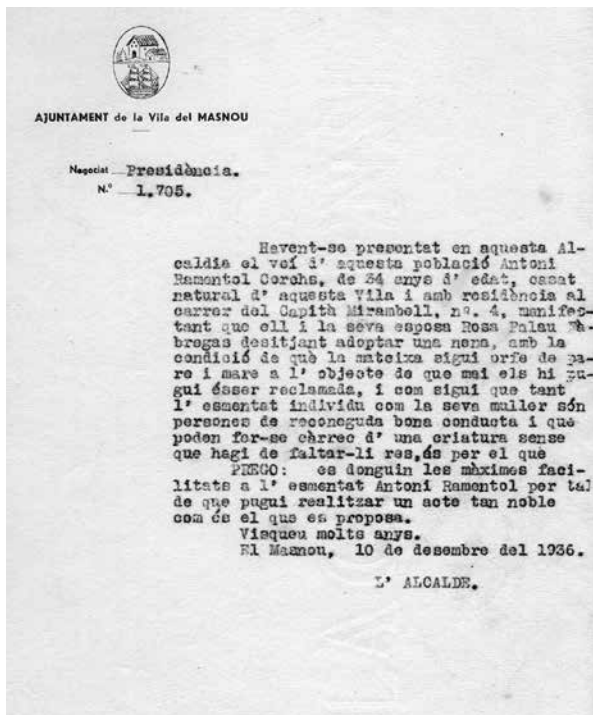
Els veïns del poble que es van presentar voluntaris per tenir madrilenys a casa a l'agost o l'octubre de 1936 pensaven que la convivència amb nens era més fàcil que amb adults i, per poder escollir les persones que es ficaven a casa, van ser els primers a oferir-se.

Pocs d'aquests anomenats *madrilenys* arribats abans del desembre de 1936 van ser allotjats en grups en domicilis de benefactors de la població:

- Tres nois germans (García Amorín) van viure a casa del doctor Josep Torrubia Zea (carrer de Francesc Macià, 20, actual Barcelona, 17).
- Dos (Moreno Hernández) van ser allotjats a la casa del jutge de pau Pere Grau Pagès (carrer de García Hernández, 66, actual carrer de Sant Miquel, 38).
- Un altre, Moreno Hernández, al carrer de Sant Jeroni, 1 (actual carrer del Bergantí Caupolicán).
- Un més (García Pérez), al carrer de Pablo Iglesias (actual passeig de Romà Fabra).

En tots els pobles de Catalunya on hi va haver refugiats de la Guerra Civil s'ha creat una llegenda negra sobre el mètode de repartiments dels evacuats per les cases. A tot arreu es pensa que els republicans en el poder van escollir, inicialment, sols les cases de les persones més conservadores del poble per distribu-

ir-hi els refugiats, com una mena de venjança. Malgrat això, al Masnou es va fer una llista de voluntaris per acceptar refugiats als domicilis. A les cases de pagès acostumaven a demanar homes adults i forts per treballar el camp en un moment en què els joves estaven mobilitzats. Però en aquests grups que van arribar al Masnou quasi no hi havia homes menors de 50 anys. En algun cas, es demanava acollir nens, perquè la família no en tenia o per conviure amb els seus fills. Algunes parelles acollidores tenien viva la idea de l'adopció de l'infant refugiat, com podem veure en diversos documents. No sabem si en aquestes cartes s'utilitza el terme *adopció* com a sinònim d'*acolliment*. En alguns casos sembla una petició d'adopció definitiva, perquè demanen que la nena acollida sigui òrfena, però en d'altres fa la sensació que sols vulguin donar-li una llar temporal durant el temps de la guerra.

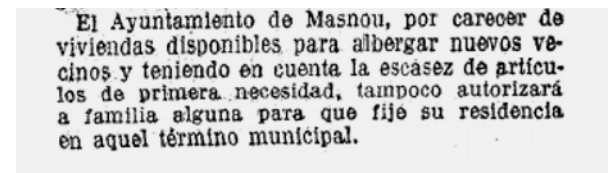

Petició d'adopció d'una nena òrfena feta per Antoni Ramentol Corchs i la seva muller Rosa Palau Fàbregas el 10 de desembre de 1936. (AMM, correspondència de sortida)

Un dels refugiats, actualment viu, entrevistat al llarg d'aquest treball, Vidal Sánchez García, també ha comentat l'interès de Felip Millet Cunill (el seu acollidor) per portar a terme la seva adopció, que no es va acabar realitzant.

Malgrat sols estar registrada l'arribada de 13 refugiats des del desembre de 1936 fins a l'agost de 1937, l'Ajuntament va redactar diferents informacions i les va publicar repetidament a la premsa per dissuadir els refugiats d'establir-se al Masnou pels

greus problemes d'avituallament que estava tenint l'Ajuntament.

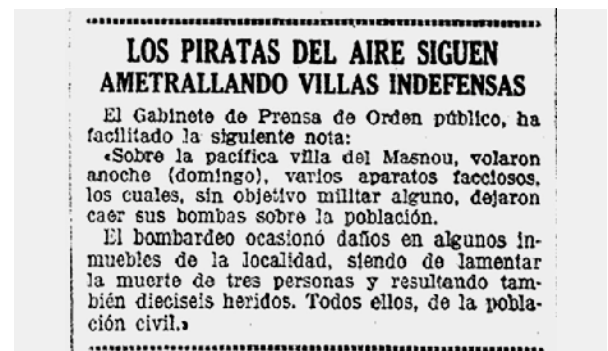

Publicació a *La Vanguardia* del 5 de setembre de 1937 de la negativa a acceptar més habitants al Masnou.

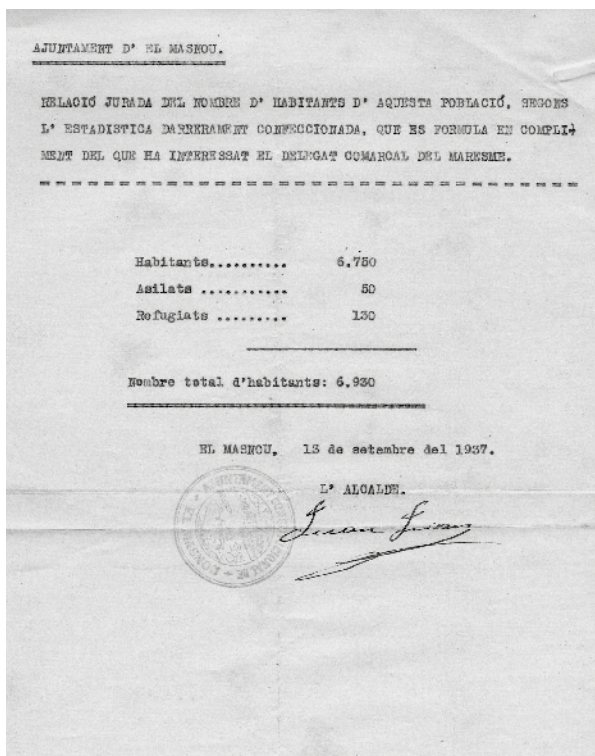
Al llarg de l'estiu de 1937 es va mantenir estable el nombre de refugiats amb alguna arribada nova, com la de la família Vigil Aparicio. Els van instal·lar tots junts a la casa del carrer dels Germans Alcrudo, 3 (actual carrer del Bergantí Caupolicán, 3). Aquest va ser un dels primers establiments col·lectius exclusiu per a gent del nord de la Península, com es faria habitual a partir del gener de 1938. La família que hi vivia (els Vigil Aparicio) era de Burgos, arribats l'agost de 1937 i també sostinguts pel Govern d'Euskadi. Un dels membres de la família rebia 400 pessetes de pensió mensual, que els permetia viure de forma independent d'un propietari. Florentina Vigil i Dionisio Aparicio es van unir al domicili familiar a partir del gener de 1938, una vegada es va produir el reagrupament de famílies.

Taula 6

NOM	COGNOM	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Florentina	Aparicio Jiménez	Burgos	01/08/1937
Matilde	Vigil Aparicio	Burgos	01/08/1937
Carmen	Vigil Aparicio	Burgos	01/08/1937
Rosalía	Vigil Aparicio	Madrid	01/08/1937
Florentina	Vigil Aparicio	Tarragona	01/08/1937
Jesús	Vigil Aparicio	Burgos	01/08/1937
Federico	Vigil Asencio	Valladolid	01/08/1937
Dionisio	Aparicio Jiménez	Burgos	15/10/1937
Felipa	Martínez Carrión		

Nous bombardejos ressenyats a *La Vanguardia* del 21 de setembre de 1937

Estadística enviada al delegat comarcal del Maresme de la Conselleria de Proveïments del 13 de setembre de 1937. (AMM, correspondència de sortida)

El mes de setembre de 1937, l'Ajuntament donava la xifra de 130 refugiats a la vila, malgrat que als llistats nominats no hi apareixen aquestes noves incorporacions.

Al llarg de l'estiu es van produir diferents bombardejos sobre la població del Masnou, des de l'aire i des del mar, que van produir víctimes i destrosses.

3.1.2. Vida dels refugiats a les colònies infantils

Ja hem reflexionat anteriorment sobre la peculiaritat del format de les colònies d'aquesta primera fase de refugiats al Masnou.

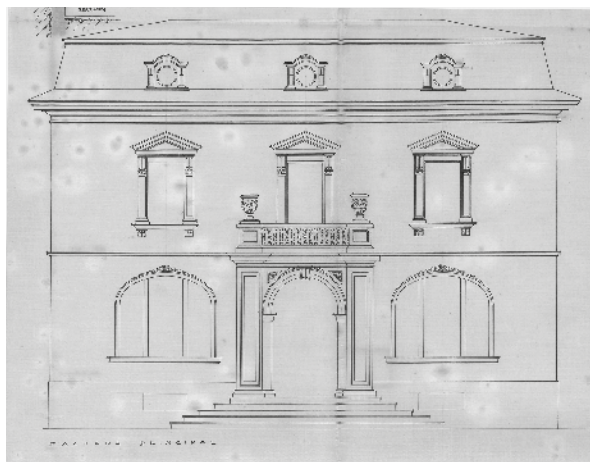
L'entitat humanitària vinculada al partit comunista que va portar a terme directament l'organització de les colònies va ser Ajut Infantil de Rereguarda i la vinculada a la CNT va ser Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA).

La institució d'Ajut Infantil de Rereguarda va ser creada per la FCTE (Federació Catalana de Treballadors de l'Ensenyament) el 1937 i es va integrar al Comitè d'Ajut als Refugiats. Per poder mantenir aquestes institucions, signava convenis amb la Generalitat i els ajuntaments de les localitats on fundava les seves residències. També aconseguia aportacions dels treballadors d'empreses concretes, tallers i ofici-

nes. L'entitat va fundar nombroses colònies i residències a tota la geografia catalana. També van gestionar la Granja-Escola de Montcelimar de Montgat (amb un menjador per a 300 nens mantingut per l'Ambaixada de Suècia).

La CNT era la força sindical més forta (un 32% de afiliacions sobre el total de la població activa) d'aquesta població del Maresme, dedicada preferentment a la indústria tèxtil. Al llarg dels deu primers mesos de la guerra, el nombre d'afiliats es va doblar. Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA) va ser l'entitat humanitària anarquista internacional vinculada a la CNT que es va crear en suport als nens espanyols durant la Guerra Civil. Estava radicalment oposada al Socorro Rojo Internacional comunista. SIA va fer una gran tasca al Masnou creant diferents colònies infantils, la clínica militar número 16 i la Casa del Soldat. Joan Oró era el secretari del Consell Local de SIA al Masnou, amb la seu al passeig de Prat de la Riba, 2. SIA va organitzar la Setmana del Nen al Masnou el 1938, sense participació de l'Ajuntament ni altres forces polítiques o sindicals. Van servir un esmorzar als locals de la CNT, van fer un aixecament de globus i una festa escolar dedicada als pares amb cançons i recitats a càrrec dels infants a l'edifici del Casino.

3.1.2.1. Torre Molina

Façana segons el plànol de construcció de la casa (AMM, obres particulars)

La Torre Molina va ser construïda l'any 1928 per Genís Oliveras Villà. N'hem conegut i verificat el nom pels registres de la construcció de la finca de Juan de Molina Icart i Ana Juyol Casallachs (veïns de Barcelona) del 28 de setembre de 1935, l'alta de finca de nova construcció el 7 de febrer de 1936, la contribució territorial urbana i la seva venda el 1942 pels traspessos de contribució urbana.

Torre Molina sembla que actualment és la finca anomenada Casa Mariel. Un plànol de la finca veïna especifica que limita a l'oest amb la Torre Molina i l'adreça coincideix amb la Casa Mariel (carrer de la Vila Jardí, 17).

Deduïm que un ampli grup de 30 madrilenys (8 adults i 22 nens) arribats al Masnou abans del desembre de 1936 residien a la colònia de la Torre Molina, sostinguda per l'Associació General d'Empleats d'Assegurances. Hem aconseguit documentació sobre aquesta instal·lació humanitària, però no es conserven els llistats específics de les persones que s'hi van allotjar ni el moment de l'arribada. Hem hagut de deduir per altres documents qui eren les persones que hi vivien. A principis de desembre de 1936 aquesta instal·lació ja estava en funcionament.

En aquesta casa hi havia allotjat un grup de 30 refugiats que estava format per sis famílies (Sara Muñoz amb els seus tres fills i la seva germana, Emilia Amorín, amb el seu fill; Cristina Anisi i els seus tres fills; Amparo García i els seus dos fills –el petit

va morir–; Adela Castro i els seus quatre fills, i Paula Gómez, la seva filla i el seu net) i un conjunt de vuit nois sense adult, alguns dels quals eren germans o cosins entre ells.

D'entre totes aquestes persones, sols dues rebien una paga (Emilia Amorín i Adela Castro), malgrat que Paula Gómez era vídua.

Els nens de Madrid d'aquesta colònia tenien gratuïts els serveis de perruqueria, dentista i farmàcia.

El 16 de desembre de 1936 es va produir una defunció d'un nen a la casa (Vicente Vicente García). El seu pare va abandonar el front i es va presentar al Masnou per estar amb la família i es va quedar al poble fent de carabiner, però desconeixem on va viure i si la resta de la família va continuar vivint a la Torre Molina o es van traslladar amb ell.

A l'acta de sessions plenàries del 12 de gener de 1937 es menciona que en una de les torres de Vila Jardí hi havia allotjat un grup de refugiats i no tenia clavegueram (amb els problemes sanitaris que això podia comportar). Creiem que la menció d'aquesta

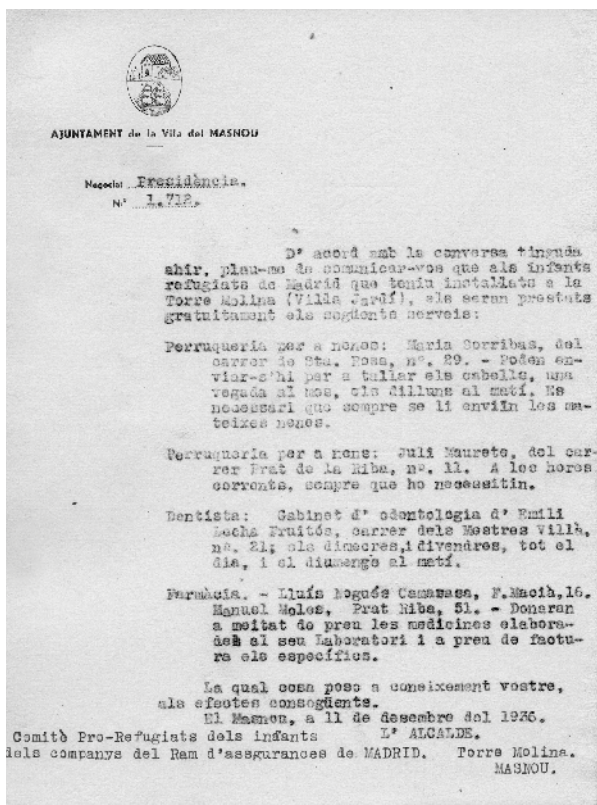
casa es refereix a la Torre Molina, malgrat que també es podria referir a Can Guarino, finques veïnes. L'Ajuntament va acceptar pagar la meitat de l'obra de clavegueram i l'altra meitat l'havia d'abonar el propietari.

El 4 de maig de 1937, els nombre de refugiats acollits a la Vila Jardí de l'Associació General d'Empleats havia disminuït: eren 21 (9 nens, 11 nenes i 1 adult). El Comitè pro Refugiats va editar cartells per aconseguir diners per alimentar-los. La responsable de la instal·lació s'anomenava Rosa Maria Omedes (era una professional, no una refugiada).

El 9 de setembre de 1937 hi ha una resposta de l'alcalde del Masnou a les oficines administratives d'Ajut als Refugiats sobre l'estat de salut d'un refugiat, Santiago Aguilar Vilafranca, de 7 anys, que no es trobava bé. Es van redactar, igualment, dos escrits de resposta a la mare els dies 1 i 8 de setembre de 1937.

Taula 7

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
José	Martínez Muñoz	3	Madrid	05/12/1936
Sara	Martínez Muñoz	4	Madrid	05/12/1936
Manuel	Martínez Muñoz	6	Madrid	05/12/1936
Dorotea	Muñoz Sánchez	19	Madrid	05/12/1936
Sara	Muñoz Sánchez	28	Madrid	05/12/1936
Emilio	García Amorín	3	Madrid	05/12/1936
Emilia	Amorín Lorente	28	Madrid	05/12/1936
Carmen	Macías Anisi	8	Madrid	05/12/1936
Antonio	Macías Anisi	14	Madrid	05/12/1936
Mercedes	Macías Anisi	16	Badajoz	05/12/1936
Cristina	Anisi Sorube	34	Badajoz	05/12/1936
José	Vicente García	2	Madrid	05/12/1936
Amparo	Vicente García	4	Madrid	05/12/1936
Vicente	Vicente García (difunt)	0,5	Madrid	05/12/1936
Amparo	García Torrijos	28	Cuenca	05/12/1936
Lina	Sánchez Castro	1	Madrid	05/12/1936
Pilar	Sánchez Castro	3	Madrid	05/12/1936
José	Sánchez Castro	5	Madrid	05/12/1936
Antonia	Sánchez Castro	8	Madrid	05/12/1936
Adela	Castro Aznar	30	Madrid	05/12/1936
Leopoldo	Lamela Ferro	14	Ourense	05/12/1936
José	Ferro González	15	Ourense	05/12/1936
María	Velasco Gómez	27	Segovia	05/12/1936
Paula	Gómez Ruiz	56	Madrid	05/12/1936
Francisco	González Gómez	1	Madrid	05/12/1936
José	Ortega Gutiérrez	14	Madrid	05/12/1936
Pedro	Ortega Gutiérrez	14	Palència	05/12/1936
Santiago	Aguilar Vilafranca	7	Madrid	05/12/1936
Carmen	Baruela Dueña	12	Madrid	05/12/1936
Isidoro	Fernando Contreras	13	Madrid	05/12/1936
Pedro	Pascual Ruiz	17	Madrid	05/12/1936

Serveis gratuïts per als nens de la Torre Molina (11 de desembre de 1936). (AMM, correspondència de sortida)

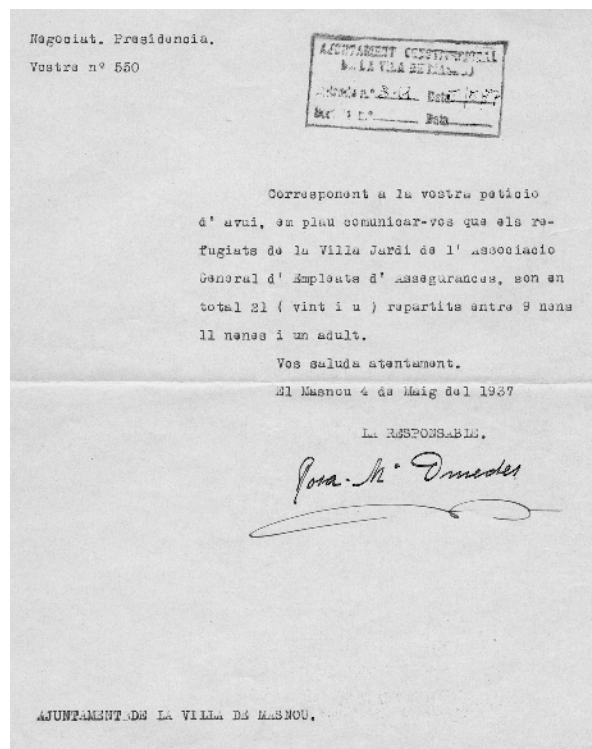
3.1.2.2. Laboratoris/Bellamar

D'aquests nouvinguts, 22 (19 nois i 3 adults) al llarg de 1936 van ser destinats al que als llistats oficials s'anomena Laboratoris, que creiem que era la casa Bellamar de Carles Cusí, un dels germans propietaris dels Laboratoris del Nord d'Espanya. Ajut Infantil de Rereguarda va patrocinar aquest allotjament, que al llibre *Ajut Infantil de Rereguarda: assistència als infants* anomena «Residencia de niños» i en unes postals de colònies escolars editades a Barcelona per Casamajó anomena «Residencia Félix Barzana».

En aquest grup hi havia un total de 22 persones: 17 nois sense adult i una família (Hurtado Llameli), que estava formada per pare, mare, una filla i 2 nets.

Entre els nois que hi van arribar n'hi havia dos que havien sortit de Madrid acabats de néixer.

Com queda reflectit a la taula 8 de la pàgina següent,

Informació de la responsable de la Torre Molina a l'Ajuntament del Masnou sobre el nombre de persones que incorporava la colònia el 4 de maig de 1937. (AMM, correspondència d'entrada)

alguns d'aquests refugiats van canviar de residència poc temps després, passant a un altre gran edifici de la població.

La família Cusí i el doctor Josep Torrubia van ser els primers a reaccionar amb l'arribada dels refugiats de l'inici de la Guerra Civil a la població. Carles Cusí, germà de Joaquim, el mateix agost de 1936 va cedir

Fotografia de l'entrada a la Colònia Bellamar que apareix al llibre *Ajut Infantil de Rereguarda: assistència als infants*. Barcelona: Publicacions Kelmí, 1937.

Taula 8

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
José	García Hurtado	0,5	Madrid	05/12/1936
Emilio	García Hurtado	4	Madrid	05/12/1936
Josefa	Hurtado Llameli	24	Madrid	05/12/1936
Antonia	Llameli Moya	54	Granada	05/12/1936
José	Hurtado Ojeda	64	Granada	05/12/1936
Manuel	Sanmiguel Ferro	6	Ourense	05/12/1936
José	Álvarez Ferro	16	Ourense	05/12/1936
José	Sanmiguel Ferro	17	Ourense	05/12/1936
Fernando	Cano Aguirrezabala	11	Guipúscoa	05/12/1936
Antonio	Cano Aguirrezabala	12	Madrid	05/12/1936
Constantino	Benayas Gómez	7	Toledo	05/12/1936
Maximiliano	Benayas Gómez	15	Toledo	05/12/1936
Ángel	López Lázaro	4	Toledo	05/12/1936
Teresa	López Lázaro	5	Toledo	05/12/1936
Inocencia	Hernández Gutiérrez	12	Madrid	05/12/1936
Luis	Hernández Gutiérrez	14	Madrid	05/12/1936
Julia	Hernández Gutiérrez	17	Madrid	05/12/1936
Concepción	Hernández Gutiérrez	17	Madrid	05/12/1936
Valentín	López Ortega	5	Toledo	05/12/1936
Luisa	Pérez Pérez	6	Madrid	05/12/1936
Antonio	Carballo Gil	12	Ourense	05/12/1936
Antonio	González Gil	13	Ourense	05/12/1936

casa seva (Bellamar) per ser utilitzada com a Hospital de Convalescents.

Fragment de *La Vanguardia* del 13 d'agost de 1936.

A l'acta de la sessió plenària del 18 de desembre de 1936 es dona les gràcies als germans Cusí pel donatiu de 198 pessetes que van lliurar a l'assistència social de la població.

Els Laboratoris del Nord d'Espanya, malgrat la ideologia republicana i l'actitud humanitària dels germans Cusí i del suport a la causa republicana, van ser col·lectivitzats en esclatar la guerra i els propietaris van ser obligats a pagar 1.000 pessetes cada setmana com a taxa revolucionària. Abans d'acabar-se la guerra, l'any 1938, es va aixecar una intervenció especial de la Generalitat de Catalunya per investigar-los.

Joaquim Cusí va ser perseguit pels anarquistes per la seva condició de patró i, posteriorment, pels franquistes per la seva condició de republicà i catalanista.

Els germans Joaquim Cusí Furtunet (1879-1968, alcalde del Masnou entre 1930 i 1931, va proclamar la República al Masnou) i Carles Cusí Furtunet (1880-1960), amb el seu cosí Rafael Cusí (1882-1962), van ser uns dinamitzadors de la indústria farmacèutica catalana i del conjunt d'Espanya. Van fundar els Laboratoris del Nord d'Espanya el 1915 a Figueres i els van traslladar el 1925 al Masnou.

Joaquim Cusí no va ser sols un prestigiós farmacèutic, sinó, especialment, un filantrop, que va fer donació a Figueres de terrenys al voltant del castell que han esdevingut un parc amb importants edificis públics. El 1933, Joaquim, amb la col·laboració del metge del Masnou Josep Torrubia, va deixar palesa la seva solidaritat instaurant una masia a Montgat anomenada

Montcelimar, que va ser una fundació per a nens orfes basada en la filosofia racionalista de Ferrer i Guàrdia.

La residència particular dels Laboratoris estava moblada amb un gust exquisit; la finca era un parc enjardinat amb tota mena de fruiters i fonts abundants.

Republicans i nacionals van utilitzar successivament la finca Bellamar (casa de Carles Cusí) com a hospital de convalescents, domicili d'un cònsol general, residència de l'Estat Major de les divisions de Guadajara, etc.

El 2 de desembre de 1936 es van traslladar llits que hi havia a l'escola núm. 7 (carrer d'Àngel Guimerà, 2) per portar-los a la propietat dels Laboratoris del Nord d'Espanya.

Durant la guerra, als Laboratoris es van fer obres per habilitar-hi un refugi antiaeri, tal com es manifesta a l'acta de la sessió plenària de l'1 de desembre de 1936. No sabem si es va portar a terme l'hospital de convalescents que estava previst i després es va canviar la utilitat de la casa o directament es va convertir en colònia per a nois refugiats.

El setembre de 1937 hi hagué una ordre de bombardeig als Laboratoris per part de l'armada italiana. Segons testimonis de l'època, un venedor de l'empresa afí al règim nacional va fer canviar les coordenades de tir i els obusos caigueren lluny de l'objectiu. L'ordre es va portar a terme el 29 de setembre amb tres atacs (a les 6.30, 13.40 i 18.30 h) sense destruir els objectius, però van morir quatre persones.

Fotografies de la revista *Mundo Gráfico*, que inclou aquest reportatge sobre la fundació Montcelimar el 15 de juliol de 1936, pocs dies abans del començament de la guerra.

La majoria dels alumnes que hi havia a la colònia van ser traslladats al llarg de 1938 a la Torre Montevideo (Torre Xina); per tant, no es van buidar els Laboratoris a causa dels bombardejos de 1937.

3.1.2.3. Torre Tolosa

Dotze evacuats van anar a viure el 1936 a la Torre Tolosa, situada al carrer de Fermín Galán, 94 (actual carrer de Navarra), on van residir quatre dones adultes i vuit nois. Els habitants d'aquesta torre formaven tres blocs familiars: la família de María Alba Calderón i els seus fills i nets; la família de Josefa Parra i els seus fills, i Daniela Hernández, que tenia els seus fills distribuïts en domicilis.

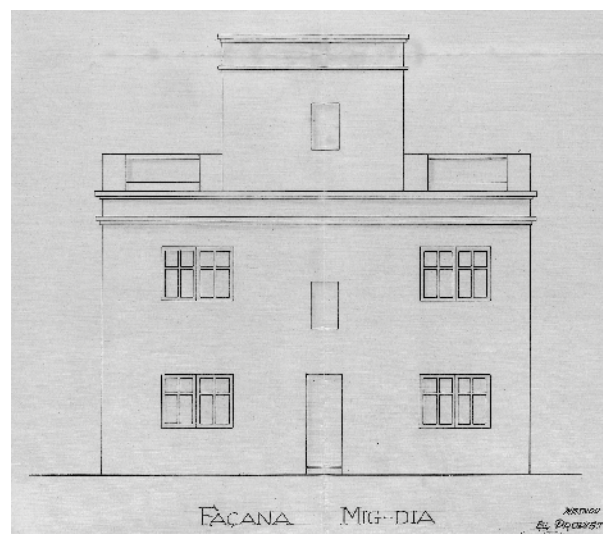
No es conserva cap document (l·listats o rebuts de cobrament) que demostrï que aquests refugiats madrilenys van cobrar la subvenció de la Generalitat des que van arribar fins al desembre de 1937, però les tres famílies de la casa cobraven una paga.

Posteriorment, en aquesta torre es van agrupar refugiats de la Guerra Civil al llarg de diferents arribades i de diferents orígens (vegeu la taula 9).

La Torre Tolosa era propietat de Francesc Tolosa i Bertran. Estava situada entre el carrer de Fermín Galán, 94 (actual Navarra) i el carrer de García

Hernández (actual Sant Miquel), a prop de creuar-se amb l'antic camí de Teià (actual avinguda de Cusi Furtunet). Aquests carrers estaven parcialment en projecte l'any 1936. La casa va ser construïda el 1934. L'arquitecte va ser Pere-Jordi Bassegoda i Musté. El senyor Tolosa no va ser un propietari vingut de fora; Francesc, amb anterioritat, ja vivia al Masnou, al carrer de Lluís Millet, 65. El senyor Tolosa estava casat amb Rosalia Queralt Brullas i tenia tres fills (Rosalia, Carme i Francesc), nascuts a Santiago de Xile. Aquesta casa va ser decomissada pel PSU a l'inici de la guerra. El juny de 1937 es va legalitzar aquesta requisa.

La refugiada Alba Calderón, els seus dos fills i tres nets vivien, teòricament, des del desembre de 1936, a la Torre Tolosa, i eren originaris de Val de Santo Domingo, província de Toledo. Després dels forts atacs aeris de setembre de 1936, tot el poble es va evacuar i van marxar en carros cap a Madrid. Aquesta família va arribar finalment al Masnou després d'un difícil i llarg viatge.

Façana de l'edifici segons el projecte de la casa. (AMM, obres particulars)

Taula 9

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Àngel	Camacho Alba	14	Madrid	05/12/1936
Francisca	Camacho Alba	30	Madrid	05/12/1936
María	Alba Calderón	55	Toledo	05/12/1936
María	Sanmiguel Camacho	2	Madrid	05/12/1936
Pío	Sanmiguel Camacho	6	Madrid	05/12/1936
Manuel	Sanmiguel Camacho	9	Madrid	05/12/1936
Daniela	Hernández Zarzalejo	36	Madrid	05/12/1936
Montserrat	Sánchez Parra	0,5	Barcelona	05/12/1936
Francisco	Sánchez Parra	5	Madrid	05/12/1936
Carmen	Sánchez Parra	7	Madrid	05/12/1936
Luis	Sánchez Parra	10	Madrid	05/12/1936
Josefa	Parra Bardilla	27	Madrid	05/12/1936

3.2. Segona emigració

A la tardor de 1937 es va produir l'arribada d'un gran contingent de refugiats: 397 bascos i 72 evacuats d'altres regions (3 de Granada, 23 de Madrid i 46 de Màlaga); en total van ser 469 nousvinguts. Sumats als aproximadament 70 refugiats que ja residien al poble, van arribar a ser 550 acollits en total al Masnou. La Generalitat va establir el percentatge d'un 5% de la població com a màxim de refugiats que podia rebre cada localitat i després es va ampliar al 10%. Al Masnou ja es van superar aquestes dues xifres l'octubre de 1937. El setembre de 1937 la població autòctona del Masnou no arribava als 5.500 habitants; per tant, aquesta onada migratòria va significar un augment del 10% de la població de la localitat.

L'arribada d'aquest gran grup d'evacuats es va produir un mes després d'un important bombardeig que va afectar el Masnou.

Als llistats oficials que va elaborar l'Ajuntament es dona com a dia d'arribada d'aquest gran col·lectiu el 15 d'octubre de 1937 de forma unificada. Se suposa que van venir tots junts en tren des de Barcelona.

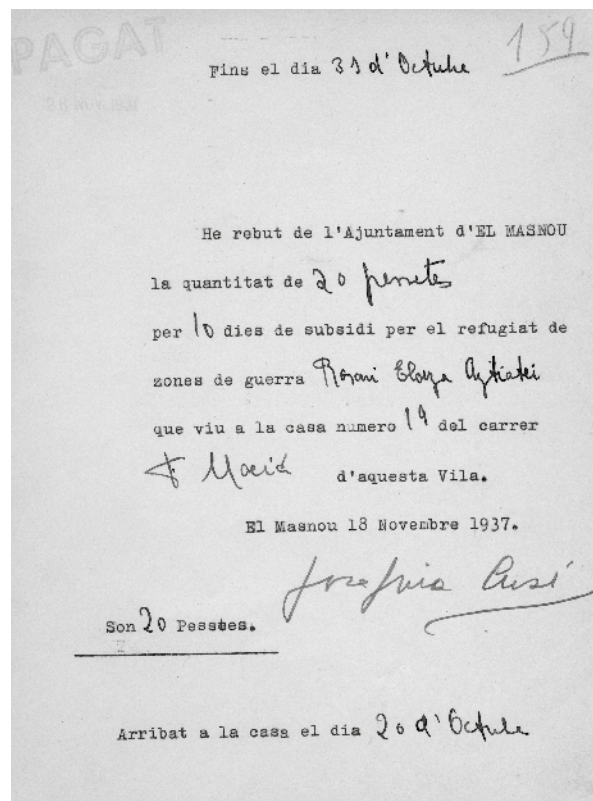
Als fulls de pagament de la subvenció als propietaris de la casa acollidora s'hi especifica el dia exacte en què van arribar a la llar i és molt diversificat. Això vol dir que, entre el 15 d'octubre i el veritable dia d'arribada a la casa que els feia de llar d'acollida, totes aquestes persones van passar una petita temporada en alguna casa gran de la població, mantingudes per l'Ajuntament. O també pot significar que als llistats es va posar la data del 15 d'octubre de manera aproximada, com segurament va passar amb els refugiats arribats al llarg de 1936 (tots tenen data d'arribada als llistats del 5 de desembre de 1936).

Gran part de les persones d'aquest grup provenien de la zona nord.

L'octubre de 1937, el moment de la vinguda més gran de refugiats, ja es van distribuir els refugiats bas-

cos i d'altres regions per cases designades pel mateix Ajuntament, a vegades totalment en contra de l'opinió dels propietaris i dels refugiats. A cada domicili s'hi va intentar posar una sola persona i que tots els habitants del Masnou d'aquell moment acollissin algun evacuat. Això va significar que les famílies refugiades quedessin separades i nens petits fins i tot de 2 o 3 anys estiguessin vivint sense els pares amb uns catalans. A la sessió plenària de l'Ajuntament del 19 de novem-

bre de 1937 ja es va discutir aquesta mesura de distribuir en domicilis, però si s'ubicaven els refugiats en grans edificis havien d'incorporar-hi uns menjadors col·lectius i l'Ajuntament no es podia responsabilitzar de tenir proveïments necessaris per servir àpats per a tothom. Distribuïts per cases, les famílies acollidores ajudaven molt en aquesta alimentació. La distribució en domicilis va comportar problemes de convivència i es va millorar després de pocs mesos amb els bas-

Fitxa individual de Rosario Elorza, que especifica que va arribar a la casa del carrer de Francesc Macià, 19, propietat de Josefina Cusí, el 20 d'octubre de 1937. (AMM, cens dels refugiats)

cos. En aquesta sessió plenària de novembre es van plantejar una redistribució diferent de les persones evacuades.

A partir de l'octubre de 1937, l'Ajuntament del Masnou demostrava de múltiples formes que es trobava desbordat per la gran afluència de refugiats d'aquesta fase i no sabia gaire bé com alimentar aquest grup de gent.

El primer que van intentar les autoritats per solucionar la situació de crisi provocada per la massiva arribada de refugiats l'octubre de 1937 va ser reclamar els diners promesos per la Generalitat.

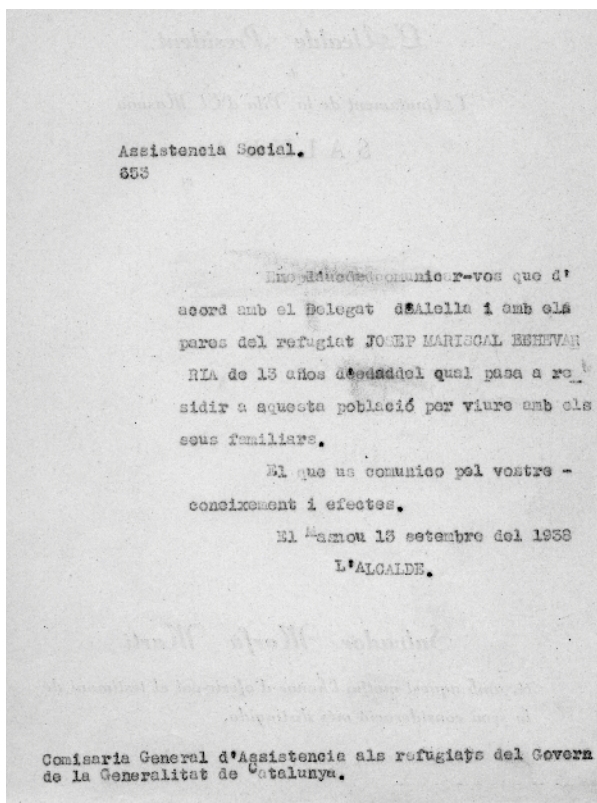
La següent solució a la greu situació va ser reduir el nombre de refugiats al seu càrrec. Per això van portar a terme algun trasllat: un dels elements simptomàtics d'aquesta situació és el trasllat d'urgència de 30 refugiats a Cabrera de Mar el 27 d'octubre de 1937 (molt possiblement bascos), però no en sabem els noms.

Jordi Amat afirma en el llibre *Alella (1931-1940): república, guerra civil i primer franquisme* que 68 refugiats que residien en aquesta població veïna en realitat eren provinents del Masnou, però no en coneixem la identitat ni el moment del trasllat. Aquesta dada es corrobora amb notícies com el trasllat del refugiat

càntabre José Mariscal Echevarría per marxar a Alella amb els seus pares el setembre de 1938. La família de Mariscal (José Mariscal Sestago, Braulia Echevarría i dos fills, José i Eliseo) està registrada als llistats del Masnou el 15 d'octubre de 1937. Van ser allotjats al carrer d'Anselm Clavé, 4, amb Josep Famadas. Desconeixem el moment en què els seus pares van abandonar el Masnou per marxar a Alella per després unir-se a ells el fill José.

Sobre la família de Joan Fontova Josa tenim escasses notícies oficials. Es conserva a l'Arxiu Municipal del Masnou el comunicat de trasllat des de Bellver de Cerdanya, però no tenim cap referència respecte al seu allotjament al Masnou. Les entrevistes personals amb els seus familiars ens donen detalls sobre la residència durant un temps a la finca del marquès del Masnou i el seu posterior trasllat a Teià per motius laborals.

De tots els refugiats arribats l'octubre de 1937 al Masnou, es va escollir com a interlocutora amb l'Ajuntament Petra López Fernández, una madrilenya de 34 anys que residia a la casa del carrer de Nicolás Salmerón, 19 (actual Jaume I). El següent delegat dels refugiats va ser Eugenio Ortiz de Zárate Besga, que estava allotjat al carrer d'Ignasi Iglésias, 22 (actual Dr. Curell), casa expropiada a les Germanes de la Sagrada Família (on abans de la guerra vivia el mossèn Raimond Manyé), i adjudicada a l'entitat Dones Lliures, segons el Decret de 5 d'agost de 1936. Pocs mesos després, el delegat dels refugiats va ser Anastasio Iracuris, que també fou el delegat basc al Masnou el març de 1938.

Comunicat de baixa del refugiat José Mariscal Echevarría fet per l'Ajuntament del Masnou i adreçat al Comissariat de Refugiats de la Generalitat de Catalunya el 13 de setembre de 1938. (AMM, correspondència de sortida)

3.2.1. Vida dels refugiats als domicilis

Al poble es van necessitar més de 185 cases per allotjar-hi les 469 persones arribades en aquesta fase. La majoria d'aquestes llars d'acollida van ser, inicialment, cases particulars, on els refugiats vivien amb els propietaris i la seva família. També es van utilitzar cases buides per poder-hi instal·lar famílies de molts membres o col·lectius amb poques relacions entre ells, però que feien vida independent: aconseguien els seus aliments i es feien els àpats pel seu compte. Aquesta opció de vida autònoma no va ser exclusiva dels evacuats bascos, que van venir a la població en aquesta fase, però va ser majoritària per als del nord i els d'altres comunitats autònomes van ser dirigits a domicilis particulars preferentment.

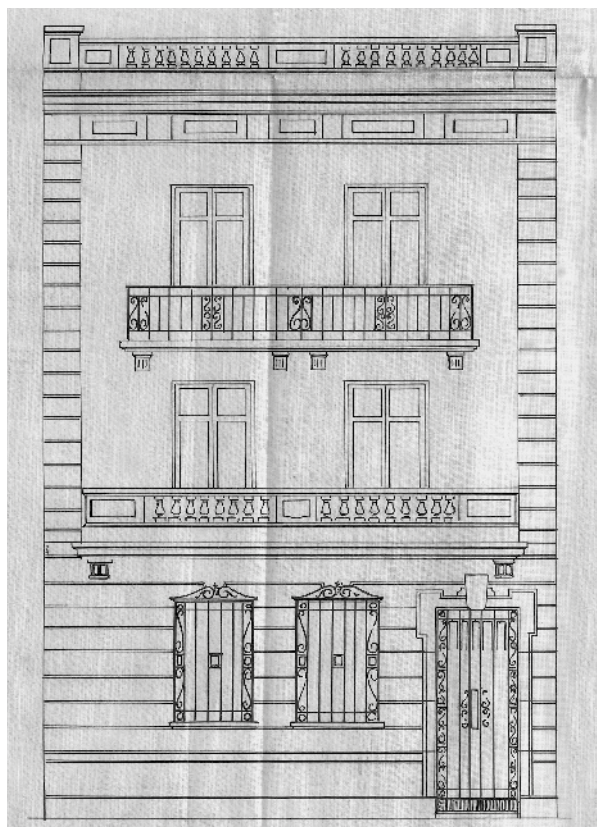
L'octubre de 1937 sols hi va haver una gran instal·lació: un grup nombrós d'aquests refugiats bascos (10 membres, principalment adults) arribats el 15 d'octubre de 1937 van ser allotjats a la casa del carrer de Nicolás Salmerón, 33.

Al llarg de l'any 1938 es van produir nombrosos canvis de domicilis particulars i col·lectius amb la

intenció de reagrupar famílies i viure en cases grans de forma independent als propietaris. L'Ajuntament va optar per canviar la seva política de distribució de refugiats per la gran quantitat de queixes d'allotjadors que no podien mantenir els hostes i d'allotjats que formaven part de famílies completament disperses. Com hem comentat anteriorment, va ser una mesura pacificadora que va demostrar als refugiats que les autoritats locals desitjaven que els nouvinguts estiguessin contents i a gust a la població.

3.2.1.1. Carrer de Nicolás Salmerón, 33

Aquesta casa, a l'actual carrer de Jaume I, 37, va ser decomissada a Martí Gibernau Riera el 15 d'agost de 1936 i va ser adjudicada a un grup d'anarquistes, el Comitè de Defensa Confederal.

Façana de la casa segons el plànol de construcció de 1927. (AMM, obres particulars).

Taula 10

NOM	COGNOM	EDAT	LLOC DE SORTIDA	DATA D'ARRIBADA
Germán	Gamazo Sotelo	14	Sant Sebastià	15/10/1937
Concha	Sotelo Arroyo	40	Sant Sebastià	15/10/1937
Ludivina	Ciñeras Rocés	6	Astúries	15/10/1937
Asunción	Azpirtarte Dorado	12	Sant Sebastià	15/10/1937
Florencia	Burgos Losada	73	Sant Sebastià	15/10/1937
Cándido	Soler Belaustegui	15	Sant Sebastià	15/10/1937
Juana	Soler Belaustegui	21	Sant Sebastià	15/10/1937
Josefa	Belaustegui Juaristi	42	Sant Sebastià	15/10/1937
María	Belaustegui Juaristi	40	Sant Sebastià	15/10/1937
Dolores	Juaristi Seguro	79	Sant Sebastià	15/10/1937
Asunción	Larrarte Aristizábal	26	Sant Sebastià	15/10/1937
Hilario	Larrarte Bengoechea	56	Sant Sebastià	18/11/1937
Ángel	Murua Larrarte	0,5	Sant Sebastià	15/10/1937
Hilario	Murua Larrarte	5	Sant Sebastià	15/10/1937
Josefa	Murua Larrarte	7	Sant Sebastià	15/10/1937
Constantina	Picabea Idabarre	60	Sant Sebastià	15/10/1937
Bernardina	González Peláez	48	Bilbao	15/10/1937
José	Villar Longueira	59	Bilbao	15/10/1937
Carlos	Caycolla Díaz			
Elvira	Nájera Velasco	43	Sant Sebastià	15/10/1937

Inicialment, en aquest edifici del carrer de Salmerón, 33, van començar a residir-hi 13 bascos (tots d'una gran família de cognom Belaustegui). Amb el reagrupament hi van arribar a ser 20 persones. Va ser la principal instal·lació de vida autònoma de refugiats.

Tots els habitants d'aquesta casa tenien racionament basc i uns quants cobraven una paga: Josefa Belaustegui, Asunción Larrarte, Hilario Murua i Constantina Picabea. Sabem que hi residien tres persones vídues, però sols sabem que a Constantina se li abonava una subvenció per aquest motiu; ho desconeixem de Florencia Burgos i Dolores Juaristi (vegeu la taula 10).

3.2.1.2. Carrer de Francisco Ascaso, 17

Un altre habitatge basc. En aquesta casa, que actualment és el bloc de pisos del carrer del Pere Grau, 17, inicialment, van distribuir-hi quatre persones i després del reagrupament s'hi van ajuntar tretze refugiats de famílies diferents. Va coincidir que hi havia dos nens que havien sortit del País Basc pocs dies després de néixer, amb les seves respectives mares (vegeu la taula 11).

Tots tenien racionament basc, però sols Pilar Fernández Rosales rebia una paga mensual.

3.2.1.3. Carrer de Dolores Ibárruri, 1

És l'edifici conegut com a Can Genové, a la cantonada dels carrers de Buenos Aires (aleshores Dolores

Taula 11

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Trinidad	Ulles Manso	2	Biscaia	15/10/1937
Sebastián	Ulles Manso	4	Biscaia	15/10/1937
M. Pilar	Alquézar Fernández	1	Biscaia	15/10/1937
Francisco	Alquézar Fernández	9	Guipúscoa	15/10/1937
Felisa	Fernández Rosales	20	Guipúscoa	15/10/1937
Pilar	Fernández Rosales	27	Guipúscoa	15/10/1937
Ramona	Esteverena Echeverría	28	Guipúscoa	15/10/1937
Manuel	López Esteverena	1	Guipúscoa	15/10/1937
Pilar	Pascual Lecuona	52	Guipúscoa	15/10/1937
Aránzazu	Echeverría Aguirre	12	Astúries	15/10/1937
Conrada	Pérez Hernández	28	Biscaia	15/10/1937
Clotilde	Muñecas Pérez	47	Biscaia	15/10/1937
Ramón	Echenausia			15/10/1937

Taula 12

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Juan	González Hernández	53	Àvila	15/10/1937
Daniela	Bajo Ramírez	33	Biscaia	15/10/1937
María Concha	López Bajo	2	Biscaia	15/10/1937
Teresa Jesús	López Bajo	5	Biscaia	15/10/1937
Teresa	Bajo Ramírez	28	Biscaia	15/10/1937
Modesta	Ramírez Caño	58	Biscaia	15/10/1937
María	García Zapico	15	Astúries	15/10/1937
Libertad	García González	2	Astúries	09/04/1938
Raimunda	García González	4	Astúries	09/04/1938
Eladio	García González	13	Astúries	09/04/1938
Sergio	García González	7	Astúries	09/04/1938
Laura	González Agadia	42	Astúries	09/04/1938
Felicitat	Fernández González	24	Astúries	01/04/1938
Fernando	García Fernández	4	Astúries	01/04/1938
Francisco	Maltrana Ruiz	74	Biscaia	15/10/1937
María	Orueta Elordi	71	Biscaia	15/10/1937

Taula 13

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Martín	Cuvert Martínez	4	Biscaia	15/10/1937
Casilda	Cuvert Martínez	9	Biscaia	15/10/1937
Manuel	Cuvert Martínez	13	Biscaia	15/10/1937
Juan	Cuvert Martínez	6	Biscaia	15/10/1937
Alfredo	Cuvert Martínez	2	Biscaia	15/10/1937
Jacinta	Martínez Labarca	36	Biscaia	15/10/1937

Ibárruri) i Joan XIII. Era un altre lloc de residència per a persones del nord. Aquí hi van començar a residir dues persones quan van arribar l'octubre de 1937 i, posteriorment, s'hi van afegir nou refugiats més a partir del gener de 1938. Algun, com Juan González Hernández, el padrastre de la família González García, serà important per a la nostra investigació, per-

què n'hem trobat descendents vius que hem pogut entrevistar. Inicialment, va començar a viure a Cal Ros de les Cabres i després es va traslladar. L'abril de 1938 hi van arribar cinc membres de la família García González, amb els quals feien els setze habitants finals.

Tots els habitants d'aquesta casa tenien racionament basc i hi havia tres persones amb paga per viudetat o marit desaparegut: Daniela Bajo, Felicidad Fernández i Laura González. Francisco Maltrana i María Orueta també eren vidus, però desconeixem si tenien paga o no (vegeu la taula 12).

3.2.1.4. Carrer de Rosa Luxemburg, 21

Aquesta casa a l'actual carrer de Sant Josep va ser un altre habitatge col·lectiu exclusiu per a refugiats bascos. Aquí hi va viure la família Cuvert, que tenia sis membres. Després del reagrupament familiar, a partir del gener de 1938, no hi va quedar cap refugiat. Alguns dels nois Cuvert van marxar posteriorment a Ripoll i després van tornar (vegeu la taula 13).

3.2.1.5. Carrer dels Mestres Villà, 47

Aquesta casa, actual número 113 del carrer, també va ser un edifici ocupat per refugiats bascos. L'octubre de 1937 sols va venir a viure a aquesta casa Mercedes Montero, però

després del reagrupament de principis de 1938 van acabar sent-hi deu habitants.

Tots ells rebien racionament basc. Isabel Cerio tenia una paga de 300 pessetes mensuals. Primorosa García i Eufasio Montero eren vidus, però no tenim informació de si rebien cap pensió per aquest motiu (vegeu la taula 14).

Taula 14

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Isabel	Cerio Gil	30	Àlaba	15/10/1937
Asunción	González Cerio	3	Guipúscoa	15/10/1937
Víctor	González Cerio	6	Guipúscoa	15/10/1937
Crescencia	Cerio Gil	18	Guipúscoa	15/10/1937
José Mari	Izaguirre Velasco	7	Guipúscoa	15/10/1937
Primorosa	García Merino	40	Biscaia	15/10/1937
Eufrasio	Montero Casado	80	Biscaia	15/10/1937
Mercedes	Montero García	13	Biscaia	15/10/1937
Carmen	Montero García	16	Biscaia	15/10/1937
Jesusa	Gil	56	Guipúscoa	15/10/1937

Taula 15

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Dolores	García Vegas	12	Biscaia	15/10/1937
Aurora	García Vegas	8	Biscaia	15/10/1937
Víctor	García Vegas	10	Biscaia	15/10/1937
Luis	García Vegas	2	Biscaia	15/10/1937
Agustín	García Vegas	16	Biscaia	15/10/1937
Consuelo	García Pérez	8	Madrid	05/12/1936

3.2.1.6. Carrer de Sant Jeroni, 1

En aquesta casa, actual carrer del Bergantí Caupolicán, 3, hi va començar vivint, el desembre de 1936, la madrilenya Consuelo García i, posteriorment, s'hi van incorporar un conjunt de nois bascos. Crida l'atenció que en aquest habitatge hi vivien els nois de la família García Vegas sense la companyia de cap adult. Aquesta organització sols es podia mantenir per l'existència dels menjadors col·lectius (vegeu la taula 15).

3.2.1.7. Altres llocs d'acollida

Altres cases amb residència col·lectiva de refugiats sense la convivència amb el propietari a partir d'octubre de 1937, però amb no tants habitants o on es van produir reagrupaments (van començar vivint-hi unes persones i, uns mesos després, s'hi van incorporar els familiars dispersos per la població) van ser les següents:

- Al carrer de Nicolás Salmerón, 19 (actual Jaume I) inicialment hi havia tres membres de la família López i després del reagrupament van passar a ser sis.
- Al carrer de Nicolás Salmerón, 20 (actual Jaume I) inicialment hi havia tres refugiats de la família Suárez González de Luarda i després van integrar-s'hi una de les filles i la cunyada també.
- Al carrer de Nicolás Salmerón, 15 (actual Jaume I)

hi van viure d'inici tres persones, però després del reagrupament hi va arribar a haver nou habitants de les famílies Cuvert Martínez i altres.

- Al carrer de Nicolás Salmerón, 11 (actual Jaume I), hi havia cinc membres de la família Martínez de la Sala.
- Al carrer d'Adra, 53, hi havia tres membres de la família Alquézar Fernández, però després van marxar a viure al carrer de Francisco Ascaso, 17, amb altres membres del seu grup familiar. Al passeig de Durruti, 29 (actual carrer de Barcelona, 29), l'octubre de 1937 hi van viure tres refugiats bascos.
- Al Bar Sport del passeig de Durruti, 47 (actual carrer de Barcelona), hi van viure mare i fill asturians.

- Al carrer de Santa Rosa, 1, hi van viure mare i fill bascos i un asturià que no era de la família.

- Al passeig de Prat de la Riba, 52 (Fonda Apeadero), hi van començar a viure una mare i un fill bascos i, posteriorment, se'ls va unir una altra dona basca.
- A la casa Pedra Blanca de la Urbanització Montseny hi vivien quatre persones del nord d'Espanya. Al carrer de Francesc Macià, 10 (actual Josep Llimona), hi havia des de la seva arribada tres membres de la família Marroquín Romero (aquesta casa va ser ocupada per desaparició del seu propietari, Joan Llampallas i Alsina, que va ser alcalde durant la Dictadura de Primo de Rivera i que havia estat assassinat).
- Al carrer dels Mestres Villà, 47, hi residien quatre membres de la família bilbaïna Montero García.
- Al carrer d'Àngel Guimerà, 10, hi vivien tres persones basques de diferents famílies.
- Al carrer d'Àngel Guimerà, 4, hi havia quatre membres de la família Fernández González.
- Tres persones basques de la família Alonso Cabrera van ser dirigides al carrer d'Ignasi Iglésias, 34 (actual Dr. Curell), des de l'arribada.
- Tres persones basques més van ser allotjades al carrer de Francisco Ascaso, 58 (actual Pere Grau).

El mes de novembre de 1937 està datada una informació que afirma que hi havia 528 refugiats a la població i es detallaven les franges d'edat, amb un destacat predomini dels infants. El nombre de

CENS DE REFUGIATS DE GUERRA

Municipi de El Masnou

que compta amb 4375 habitants, segons el darrer Cens aprovat i que pertany a la
Comarca de El Marçasma

Relació dels ciutadans que, procedents de les Zones de Guerra, es troben
refugiats a aquest Municipi

CLASSIFICACIÓ	HOMES	DONES	TOTAL
Menors de 18 anys	148	142	290
De 18 a 30 anys	4	72	76
De 31 a 50 anys	24	61	85
De més de 50 anys	35	42	77
TOTALS	211	317	528

OBSERVACIONS *

El Masnou 30 de gener 1938 del 1937

L'Alcalde-President del
Comitè Local d'Ajut als Refugiats.

(Segell del Municipi)

* Indiquen si entre els refugiats acollits al dit Municipi hi ha malalts que necessiten hospitalització, i expressen-ne a malalts, o altres circumstàncies o casos especials.

Cens de refugiats del 30 de gener de 1938. (AMM, cens de refugiats).

refugiats bascos era de 263 i els refugiats d'altres regions sumaven 265. Aquesta petita reducció del nombre global de refugiats a la població –sabem que van marxar 130 refugiats bascos (de 397 van passar a 263)– devia ser compensada per l'arribada d'altres evacuats d'altres zones de la Península al llarg del mes de novembre.

Els menors de 18 anys eren 290, els refugiats que tenien entre 18 i 30 eren 76, els que tenien entre 31 i 50 anys eren 85 i els majors de 50 eren 77 persones. El total era de 528 refugiats.

El cas de Maria Orueta pot servir d'exemple de la gran quantitat de moviments d'habitatge que tenim registrats. L'octubre de 1937 està domiciliada al carrer d'Emili Pagès, 44 (actual Sant Pere) i signa el rebut de cobrament Inés Curell i al gener cobra les seves dietes Amadeu Planas, domiciliat al carrer de Dolores Ibárruri, 33 (actual Buenos Aires).

La situació d'urgència econòmica després de la gran aflluència de refugiats es mostra patent amb les

negatives de reagrupament que va realitzar l'Ajuntament del Masnou davant la petició de reunir familiars dispersos per diferents pobles catalans. L'Ajuntament del Masnou va respondre un crida de cerca de refugiats a l'Ajuntament de Sant Ferriol (Girona) el 22 de novembre de 1937, que volia el reagrupament d'Eugenio Ortiz de Zárate i Juan Serrano Guijarro amb les seves famílies, que eren en aquesta població gironina. Es va respondre dient que Eugenio i Juan vivien al poble, però l'Ajuntament es va negar que vinguessin a residir els familiars a aquesta població. Juan Serrano va arribar al Masnou sol. Eugenio Ortiz de Zárate era el delegat dels refugiats i vivia al Masnou amb tres filles, una nora i un net. Malgrat això, l'Ajuntament va suggerir que els refugiats havien de marxar a Sant Ferriol amb els altres membres de la seva família. Ho va acabar fent Juan Serrano Guijarro.

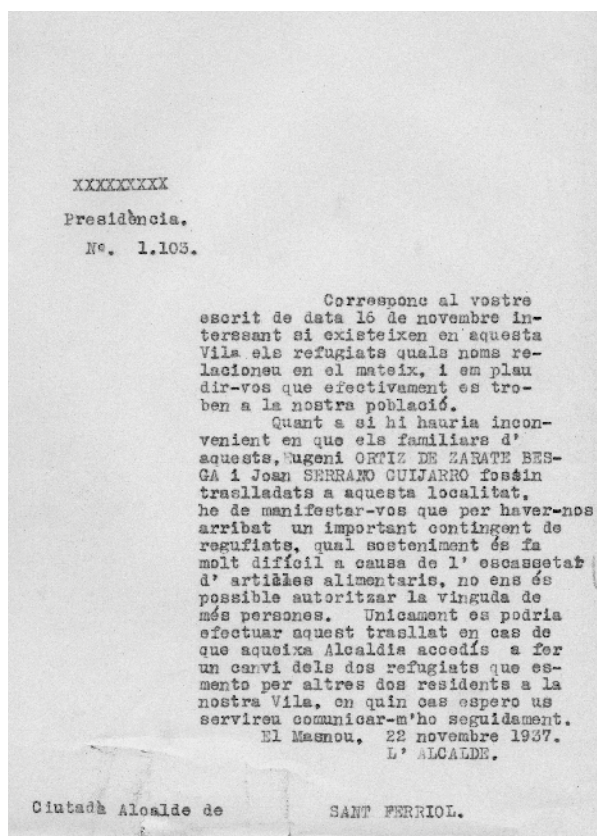
Un altre cas similar és el de la família Moreno. El pare, Ángel Moreno, estava refugiat a Pareds del Vallès i es volia traslladar al Masnou amb la seva família. Se li va recomanar que tota la família marxés a Pareds perquè en aquest

poble l'alimentació estava més assegurada. L'1 de novembre de 1937, la dona d'Ángel, Miguela Latorre; les seves filles, María, Rosario i Esperanza, i els seus nets, Alejandro i José Luis Ibáñez, van deixar el poble del Maresme per anar a viure a Pareds.

El desembre de 1937, l'Ajuntament va crear un comitè d'ajut infantil que, juntament amb la Regidoria de Cultura, volia organitzar la Setmana de l'Infant. Finalment, SIA del Masnou es va responsabilitzar de l'organització d'aquesta festa en exclusiva. Es va servir un esmorzar a tots els nens del poble al Casino i al pati es va fer una festa posteriorment. L'Ajuntament va fer una aportació de 100 pessetes al festival.

A partir del març de 1938, la població refugiada va anar reduint-se progressivament; malgrat això, també es produïren noves altes. A finals de març, havien marxat 130 refugiats, principalment bascos, i el nombre total de refugiats va passar a ser de 398.

En aquells moments, el delegat dels refugiats era Eugenio Ortiz de Zárate.

Negativa de reagrupament de refugiats del 22 de novembre de 1937. (AMM, correspondència de sortida)

A l'acta de la sessió plenària del 18 de març de 1938 es menciona que uns quants dels refugiats que estaven repartits en cases particulars havien estat retornats a l'Ajuntament per la impossibilitat de mantenir-los per part de la família acollidora. Amb la intenció d'utilitzar algunes cases com a habitacions i que els refugiats anessin a dinar al menjador col·lectiu dels bascos, el regidor Gázquez va demanar permís per recollir a la població llits i roba de llit destinats als refugiats. Gran part de les mantes i llençols va ser subministrada per SIA i havien estat emmagatzemades a l'exconvent de les Escolàpies, on es va situar l'Hospital de Sang.

Al llarg de la guerra, l'Ajuntament del Masnou no sols va protegir els refugiats que tenia acollits, també va vetllar pels seus interessos i els va donar suport en les seves preocupacions. Un exemple podrien ser els casos de Carmen Velasco Martínez i Rafaela García Pérez. Aquestes dones del nord van arribar al Masnou provinents de Sant Sebastià i Bilbao (respectivament) el 15 d'octubre de 1937 amb el grup més gran de refugiats que va arribar a aquest municipi.

Carmen (56 anys) estava casada amb Antonio Izaguirre Almenabas i tenia dos fills: José Mari (7 anys) i Ramón Mari (2 anys). Ella vivia amb el fill petit, Ramón, a casa d'Esteve Gispert, al carrer de Santa Rosa, 1. El seu fill José Mari vivia al carrer dels Mes-

tres Villà, 39, amb el propietari Tomàs Ferrer Sust. El marit de Carmen va desaparèixer al front i l'Ajuntament del Masnou la va ajudar davant el Departament de Guerra del Govern d'Euskadi a negociar la seva pensió. Les cartes van firmades pel mateix alcalde.

Rafaela tenia 31 anys i estava casada amb Epifanio Iriarte Iriarte, caigut en la defensa de Sant Sebastià, però no tenia cap document que ho certifiqués. El marit era forner i vivien al carrer de la Salut, 20, de Sant Sebastià abans de començar el conflicte. Va desaparèixer l'11 de febrer de 1937. Inicialment no figurava entre els morts de les batalles de Sant Sebastià. Com que aquesta defensa de la capital de Guipúscoa es va produir en els primers moments de la revolta feixista, el control dels caiguts no va ser degudament estricte.

Rafaela vivia al Masnou, inicialment al passeig de Durruti, 33, amb la família Corominas i, posteriorment, amb altres familiars al carrer de Sant Jeroni, 1 (actual carrer del Bergantí Caupolicán), sense conviure amb cap propietari. Rebien el racionament del Govern basc.

La tramitació d'aquests documents va començar a finals de febrer de 1938, però va finalitzar mesos després. Carmen va acabar cobrant una paga de 300 pessetes mensuals, però no tenim notícies de la pensió de Rafaela.

3.2.2. Vida dels refugiats a les colònies infantils

En aquesta nova etapa, les colònies infantils que havien acollit madrilenys al llarg de l'any 1936 van seguir la seva trajectòria variant una mica els seus ocupants amb la gran arribada de refugiats de l'octubre de 1937.

El març de 1938 van rebre la seva paga d'octubre i novembre de 1937 tots els habitants de la Torre Tolsa, incloent les tres mares que rebien pensió i les tres basques que tenien racionament basc. Manel Gomila (PSUC, conseller de proveïments el 26 d'octubre de 1937) va signar quasi tots els rebuts de cobrament de la dieta dels refugiats: dels Laboratoris; la Torre Tolsa; Torre Molina; Sant Jeroni, 1; Nicolás Salmerón, 15; Germans Alcrudo, 3, i dos refugiats que vivien a casa del doctor Torrubia. Eren en total les 72 pagues dels refugiats de Madrid arribats el 1936.

3.2.1.1. Torre Molina

Les poques notícies que tenim sobre aquesta colònia infantil durant aquella època van ser els cobraments de la subvenció que es van portar a terme i la baixa de la família Velasco Gómez de retorn a Horcajo de los Montes (Ciudad Real) el desembre de 1937.

X	Soler Belaustegue Juana	60'--	Salmeron	33	30
X	Sotela Arroyo Concha	60'--	"	19	"
X	Soler Belaustegue Candida	60'--	"	33	"
X	Suarez Fernandez Florentina	60'--	J.Vidal		"
X	Suarez Gonzalez Maria	60'--	"	20	"
X	Suarez Fernandez Consuelo	60'--	A.Portuny		
X	Suarez Gonzalez Dolores	60'--	"	20	"
X	Suarez Gonzalez Rosa	60'--	R.Pons	Mèxic	17
X	Suarez Fernandez Florentina	60'--	J.Vidal	Ascaso	75
X	Sastre Dominica	60'--			"
X	Sanchez Parra Monserrat	60'--		T.Tolosa	"
X	Sanchez Parra Josep	60'--		"	"
X	Sanchez Parra Franvesc	60'--		"	"
X	Sanchez Parra Luis	60'--		"	"
X	Sanchez Parra Carmen	60'--		T.Tolosa	"
X	Sanmiguel Ferro Jose	60'--	Laboratoris		"
X	Sanmiguel Ferro Miguel	60'--	"		"
	Suma i segueix				

Llistat de cobraments del desembre de 1937 on es pot veure que la signatura de Manel Gomila registra el cobrament de les persones refugiades a la Torre Tolosa i als Laboratoris. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

3.2.1.2. Laboratoris/Bellamar

El novembre de 1937, dels acollits de Madrid als Laboratoris inicialment, en va marxar José Sanmiguel Ferro. El desembre van canviar el seu habitatge per la Torre Tolosa (on hi havia tres membres més de la família) Josefa Parra Bastilla i la seva filla de mesos, Montserrat Sánchez Parra, i, durant el gener de 1938, s'incorporaren a la casa cinc bascos.

Aquests són els noms que apareixen als llistats oficials de refugiats de Madrid que estan catalanitzats en el document original i que estaven hostatjats als Laboratoris en aquella època (vegeu la taula 16).

La convivència amb els refugiats no sempre és fàcil. A l'acta de la sessió plenària de l'Ajuntament del 19 de novembre de 1937 es parlava dels refugiats que vivien a Bellamar i de la impossibilitat de mantenir-los contents i controlats; un grupet de nois assaltaven els sembrats. Els noms d'aquests nois pertorbadors de l'ordre que veiem a la carta reproduïda a la pàgina 43 figuraven als llistats dels refugiats adscrits als Laboratoris.

Després de la menció d'aquest problema de delinqüència juvenil, a la sessió plenària del dia 19 de novembre es va crear una comissió municipal d'investigació i, finalment, l'alcalde va acabar escrivint a la Delegació de Colònies Escolars (institució creada a partir de febrer de 1937) per demanar el trasllat dels següents nois a un correccional: Josep Álvarez Ferro, Josep Ferro González, Manuel Sanmiguel Ferro, Josep Sanmiguel Ferro, Leopold Lamela Ferro i Antoni Carballo Gil.

Malgrat el contingut moralment negatiu, aquesta carta és important perquè reitera la catalogació de «colònia» a la instal·lació acollidora de refugiats dels Laboratoris i està adreçada a la Delegació de Colònies Escolars.

Quan la colònia per a fills d'aviadors es va posar en marxa a la Torre Montevideo (torre Xina), alguns refugiats dels Laboratoris van ser-hi traslladats, com Josefa Hurtado i els seus fills Emilio i José, i hi va fer d'encarregada o responsable. A la taula 17 tenim el llistat dels que van quedar als Laboratoris en aquells moments.

3.2.1.3. Torre Tolosa

En aquesta casa ja hi vivien 13 refugiats de Madrid arribats al llarg de 1936. A partir de l'octubre de 1937, s'hi va incorporar la basca Gabina Abad i el desembre de 1937 s'hi van afegir la madrilenya María Alba Calderón i tres persones més d'Euskadi (les filles de

Taula 16

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
José	Álvarez Ferro	16	Ourense	05/12/1936
Fernando	Cano Aguirrezabalaga	11	Guipúscoa	05/12/1936
Antonio	Cano Aguirrezabalaga	12	Madrid	05/12/1936
Antonio	Carballo Gil	12	Ourense	05/12/1936
Adela	Castro Aznar	30	Madrid	05/12/1936
Emilio	García Hurtado	4	Madrid	05/12/1936
José	García Hurtado	Mesos	Madrid	05/12/1936
Antonio	González Gil	13	Ourense	05/12/1936
Julia	Hernández Gutiérrez	17	Madrid	05/12/1936
Luis	Hernández Gutiérrez	14	Madrid	05/12/1936
Concepción	Hernández Gutiérrez	17	Madrid	05/12/1936
Inocencia	Hernández Gutiérrez	12	Madrid	05/12/1936
Josefa	Hurtado Llameli	24	Madrid	05/12/1936
José	Hurtado Ojeda	64	Granada	05/12/1936
Antonia	Llameli Moya	54	Granada	05/12/1936
Teresa	López Lázaro	5	Toledo	05/12/1936
Ángel	López Lázaro	4	Toledo	05/12/1936
Valentín	López Ortega	5	Toledo	05/12/1936
Maximiliano	Manayes Gómez	15	Toledo	05/12/1936
Constantino	Manayes Gómez	7	Toledo	05/12/1936
Luisa	Pérez Pérez	6	Madrid	05/12/1936
Manuel	Sanmiguel Ferro	6	Ourense	05/12/1936
José	Sanmiguel Ferro	17	Ourense	05/12/1936
Josefa	Belaustegui Juaristi	42	Guipúscoa	15/10/1937
María	Belaustegui Juaristi	40	Guipúscoa	15/10/1937
Florencia	Burgos Losada	73	Guipúscoa	15/10/1937
Julia	Bustamante Casado	39	Biscaia	15/10/1937
Cristina	del Barrio Ortega	19	Cantàbria	15/10/1937

Taula 17

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	LLOC DE SORTIDA	DATA D'ARRIBADA
José	Álvarez Ferro	16	Ourense	Madrid	05/12/1936
Fernando	Cano Aguirrezabalaga	11	Guipúscoa	Madrid	05/12/1936
Antonio	Cano Aguirrezabalaga	12	Madrid	Madrid	05/12/1936
Antonio	Carballo Gil	12	Ourense	Madrid	05/12/1936
Adela	Castro Aznar	30	Madrid	Madrid	05/12/1936
Antonio	González Gil	13	Ourense	Madrid	05/12/1936
José	Hurtado Ojeda	64	Granada	Madrid	05/12/1936
Antonia	Llameli Moya	54	Granada	Madrid	05/12/1936
Maximiliano	Manayes Gómez	15	Toledo	Madrid	05/12/1936
Constantino	Manayes Gómez	7	Toledo	Madrid	05/12/1936
Manuel	Sanmiguel Ferro	6	Ourense	Madrid	05/12/1936
José	Sanmiguel Ferro	17	Ourense	Madrid	05/12/1936
Josefa	Belaustegui Juaristi	42	Guipúscoa	Sant Seb.	15/10/1937
María	Belaustegui Juaristi	40	Guipúscoa	Sant Seb.	15/10/1937
Florencia	Burgos Losada	73	Guipúscoa	Sant Seb.	15/10/1937
Julia	Bustamante Casado	39	Biscaia	Bilbao	15/10/1937
Cristina	del Barrio Ortega	19	Cantàbria	Bilbao	15/10/1937

Gabina Abad, Virginia i Aurora Husillos Abad, i Clementina Larrucea). Posteriorment, el nombre d'habitants de la casa s'incrementà molt amb sis bascos més (Ignacio, Salud, Leonor, Inés, Bernardina i José),

María Pons Torras, de cal Picapedrer, que tenia una botiga de teles i llanes amb la seva germana Mercè, casada amb Jaume Buch Vallverdú, alcalde en època franquista. Justament ells eren els acollidors de Teresa

que van fer un total de 32 hostes, que no sabem si van viure mai tots junts. Abans del canvi, alguns havien residit a la Torre Tolosa com a primera destinació i d'altres havien passat per diverses cases. Alguns adults havien estat baixa al poble, perquè van seguir camí de França (vegeu la taula 18).

A partir del febrer de 1938, el senyor Gomila ja no va cobrar les subvencions dels refugiats, sinó que ho van fer cadascun dels refugiats de l'habitatge personalment.

Quan es van fer obres a les Escolàpies per acollir-hi refugiats es van agafar materials de construcció de la Torre Tolosa, com rajoles i uralites.

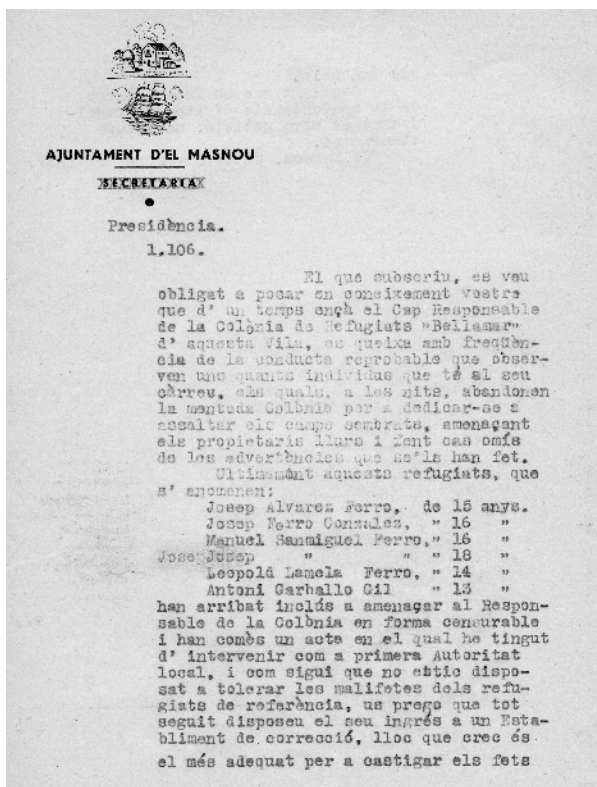
3.2.3. Exemple d'un refugiat: Francisco Suárez García

Francisco Suárez García, natural de Lluçanès (Astúries), va arribar sol al Masnou el 15 d'octubre de 1937. Tenia 62 anys i va viure a la casa de Josep Duran Terradas, al carrer de Rafael de Casanova, 78, des del dia 22 d'octubre de 1937.

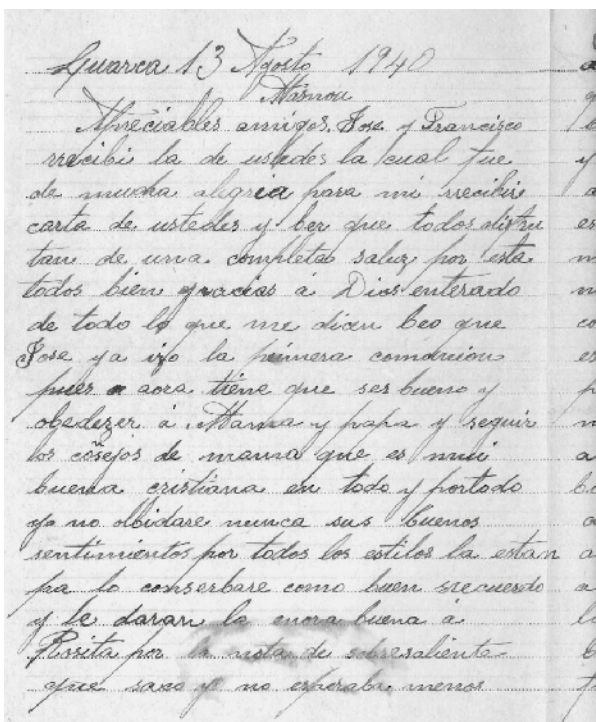
Una vegada a la casa, es va dedicar a cuidar els nens, amb els quals va tenir una estreta relació, i feia tot tipus de feines, perquè tenia coneixements de molts oficis: fuster, electricista, etc. Francesc Duran Pons (que llavors era un nen) el recordava amb molta estimació en diverses entrevistes en què el vam enregistrar. L'anomenaven Paco.

Quan Paco va tornar a casa seva el 1939, va mantenir una curta correspondència amb la família del Masnou

Josep Duran Terradas, propietari d'un celler, era casat amb

Petició d'ajut de l'alcalde a la Delegació de Colònies Escolars per indisciplina a la Colònia Bellamar del 22 de novembre de 1937. (AMM, correspondència de sortida)

Fragment de la carta enviada per Francisco Suárez des de Luarca a la família Duran del Masnou donant records per a totes les persones que havia conegut en aquesta localitat del Maresme. Diu que es recordava de tots cada dia. (Arxiu Francesc Duran Pons)

Taula 18

NOM	COGNOM	EDAT	PROVINCIA
Ángel	Camacho Alba	14	Madrid
Francisca	Camacho Alba	30	Madrid
María	Alba Calderón	55	Toledo
María	Sanmiguel Camacho	2	Madrid
Pío	Sanmiguel Camacho	6	Madrid
Manuel	Sanmiguel Camacho	9	Madrid
Daniela	Hernández Zarzalejo	36	Madrid
Montserrat	Sánchez Parra	0,5	Barcelona
Francisco	Sánchez Parra	5	Madrid
Carmen	Sánchez Parra	7	Madrid
Luis	Sánchez Parra	10	Madrid
Josefa	Parra Bardilla	27	Madrid
José	Sánchez Parra		
Clementina	Larrucea Vastegueta	68	Biscaia
Ignacio	Ramón Claver	70	Biscaia
Gabina	Abad Castaño	56	Biscaia
Aurora	Husillos Abad	28	Biscaia
Virginia	Husillos Abad	18	Biscaia
Máxima	Blanco Arranz	40	Burgos
Agustina	Reguejo Blanco	16	
Gregorio	Moreno Fernández	8	Astúries
Rosario	Elorza Ostiategui	7	Guipúscoa
Salud	Fernández Núñez	46	Guipúscoa
Leonor	Zabala Fernández	21	Guipúscoa
Inés	Zabala Fernández	13	Guipúscoa
Bernardina	González Peláez	48	Biscaia
José	Villar Longueira	59	Biscaia
Celso	García González	9	Astúries
Teresa	Cabrián Moro	6	Madrid
Trinidad	Moro Robles	53	Valladolid
Manuela	González Velasco	0,5	
Eusebio	Mesonero Fernández		

i Luz, mare i filla, mencionades al capítol dels refugiats bascos. Francesc Duran recordava anar sovint a casa dels seus tiets i jugar amb la petitona Luz.

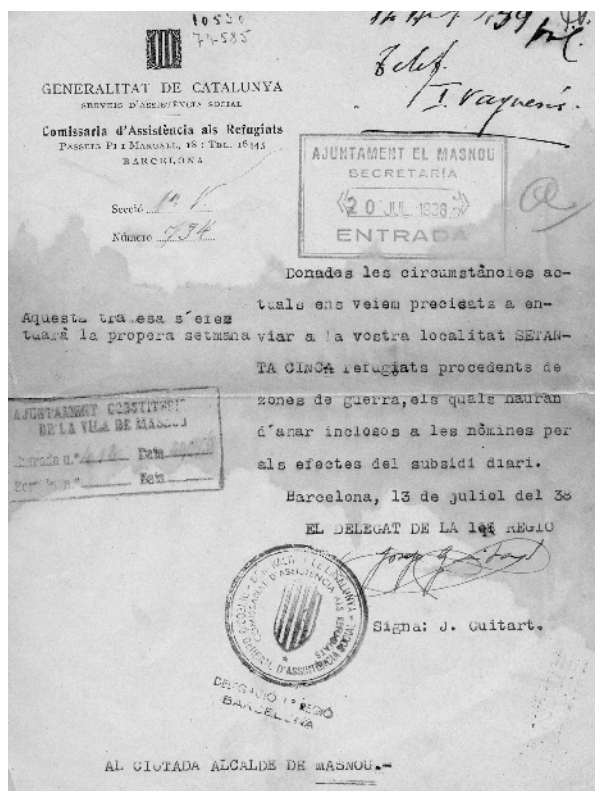
3.3. Tercera emigració

Després del trencament del front d'Aragó l'abril de 1938 es van produir una sèrie de canvis en l'arribada i la marxa de persones acollides al Masnou, malgrat que el nombre total de refugiats (especialment el total de nouvinguts bascos) va ser força estable. A les colònies també es van anar produint molts canvis, perquè es van obrir nous establiments a la població, amb l'arribada de nous nens evacuats al Masnou.

3.3.1. Vida dels refugiats als domicilis

Els refugiats nouvinguts no van ser evacuats de forma grupal i oficial (com havia passat amb traslladats des

de Madrid, País Basc, Santander o Astúries anteriorment), sinó que van ser grups de famílies que van fugir del seu poble d'origen i arribaven al Masnou pels seus propis mitjans (conjunt de carros o en cavalls) en petits grups. Les seves arribades es produïen quasi a diari i no provenien directament del seu lloc d'origen, sinó que havien estat en altres poblacions catalanes prèviament durant una temporada. Es traslladaven famílies senceres, sense diferenciar els homes en edat de fer el soldat. Algunes de les arribades eren anunciades amb antelació per les autoritats i moltes altres no.

Carta del Comissariat de Refugiats a l'alcalde del Masnou per avisar-lo de l'arribada de 75 refugiats nous (13 de juliol de 1938). (AMM, correspondència d'entrada)

Al mateix temps, es van anar produint nombroses baixes entre la població refugiada, perquè moltes persones amb por que la guerra estigués definitivament perduda continuaven el seu camí cap a França. Per aquest motiu, el nombre de refugiats, que s'havia mantingut força estable durant els dos anys de guerra anterior, a partir d'aquell moment es va tornar molt variable.

El problema per descriure aquesta etapa és que de moltes de les persones acollides en aquella època no en tenim dades.

Els llistats nominats de refugiats mostren les variacions del nombre de refugiats mensualment,

Taula 19

	ARRIBADES	BAIXES	TOTAL REFUGIATS	REFUGIATS BASCOS
Abril de 1938	61	20	430	
Maig de 1938	54	63	421	132
Juliol de 1938	75	95		
Agost de 1938	20	75	346	142
Octubre de 1938	22	62	306	142
13 de novembre de 1938	27		333	169
28 de novembre de 1938		8	325	169
25 de desembre de 1938	8		333	169
20 de gener de 1939	15		348	169

però els certificats de distribució de racionaments evidencien els canvis quinzenalment, perquè cada quinze dies es feien les comandes de proveïments de refugiats.

Amb els nous refugiats arribats a partir de la primavera de 1938 es van tornar a combinar els dos mètodes d'ubicació de refugiats en un allotjament utilitzats abans: grups familiars en un gran equipament i distribució de persones individuals compartint vida en domicilis amb els propietaris.

Les aproximadament 120 persones arribades i registrades entre abril i maig de 1938 es van distribuir així:

- Onze al carrer de Jaurès, 8 (actual carrer de Sant Rafael).
- Vuit al carrer de Jaurès, 10 (actual carrer de Sant Rafael). Eren la família Rodríguez, asturians.
- Set al carrer de Dolores Ibárruri, 1 (actual carrer de Buenos Aires). Eren la família González García d'Astúries. En aquesta casa es van unir a les deu persones que ja hi vivien.
- Cinc al carrer de Tarrida del Màrmol, 7 (actual carrer de la Gaditana). Eren la família Méndez.
- Quatre al carrer de Sant Jaume, 27. Eren la família Pedret.
- Quatre al carrer de Jaurès, 11 (actual carrer de Sant Rafael). Eren la família Casilla, que venia d'Aragó.
- Quatre al carrer de Jaurès, 5 (actual carrer de Sant Rafael). Eren la família Caycolla.
- Tres al carrer de Sant Jaume, 13, on va començar a viure la família Subirat Villacampa, que venia d'Aragó.

- Dos membres de la família García González van començar a residir al passeig Durruti, 5 (antic carrer de Barcelona).
- La resta van viure de forma individual als carrers del Catorze d'Abril, 69 (actual Sant Felip); Santa Rosa, 16; Mestres Villà, 55; Germans Alcrudo, 19 (actual Bergantí Caupolicán); Jaurès, 12, i Jaurès, 15 (actual carrer de Sant Rafael); Francesc Macià, 10 (actual Josep Llimona); i Nicolás Salmerón, 14, i Salmerón, 7 (actual Jaume I).

Dels 185 habitatges d'acollida amb els propietaris que es van necessitar l'octubre de 1937, després de tots els reagrupaments i les noves arribades, el març de 1938 hi havia sols 23 habitatges compartits.

El 19 de juliol de 1938 el Masnou va ser bombardejat de nou des de l'aire.

Amb l'arribada de l'hivern de 1938 es va veure necessari organitzar un local al passeig de Durruti, 34 (actual carrer de Barcelona) per distribuir la llet que els calia als refugiats. N'estava al càrrec Pere Rosés Serra.

El mateix alcalde del Masnou va demanar al Socors Roig Internacional roba per a les refugiades Petra González Fernández (34 anys, acollida pel doctor Fontova) i Segunda Rodríguez Medina (31 anys), cadascuna amb quatre fills.

La guerra va acabar al Masnou de manera tràgica. El 26 de gener de 1939, les tropes franquistes van bombardejar la població i van causar la mort de 14 persones i la destrossa de força edificis al costat de l'estació del tren.

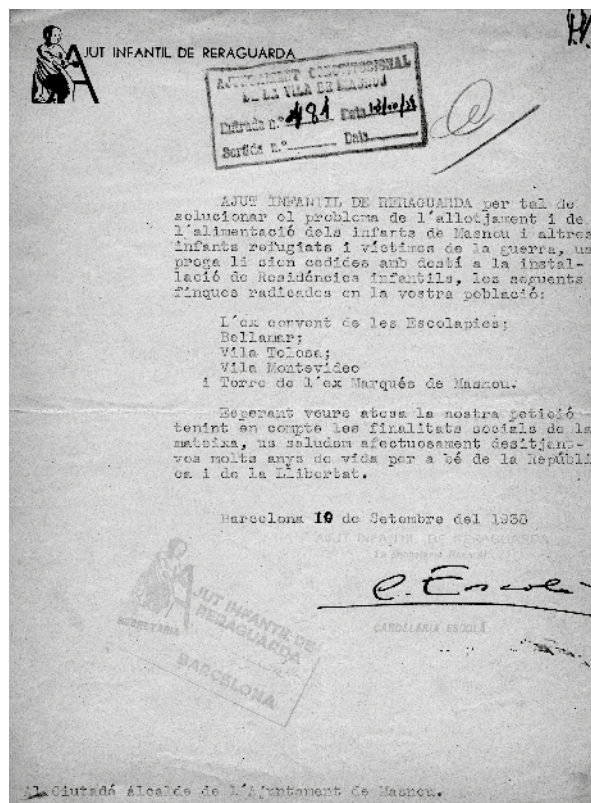
3.3.2. Vida dels refugiats a les colònies infantils

Entre els nois que hi havia a les colònies també va variar força el nombre total. Això va ser fruit de la inauguració de noves residències d'acollida. Al llarg del mes d'abril es van posar en marxa noves colònies infantils sumades a les tres que ja existien: la guarderia Spain and the World, el Refugi Catalunya o Villamar, situat a Can Guarino, i la Torre Montevideo, per a fills d'aviadors.

És molt difícil aconseguir informació sobre el tema de les colònies, perquè l'Ajuntament no administrava aquestes institucions i la documentació que van generar està absolutament disgregada. En un document del 17 d'agost de 1938 es demana llet al Comissari General d'Assistència als Refugiats de la Generalitat per a una colònia on es necessitava distribuir llet a 29 nens menors de 6 anys i 5 malalts (la colònia devia de ser molt gran) i no sabem de quina es tracta de les diverses que hi havia al municipi.

Igualment, a l'acta de la sessió plenària de l'Ajuntament del 30 d'agost de 1938 es manifesten les negociacions que s'estaven portant a terme per fundar al municipi colònies i menjadors infantils, malgrat que no s'aclareix a quines es referien.

El setembre de 1938, Ajut Infantil de Rereguarda demanà a l'Ajuntament la cessió dels edificis de l'exconvent de les Escolàpies, Bellamar (Laboratoris), Villa Tolosa, Villa Montevideo i la casa de l'exmarquès del Masnou. En teoria, des de 1936, Ajut Infantil de Rereguarda ja estava gestionant les colònies de Bellamar i Torre Tolosa. L'Ajuntament els va confirmar la cessió de dues de totes aquestes cases, excepte la Casa del Marquès.

Petició d'Ajut Infantil de Rereguarda del 10 de setembre de 1938 de l'exconvent de les Escolàpies i les cases Bellamar, Tolosa, Montevideo i la finca del marquès del Masnou per instal·lar-hi colònies infantils. (AMM, correspondència d'entrada)

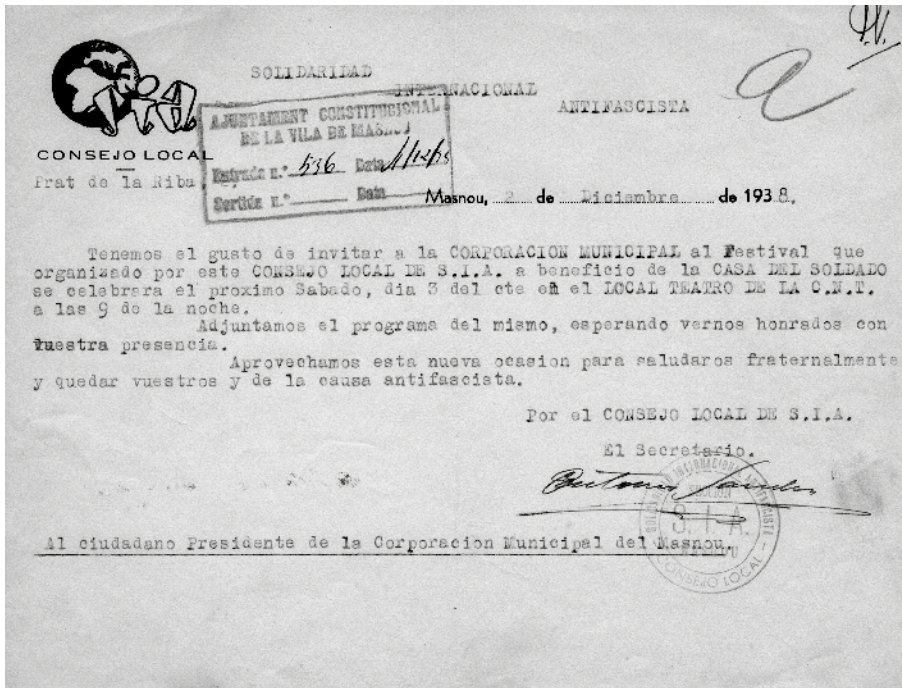
Sabem que Pilar Granjel (CNT) va ser nomenada professora de la colònia infantil del Masnou, però no sabem a quina es refereix.

3.3.2.1. Torre Molina

Tenim molt poques notícies de la Torre Molina en aquest període, que comença la primavera de 1938.

Els habitants d'aquesta instal·lació no van estar registrats a cap altra colònia de la població de la qual tinguem llistats. Hem de pensar que havien anat marxant a poc a poc de la població.

Annexa a la colònia es va situar la clínica militar número 16 i la Casa del Soldat, amb una magnífica biblioteca. La inauguració d'aquesta última instal·lació es va portar a terme a principis de desembre de 1938.

SIA informa l'alcalde del Masnou de la realització d'un festival per aconseguir diners per al manteniment de la Casa del Soldat (2 de desembre de 1938). (AMM, correspondència de sortida)

3.3.2.2. Bellamar

Aquesta colònia infantil, que estava en servei des de l'inici de la guerra, va ser absorbida en personal i elements materials per la colònia de la Torre Montevideo, tal com consta en una carta de l'alcalde franquista Josep Jaume Millet Cunill del 23 de juliol de 1939.

El novembre de 1938, Josefa Hurtado i el seus dos fills, Emilio i José, es van traslladar a la Colònia de la Torre Xina de fills d'aviadors. Josefa es va convertir en la responsable de la instal·lació. Era vídua i suposem que el seu marit havia estat aviador.

3.3.2.3. Torre Tolosa

Quatre dels 120 refugiats que van arribar al Masnou entre abril i maig de 1938 es van allotjar a la Torre Tolosa, on es van unir als madrilenys i als bascos que ja hi residien. En aquells moments eren 32 els habitants de la casa.

3.3.2.4. Guarderia infantil Spain and the World

Teòricament, al llarg del mes de març de 1938 es va posar en marxa la guarderia infantil de SIA patrocinada pel diari *Spain and the World*, d'Anglaterra, amb deu nens vinguts de diferents zones de Catalunya. No era una entitat exclusiva per a nens refugiats, sinó creada per a nens víctimes de la guerra.

Malgrat les informacions anteriors, podem trobar notícies sobre aquesta institució ja el 1937: en una carta d'Emma Goldman (activista anarquista internacional que va ser la fundadora d'aquesta Colònia) a Rhee (desconexim qui és) del 8 de setembre de 1937, parlava sobre la colònia del Masnou i li va comunicar que els nens necessitaven un gronxador i que volia un pressupost per poder aconseguir els diners per pagar-lo i que l'objecte tingués les màximes mesures de seguretat. En realitat, en cap moment no es menciona el poble del Masnou, però desconexim si el diari *Spain and the World* va patrocinar cap altra guarderia o colònia infantil a Catalunya.

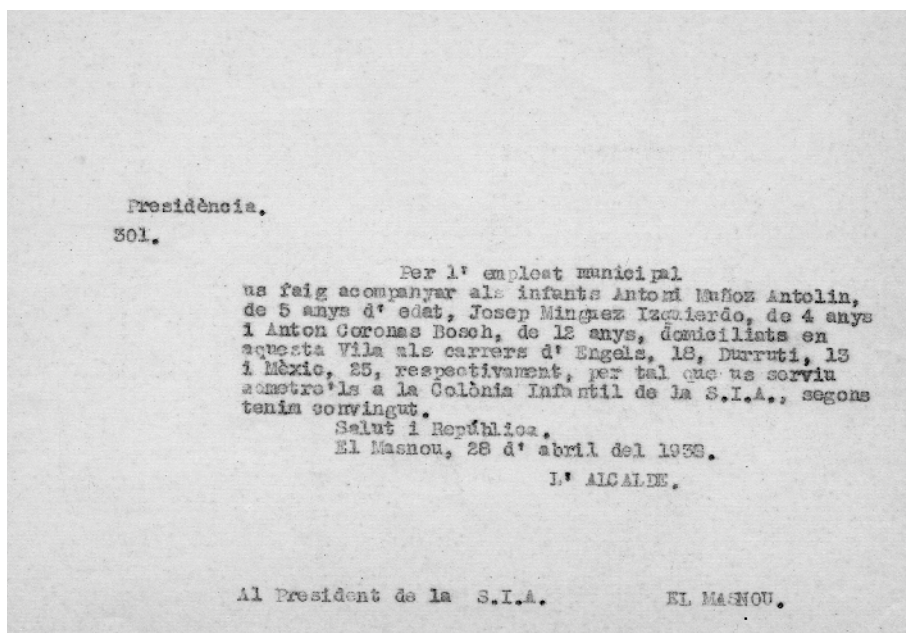
Per tant, pressuposem que la guarderia ja funcionava el 1937, però no es pot afirmar amb seguretat. Sols tenim notícies de la institució a partir de 1938.

Sobre aquesta entitat no hi ha gaire documentació a l'Arxiu Municipal, però sí que se'n troba força informació als arxius anarquistes de Madrid i Amsterdam.

La colònia es va anar omplint d'alumnes de manera progressiva, amb la selecció dels estudiants segons els preceptes que llegirem posteriorment (vegeu taula 20).

Al llarg d'aquests mesos també es van produir algunes baixes que no tenim registrades amb detall.

El 18 de maig de 1938, Lucia Sánchez Saornil, secretaria de SIA a Barcelona, informava la secció anglesa de SIA que a la guarderia hi havia 40 nens amb 10 persones cuidant-los. L'estiu de 1938, a la colònia infantil de Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA) hi havia 70 nens i 8 cuidadors. Als llistats nominals que hem pogut consultar sols hi apareixen 54 alum-

Peticció de matrícula al parvulari Spain and the World de SIA d'alguns nois del poble (28 d'abril de 1938). (AMM, correspondència de sortida)

nes, però no tenen data. El nen més petit de la institució tenia 4 anys i el més gran, 14. Potser alguns dels alumnes que s'hi van incorporar ja eren al Masnou, però no els tenim identificats.

Per cuidar-se'n hi van arribar a haver 12 treballadors (1 costurera, 2 persones dedicades a la neteja, 1 porter, 2 dones mestres i 1 home mestre, 2 cuineres, 1 puericultora, 1 auxiliar i 1 persona dedicada a rentar la roba).

La colònia es trobava al col·legi de la Sagrada Família. L'Institut de Germanes de la Sagrada Família d'Urgell va ser fundat l'any 1859 per Anna Maria Janer, a la Seu d'Urgell. Les seves seguidores, el 25 de febrer

Taula 20. Incorporacions a la colònia Spain and the World

	ALTES DE NENS	ALTES DE TREBALLADORS
Abril de 1938	26	4
Maig de 1938	5	
Juny de 1938	1	2
Juliol de 1938	2	1
Agost de 1938	7	3
Setembre de 1938	2	1
Octubre de 1938		1

de 1914, posaren en marxa el col·legi del Masnou. Les obres de l'edifici havien començat l'any anterior. Inicialment, era una escola sols per a nenes; després, també per a nens fins als 7 anys; quan complien aquesta edat havien de canviar de centre. En començar la guerra, l'escola va ser decomissada seguint el Decret de 5 d'agost de 1936 i l'edifici es va adjudicar a les Joventuts Llibertàries. SIA (Solidaritat Internacional Antifeixista) era l'entitat internacional anarquista d'ajut a Espanya durant la guerra. Per això aquest edifici li va ser cedit per poder-hi fer la guarderia.

SIA va prescriure la filosofia i les característiques que havien de tenir les guarderies creades per aquesta entitat. Van especificar que aquests centres es dedicarien a protegir els nens desvalguts i oferir-los una llar: «El fin de estos hogares es la educación integral del niño, desarrollando harmónicamente todas sus actividades psíquico-físicas preparándole para la vida plena de amor, libertad y justicia, para la instauración de un régimen sin violencias, sin rencores ni lágrimas. Para ello, los hogares infantiles SIA aspiran a crear un ambiente de belleza, paz y armonía, donde, huyendo de todo autoritarismo enervador y humillante, se cultive amorosamente el tierno espíritu del niño, mostrándole sendas de verdad, belleza y de bien...»²

En aquests centres s'admetien nens i nenes entre 4 i 14 anys que visquessin en coeducació i que fossin fills de combatents, víctimes dels bombardejos, orfes o abandonats.

Els locals de les llars infantils s'havien de situar en hotels, torres o xalets, dintre o fora de les poblacions i en localitats amb un clima saludable. Aquestes cases havien de tenir dormitoris on poguessin dormir entre trenta i quaranta nens, menjador, cuina, sala de costura i planxat, bugaderia, lavabos i dutxes en nombre suficient, magatzem d'aliments i combustible, infermeria, aules, biblioteca, sala d'estar, sala de visites i despatx. També era indispensable que aquestes cases tinguessin un jardí tan ampli com fos possible.

2. Document anomenat «Plan de las guarderías SIA», sense data ni autor. Arxiu Fundació Anselmo Lorenzo: Rotlle 295 SIA 100B-100H.

Llar dels nens refugiats vista des del mar. Referència IISG BG A36/102-4 de l'arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam.

En aquestes llars no era obligatori l'uniforme, però sí que havien de tenir un horari fix i racional i bona alimentació.

SIA va obrir centres per a nens a tot Catalunya (especialment a la ciutat de Barcelona), però també a l'estranger. El 2 de juliol de 1938 es va publicar un reportatge a *Solidaridad Obrera* en què es feia un repàs de totes les actuacions de SIA Espanya després de quasi dos anys de guerra i s'hi esmenta la guarderia del Masnou, i el dia 21 del mateix mes el mateix diari publicava imatges de la instal·lació.

Emma Goldman era una activista americana nascuda a l'actual Lituània coneguda per la seva activitat, escrits i discursos que va introduir el feminisme en l'anarquisme i va ser molt important per fixar la filosofia anarquista de la primera meitat del segle XX a Europa i Amèrica. La CNT i la Generalitat van considerar oportú encarregar-li treballs de propaganda a favor de la República durant el viatge que aquesta activista internacional va fer a Espanya el setembre de 1936, quan tenia 67 anys. El seu destí posterior va ser Anglaterra. Emma Goldman va acabar renunciant a la representació de la Generalitat i es va limitar a

defensar els interessos de la CNT. Anglaterra no era una destinació còmoda per aconseguir donants econòmics per a la causa republicana i acollidors de nens espanyols, perquè al llarg del conflicte no va demostrar excessiva simpatia pels interessos republicans.

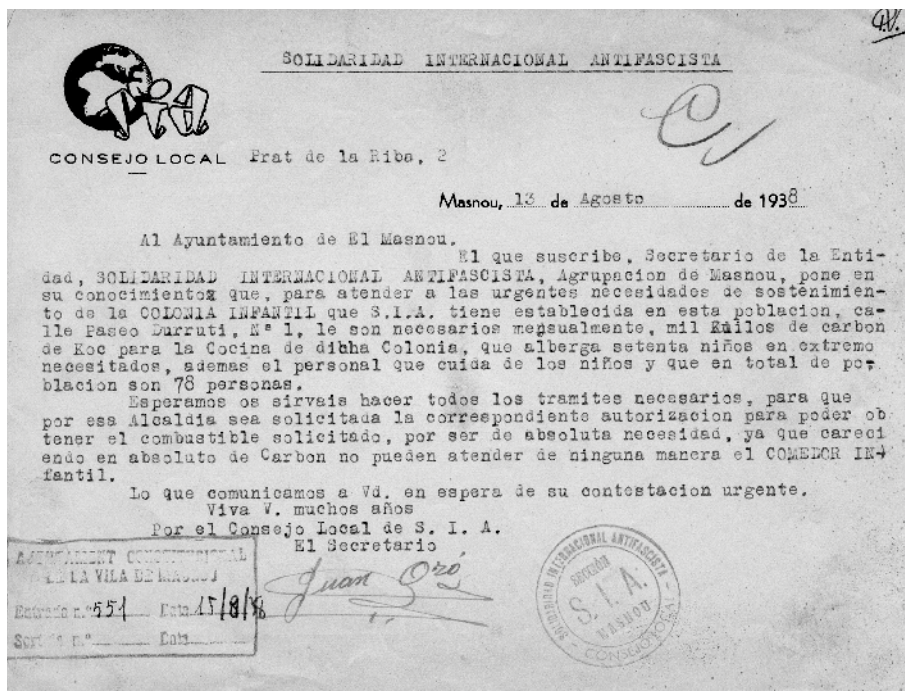
Quan Segundo Blanco va ser nomenat ministre d'Educació amb el Govern de Negrín (abril de 1938), Emma Goldman va visitar les colònies de nens que havia creat el Govern Basc a Anglaterra i hi va fundar dos diaris vinculats a la causa espanyola: *Fighting Call* i *Spain and the World*. Aquesta última publicació es va emetre fins al final de la guerra i va aconseguir un determinat prestigi dintre del món llibertari. Aquest diari es va responsabilitzar de mantenir la guarderia, en altres documents anomenada colònia, al Masnou. Els diners arribaven a Barcelona a través dels viatges dels representants de SIA des de Marsella.

A la taula 21 tenim el llistat del total de nens i personal que la guarderia va incorporar.

El 13 d'agost de 1938, Joan Oró, en representació de la seu local de SIA, va demanar a l'Ajuntament del Masnou carbó per poder fer servir les cuines de

Taula 21

NOM	COGNOM	PROFESSIÓ	EDAT	ORIGEN	DATA D'ARRIBADA	DATA DE PARTENÇA
Aurora	Marroquín Romero		9	Bilbao	15/10/1937	07/1938
José Luis	García de Castro		11	Madrid	04/1938	09/1938
Joaquín	García de Castro		10	Madrid	04/1938	09/1938
Enrique	Alcaraz		9	Barcelona	03/1938	04/1938
Jaime	Coll Macià		12	Barcelona	03/1938	
Ángela	Coll Macià		9	Barcelona	03/1938	
José María	Casasola		6	Barcelona	03/1938	
Asunción	Serrano		11	Barcelona	03/1938	
Dolores	Serrano		9	Barcelona	03/1938	
María	Tremps		11	Barcelona	03/1938	
Paco	Tremps		7	Barcelona	03/1938	
Eduardo	Muñoz		12	El Masnou	03/1938	
Primavera	García		12	El Masnou	03/1938	
María	González		6	El Masnou	04/1938	06/1938
Juan	Adrover		7	El Masnou	04/1938	06/1938
Bernarda	Ruiz		7	El Masnou	04/1938	05/1938
Miguel	Ferrer		9	El Masnou	04/1938	
Antonio	Coronas		12	El Masnou	04/1938	
Joaquín	González		5	El Masnou	04/1938	
Antonio	Cuní		11	Barcelona	04/1938	
Rosalía	Cuní		9	Barcelona	04/1938	
Tomás	Rodríguez		15	Madrid	04/1938	04/1938
María	Rodríguez		13	Madrid	04/1938	
Francisca	Muñoz		7	Madrid	04/1938	
Teodora	Muñoz		5	Madrid	04/1938	
Josefa	Garnes		9	Badalona	04/1938	
Azucena	Garnes		7	Badalona	04/1938	
Ricardo	Martín		9	Barcelona	04/1938	
Ángel	Castillejos		11	Barcelona	04/1938	
Herminio	Castillejos		9	Barcelona	04/1938	
Juan	Zamarreño		15	Barcelona	04/1938	
Hilario	Zamarreño		7	Barcelona	04/1938	
Antonio	Ruiz		7	Barcelona	04/1938	
Carmela	Ruiz		5	Barcelona	04/1938	
José Nicolás	Lucas		8	Barcelona	04/1938	
Antonio	Muñoz Antolín		5	El Masnou	04/1938	08/1938
Lola	Mínguez		5	El Masnou	04/1938	
Floreal	Bastida		4	Barcelona	05/1938	07/1938
Segundo	Martín		7	Barcelona	05/1938	
Enrique	de Lapesa		9	El Masnou	05/1938	
Luis	de Lapesa		7	El Masnou	05/1938	
Serafín	Zamora		10	Barcelona	05/1938	
José	Fernández		7	Barcelona	06/1938	
Ana María	Navales		5	Mataró	07/1938	
Luis	Poudevida		4	Barcelona	07/1938	
Ángela	Giménez		11	Esparraguera	08/1938	
Ana	Giménez		9	Esparraguera	08/1938	
Juan	Conesa		9	El Masnou	08/1938	
Pedro	Conesa		8	El Masnou	08/1938	
Jorge	Torroellas		10	Mataró	08/1938	
Jaime	Leal		14	Mataró	08/1938	
Libertario	Leal		5	Mataró	08/1938	
Carmen	Arbós		9	El Masnou	09/1938	
Margarita	Mas		12	El Masnou	09/1938	
Marcelina	Subtil	Costurera			04/1938	
Consuelo	Díaz	Netejadora			04/1938	
Dolores	Herrera	Cuïnera			04/1938	
Juan	González	Porter			04/1938	
Lola	Fernández	Netejadora			06/1938	
Ana	Riader	Mestra			06/1938	06/1938
Dolores	Sánchez	Mestra			07/1938	
Luisa	Ochoa	Puericultora			08/1938	
Marina	Coll Macià	Mestra auxiliar			08/1938	09/1938
Carmen	Villares	Cuïnera			08/1938	
Asunción	Gutiérrez	Bogadera			09/1938	
Francisco	Ramos	Mestre			10/1938	

Comunicació dels responsables de SIA al Masnou del 13 d'agost de 1938. (AMM, correspondència d'entrada)

la guarderia del passeig Durruti, 1, (actual carrer de Jacint Verdaguer, 1) per fer menjar a una població refugiada de 78 nens.

El 29 d'agost de 1938, membres de SIA Espanya van realitzar un informe de la inspecció portada a terme a la guarderia Spain and the World del Masnou. En el document es comunica que la persona respon-

manca la contractació d'una persona responsable de la bugada. Sense ser personal a sou de la colònia, hi treballaven dues persones més sense contracte: Rosa González Herrera (vivía a casa seva i anava a la colònia amb la seva filla de 4 anys a treballar i dinar quan no tenia torn a la fàbrica de filatures) i Antonio Lucas.

Les dues sales destinades a aules estaven situades a la planta baixa i eren una mica fosques i petites, justes per encabir-hi 46 nens. En el cas que els usuaris de la colònia continuessin creixent, es veia imprescindible condicionar una tercera aula. L'inspector pensa que durant l'hivern les classes de la planta baixa s'haurien de passar al primer pis per tenir millor il·luminació. S'havia de comprar mobiliari, especialment 22 cadires i 7 taules dobles.

sable de la institució era Juana Salcedo.

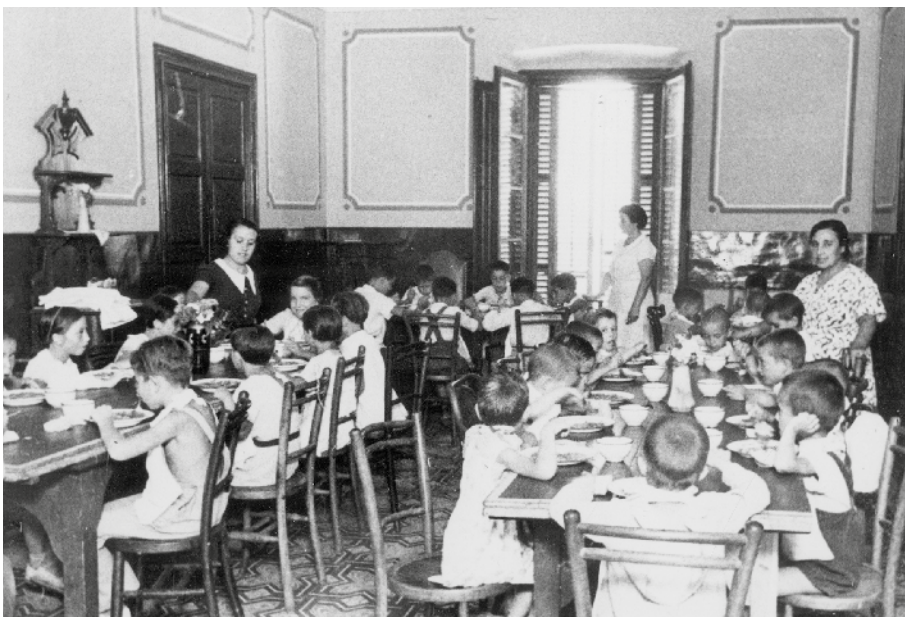
Es comunicava en aquest informe que la colònia funcionava amb normalitat. Opinaven que seria millorable que les mestres i la puericultora dinessin i dormissin amb els alumnes. Compartien amb ells les classes, els patis, els banys, els passejos i les excursions.

El doctor Abellán havia fet la revisió mèdica dels nens i n'havia omplert la fitxa paidològica. Aquest examen va ser satisfactori excepte per a tres nens, que havien de seguir una dieta especial i medicar-se.

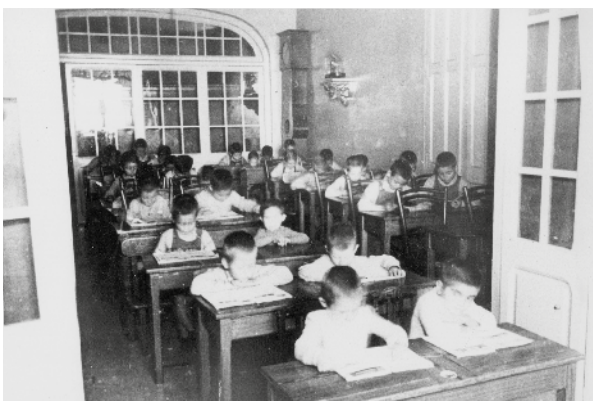
El personal sanitari i pedagògic de la institució estava quasi complet, sols

Interior de la llar del Masnou. Referència BG B35/125 de l'arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam.

Interior de la colònia del Masnou inclosa en una publicitat francesa de la tasca realitzada per SIA a Espanya. Arxiu Jean Roumilhac, president de SIA França, que està inclosa a l'arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam amb la referència BG A39/84.

Aula de la guarderia Spain and the World. Referència BG A39/83 de l'arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam.

Façana de la guarderia amb el cartell de SIA. Referència BG A39/77-8 de l'arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam.

condicions estètiques. La secretaria de la dreta del vestíbul sols es podia aprofitar com a despatx del mestre.

Les reparacions de les terrasses de la gran habitació no estaven acabades perfectament, perquè encara s'hi produïen filtracions d'aigua.

A l'escrit es comunicava que l'hort que hi havia al darrere de l'edifici s'estava dedicant a jardí i pati de jocs, idea que no li semblava oportuna a l'inspector, que opinava que per fer pati i gimnàstica eren més útils les terrasses i la platja. El que sí que considerava imprescindible l'inspector que va redactar l'in-

forme era la creació d'un camp d'experimentació i conreu amb finalitat educativa i econòmica.

En el tercer viatge a Espanya que Emma Goldman va fer, l'octubre de 1938, va visitar el Masnou i la guarderia patrocinada pel seu diari.

Armand Guerra va publicar a les revistes *Tierra y Libertad* (14 de gener de 1939) i *Umbral* (31 de desembre de 1939) un reportatge que va realitzar al Masnou pocs dies abans a la guarderia de Spain and the World amb el fotògraf Pérez de Rozas que teòricament incloïa escenes del periodista amb els nens de la guarderia. Suposem que les fotografies incloses en aquest treball de l'arxiu de l'International Institute of Social History d'Amsterdam són fruit d'aquest reportatge.

Visita d'una comissió estrangera als nens de la guarderia de SIA, possiblement acompanyants d'Emma Goldman. Referència BG A39/79-82 de l'arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam.

3.3.2.5. Colònia infantil per a fills d'aviadors

En iniciar-se la guerra, la Torre Montevideo va ser cedida pel seu propietari, Gabriel Pla Sanjuan, que després de les eleccions de 1934 havia estat regidor per ERC, i l'Ajuntament va decidir transformar l'edifici (conegut popularment com la Torre Xina) en la Clínica Els Pinetons, per atendre-hi obrers greus, parteres i malalts infecciosos, excepte els de tuberculosi. El doctor Torrubia defensava l'ús d'aquest edifici com a clínica, malgrat que molta gent creia que el servei més residencial com a sanatori era més necessari.

Gabriel Pla i Sanjuan era cap del Saladero Villa Concepción a Paraguai, que es dedicava a la producció de carn. Després de la guerra va ser represaliat per haver estat regidor d'Esquerra Republicana de Catalunya el 1934.

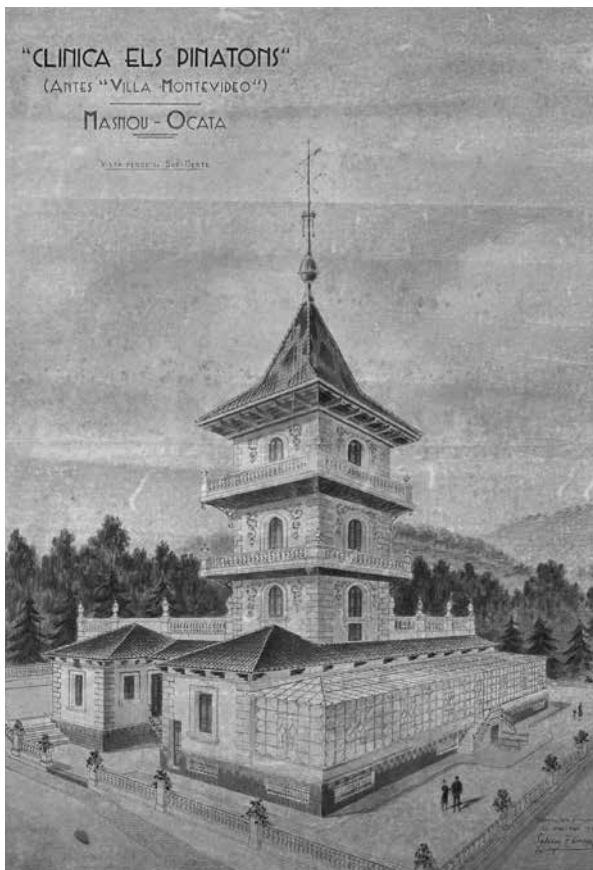
A l'acta de la sessió plenària de l'Ajuntament del Masnou del 23 d'octubre de 1936 ja es parlava de les compres realitzades per fer els somiers dels llits de la Clínica que el gener de 1937 encara no havien arribat al poble. A l'acta del 20 de novembre es va aprovar la instal·lació de calefacció a la Clínica.

Segons les actes de les sessions plenàries de l'Ajuntament, els fons necessaris per a les obres s'ob-

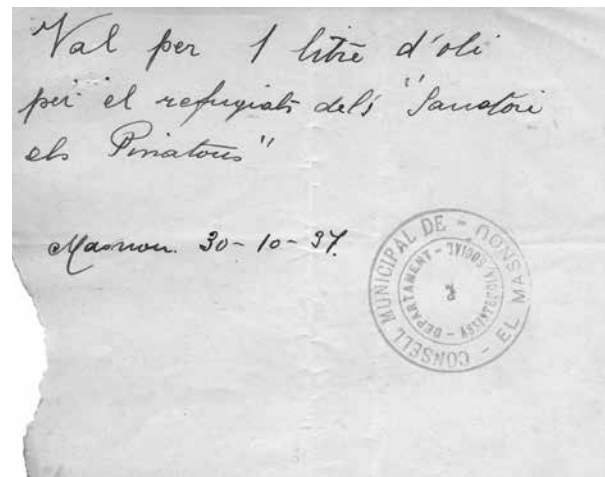
tenien de l'Oficina contra l'Atur Forçós de l'Ajuntament i donacions de la CNT. El 6 de novembre de 1936 es va demanar a l'Institut contra l'Atur Forçós un avançament de 230.254,15 pessetes destinades a la construcció de la Clínica i Sanatori Els Pinetons i el 13 del mateix mes es va decidir demanar 50.000 pessetes més. El 17 de desembre, l'Ajuntament va signar un conveni amb l'Institut contra l'Atur Forçós referent a un ajut econòmic de 30.000 pessetes en concepte de préstec per prosseguir les obres de la Clínica que s'havien de començar a retornar a partir de l'any 1938 en dues anualitats.

A l'acta de la sessió plenària del 18 de desembre de 1936 es va aprovar la factura de les obres de la Torre Montevideo o Clínica Els Pinetons. Malgrat això, a l'acta del 12 de gener de 1937 es menciona que les obres de la clínica encara no estaven acabades, els llits no havien arribat i que es podrien construir llits metàl·lics de tub amb obrers voluntaris, en lloc de llits de fusta com en el projecte originari. Encara durant el mes de març de 1937 la torre estava en obres per condicionar la clínica.

Les progressives dificultats econòmiques impidiren enllestir la clínica i la finca va ser destinada a residència de nens refugiats. No sabem la data exacta en què es va posar en marxa aquesta institució com a

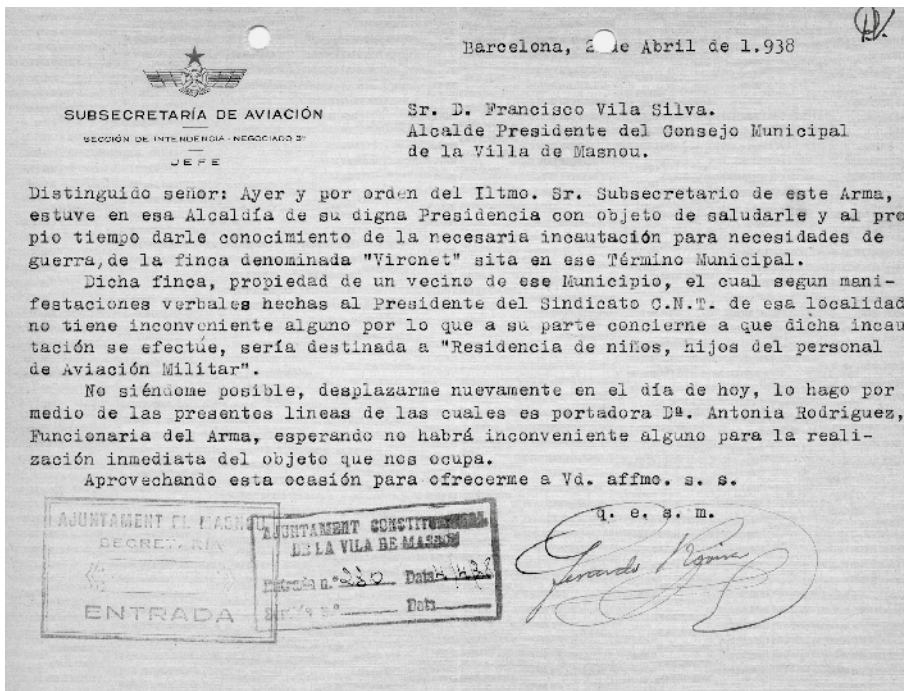
Clínica Els Pinetons. (AMM, cartografia, plànol 30)

Val d'oli que demostra que ja hi havia refugiats l'octubre de 1937 a les instal·lacions de la Clínica Els Pinetons, on després hi va haver la Colònia Montevideo. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

colònia de refugiats. L'anterior val fa pensar que l'octubre de 1937 ja hi residia algun desplaçat, malgrat que, potser, no era una colònia.

La Sotssecretaria d'Aviació confiscà el mes d'abril de 1938 la Torre Xina per instal·lar-hi una residència de nens, fills de personal de l'aviació militar, sense inconvenient del seu propietari, Gabriel Pla Sanjuan.

Carta del subsecretari d'aviació a l'alcalde del Masnou del 2 d'abril de 1938 per demanar la cessió de la finca El Vironet per instal·lar-hi una residència per a fills d'aviadors. *Vironet* deu ser deformació de *Bilonet*, que era el malnom del propietari de la Torre Xina. (AMM, correspondència d'entrada)

El 18 de setembre de 1938 ja va sortir a la premsa la notícia de la creació d'aquesta colònia al Masnou per a nois orfes.

Hi vivien 38 nois refugiats i 4 treballadors, però molts ja eren al Masnou en diferents residències amb anterioritat. Aquesta colònia es va posar en marxa amb utilatge traslladat des de la Colònia Bellamar de la finca de Carles Cusi.

El 8 de novembre de 1938 es va inaugurar la colònia infantil per a fills d'aviadors del Masnou sota la protecció d'Ajut Infantil de Rereguarda. Al mateix temps, van celebrar un homenatge en honor dels voluntaris internacionals amb actuacions musicals de la

Banda de la Sotssecretaria d'Aviació, un concert de guitarra i una exhibició de folklore dels quadres de dansa d'Ajut Infantil de Rereguarda.

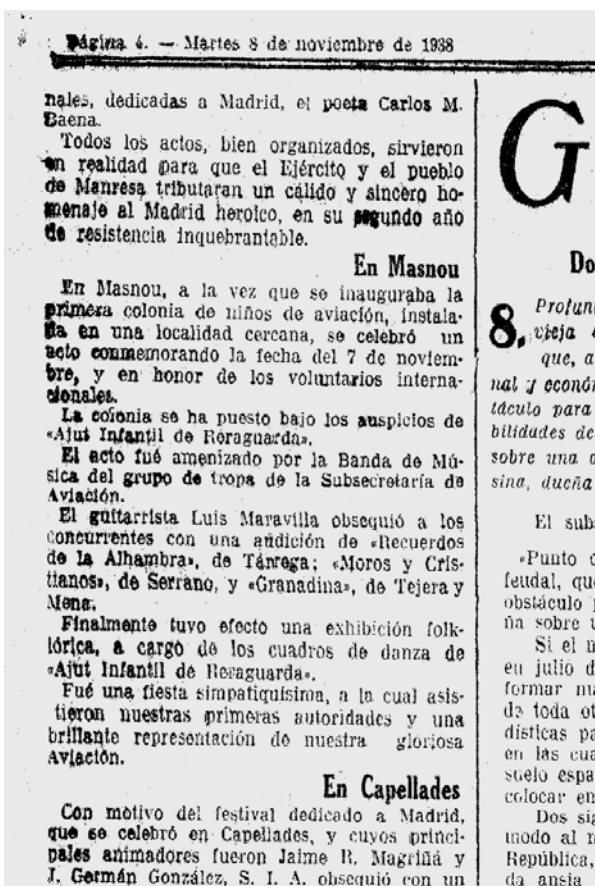
Algunes de les persones que van anar a viure a aquesta colònia abans ja eren al Masnou, acollides als Laboratoris, com els germans García Hurtado, els Hernández Gutiérrez o molts altres. No sabem la data exacta de l'arribada de la resta de persones de la colònia, però suposem que va ser al voltant del setembre de 1938.

Els nois que vivien en aquesta colònia eren orfes de pare o de tots dos progenitors. D'alguns no en coneixem el lloc d'origen ni el segon cognom (vegeu la taula 22).

La institució va tenir quatre joves encarregades de la cura de tots aquests nois: Julia Hernández Gutiérrez, la seva germana Concepción, Josefa Hurtado Llameli i Juanita Ruiz Martos. Josefa tenia dos fills a la colònia i Julia i Concepción hi tenien dos germans.

El 27 de gener de 1939, una vegada ja havien entrat les tropes franquistes, encara hi havia 33 nens a la colònia Montevideo, que van passar a dependre d'Auxilio Social, que va instal·lar les seves oficines allà. En el document s'hi especifiquen els treballadors que hi havia a la colònia: cuinera, costurera, cambrera i rentadora de roba.

Els nens que hi havia en finalitzar la guerra van ser traslladats a la Colònia de l'Auxilio Social de Llanereres.

La Vanguardia del 8 de novembre de 1938.

Taula 22

NOM	COGNOM	EDAT	PROVÍNCIA	DATA D'ARRIBADA
Emilio	García Hurtado	4	Madrid	05/12/1936
José	García Hurtado	Mesos	Madrid	05/12/1936
Julia	Hernández Gutiérrez	22	Madrid	05/12/1936
Luis	Hernández Gutiérrez	16	Madrid	05/12/1936
Concepción	Hernández Gutiérrez	24	Madrid	05/12/1936
Inocencia	Hernández Gutiérrez	14	Madrid	05/12/1936
Josefa	Hurtado Llaneliz	24	Madrid	05/12/1936
Teresa	López Lázaro	5	Toledo	05/12/1936
Ángel	López Lázaro	4	Toledo	05/12/1936
Valentín	López Ortega	5	Toledo	05/12/1936
Luisa	Pérez Pérez	6	Madrid	05/12/1936
Dolores	Álvarez Villanueva	9	Madrid	
Ricardo	Álvarez Villanueva	11	Madrid	
Juan José	Antona Váñez	9	Madrid	
Juanita	Antona Váñez	6	Madrid	
José	Campillo Carreño	10	Madrid	
Libertad	Campillo Carreño	6	Madrid	
Ángel	Ruiz Corcoles	9	Madrid	
Paquita	Ruiz Corcoles	12	Madrid	
Pilar	Rubio Carnicero	11	Madrid	
Lorenza	Rubio Carnicero	9	Madrid	
Emilio	Sánchez Cristóbal	5		
María Rosa	Sánchez Cristóbal	3		
Luis	Rodríguez	6		
Pedro	Rodríguez	5		
Enrique	Castro García	8	Madrid	
José Luis	García de Castro	11	Madrid	
Joaquín	García de Castro	10	Madrid	
Ricardo	Martínez Martín	10	Madrid	
Juanita	Ruiz Martos	26	Bilbao	
José	Rodrigo España	10	Guadalajara	
Juanito	Rodrigo España	6	Guadalajara	

acollides. A la publicació d'Ajut Infantil de Rereguarda de 1937 no es menciona aquesta instal·lació. Malgrat això, Can Guarino va ser una colònia per a nens refugiats bascos i es va denominar Refugio Cataluña, com veiem al document de la pàgina següent. Aquest escrit ens parla de la història dels nens Cuvert. Tenim registrats cinc germans Cuvert al Masnou, el més petit dels quals tenia 2 anys. Van arribar al poble amb la seva mare, Jacinta Martínez. Malgrat que els llistats oficials ens situen els cinc germans i la mare dispersos en quatre habitatges, aquest document ens diu que estaven junts al Refugio Cataluña del Masnou. No sabem en quin moment es van reagrupar en aquest establiment ni per quin motiu tots quatre germans grans van marxar a Ripoll i el febrer de 1938 en van tornar. El responsable d'Assistència Social de l'Ajuntament va demanar permís al delegat d'Assistència Social del Govern d'Euskadi per reincorporar aquests nens al Refugio Cataluña després de la seva tornada.

3.3.2.6. Torre Villamar o Refugio Cataluña

Can Guarino (anomenat també de vegades Can Gorino) era una gran residència d'estiu de tipus classicista francès que va ser projectada per Enric Sagnier l'any 1906. La casa també es va anomenar Torre Villamar.

Interiorment, totes les habitacions de la casa es trobaven comunicades entre si, de manera que com a mínim hi havia dues portes d'accés. A l'interior destacava el menjador i la capella. El conjunt estava envoltat per un gran jardí, una terrassa semicircular amb barana de balustres, una bassa ornamental, l'entrada i la casa dels masovers.

Ricard Guarino es va casar amb Camila Mulleras i Pons. Camila va morir el 1938 a la seva casa d'Alella.

Es diu que la Pasionaria va passar uns dies a Can Guarino durant la retirada.

No sabem amb seguretat quan es va constituir aquesta colònia ni tenim els llistats de les persones

3.3.2.7. Colònia Camp-Santomiel

El Departament de Governació i Assistència Social de la Generalitat va posar, l'abril de 1938, la finca Camp-Santomiel del Masnou a disposició d'Assistència Infantil de l'Institut d'Acció Social per instal·lar-hi una colònia de nens refugiats (vegeu a la pàgina següent).

No tenim cap notícia sobre el funcionament d'aquesta residència.

3.3.2.8. Col·legi de les Escolàpies

El convent i col·legi de les Escolàpies del Masnou va ser construït la segona meitat del segle XIX. Durant la Guerra Civil, s'adequà a nous usos gràcies a les seves grans instal·lacions: escola, menjador col·lectiu de refugiats bascos, hospital, etc.

A les actes dels plens municipals es mostra que, a partir del novembre de 1936, ja s'estaven fent obres

Asistencia Social.
102.

El que suscribe, Consejero de Asistencia Social del Ayuntamiento de esta Villa, se dirige a V. para poner en su conocimiento que 4 hermanos refugiados cuyo nombre es Cuvert Martines, fueron internados en el Refugio Cataluña donde permanecieron a su entera satisfacción y la de sus padres, durante algún tiempo. Mas tarde y sin que esta Alcaldía tuviera conocimiento de ello, fueron trasladados a Ripoll, donde según manifestar carecía del alimento necesario, por cuyo motivo su padre guó a buscarlos llevándolos consigo a esta Villa.

Como quiera que este Ayuntamiento carece de lo más indispensable para el sostenimiento de los refugiados y que esta Consejería tiene grandes dificultades para atenderlos debidamente y teniendo en cuenta que los 4 hermanos de referencia se hallaban muy a gusto en el Refugio Cataluña, es por lo que le ruego muy encarecidamente vea, de ser posible, de ordenar de nuevo el ingreso de los refugiados mencionados en el establecimiento aludido.

No dudando ver atendida mi petición, por considerarla justa, quedo de V. y de la causa.

Masnou, 18 de Febrero de 1938.
Al Delegado de A.S. del Gobierno de Madrid. BARCELONA, CONSEJERO DE ASISTENCIA SOCIAL.

Trasllat de la família Cuvert, 18 de febrer de 1938. (AMM, correspondència de sortida)

DIVISION 46 (CAMPEÑO)
NEGOCIADO Sanidad
NUM. _____

AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE LA VILA DE MASNOU
Entrada n.º 252 Febrer 1938
Sortida n.º _____

Siendo necesaria para la instalación de un Hospital de Sanidad Militar al servicio de ésta División el antiguo Convento de las Escolapias (actualmente Escuela Unificada nº 1), le notifico que queda incautado dicho edificio para este fin, encargándome de comunicar esta incautación a la Jefatura de Sanidad.

Barcelona 20 de abril de 1938
El Mayor Médico Jefe de Sanidad

Firma= C. Herero Serra.

AYUNTAMIENTO EL MASNOU SECRETARIA
6 ABR 1938
ENTRADA

Sr. Alcalde Presidente del Ayuntamiento de MASNOU

Document del 20 d'abril de 1938 que especifica la confiscació de l'edifici de les Escolàpies (on hi havia una escola) per posar-hi un hospital militar. (AMM, correspondència de sortida)

GENERALITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT DE GOVERNACIÓ I ASSISTÈNCIA SOCIAL
f.

AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE LA VILA DE MASNOU
Entrada n.º 252 Febrer 1938
Sortida n.º _____

Fent ús de les atribucions que m'atorga el Decret del 8 d'octubre de l'any passat en el seu art. 1r., he resolt posar a disposició d'Assistència Infantil de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya la finca, Camp Santomiel Masnou, enclavada en aquesta localitat, a fi que l'esmentada organització de la Generalitat pugui establir-hi colònies per a infants refugiats.

El que us comunico a fi que doneu les màximes facilitats a la susdita entitat per al compliment de la tasca que li és encomanada.

Visqueu molts anys.
Barcelona, 6 d'abril del 1938.
EL CONSELLER DE GOVERNACIÓ I ASSISTÈNCIA SOCIAL,

Entrada n.º 6 ABR 1938
Sortida n.º 664

Senyor Alcalde d'El Masnou.

Carta del 6 d'abril de 1938 del conseller de Governació i Assistència Social a l'alcalde del Masnou per confirmar-li la destinació de la finca Camp Santomiel a colònia infantil dirigida per Assistència Infantil. (AMM, correspondència d'entrada)

Seu a bé comunicar-vos que l'obra Generalitat s'ha incautat de l'Escola nº 1 Grup Pedagogic per a instal·lar-hi un hospital de sang.

Per aquest motiu convé que vostè faci el trasllat del nº 1 al grup nº 5 del carrer Crony da Borrer i Guardia, ja que demà és el dia més cat per a començar l'instal·lació de llits i preparar-ho tot.

Espero queda assabentada i donarà les oportunes ordres per les quals poso la Brigada municipal a la seva disposició.

Visqueu molts anys.
El Masnou, 20 d'abril de 1938
L'Alcalde

Carta de l'alcalde del Masnou a la mestra responsable de l'Escola núm. 1 perquè realitzi el trasllat a l'edifici de l'Escola núm. 5 per a la immediata instal·lació de l'Hospital de Sang (20 d'abril de 1938). (AMM, correspondència d'entrada)

per condicionar l'escola núm. 1 de la població en aquest edifici.

En el DOGC del 28 de març de 1937 es publica la confirmació que l'edifici de l'exconvent de les monges Escolàpies es convertia en l'Escola Graduada núm. 1 del Masnou amb sis seccions.

El gener de 1938 s'hi va ubicar el menjador col·lectiu d'Euskadi al Masnou i va tenir una vida útil fins a l'agost del mateix any.

Al llarg del mes de març de 1938, s'han conservat factures de les obres realitzades pagades pel Comitè pro Refugiats. Per aquest motiu, entenem que aquestes modificacions de l'edifici no tenien relació amb el futur hospital, sinó amb una colònia infantil de refugiats. No hem trobat llistats dels nens allotjats en aquesta institució.

El DOGC 3751 del 6 d'abril de 1938 especifica que passaven a disposició d'Assistència Infantil per a nens refugiats tres centres a Lloret de Mar, a Blanes i al Masnou. Entenem que aquest últim va ser l'exconvent de les Escolàpies.

També al llarg del mateix mes d'abril de 1938, la Generalitat va confiscar l'Escola 1 (antic convent de les Escolàpies del carrer de Nicolás Salmerón, 1, actual Jaume I), també anomenada Grup Pestalozzi, i va traslladar el servei educatiu a l'Escola 5 (carrer de Ferrer i Guàrdia, s/n, actual Fontanills). A l'antic convent s'hi va situar un establiment sanitari de la 46 Divisió que, posteriorment, es va convertir en l'Hospital de Sang de la 46a Divisió, El Campesino, Clínica Militar 15-C del Grup Quirúrgic d'Hospitals Militars. L'hospital es va moblar gràcies a la donació d'una família, de la CNT i d'una subscripció de SIA. L'administrador va ser el doctor Josep Torrubia Zea.

El setembre de 1938 semblava imminent la inauguració de la colònia infantil, però no tenim més informacions sobre aquest tema.

És molt possible que la guerra acabés abans que aquesta colònia infantil fos una realitat.

3.3.2.9. Casa del Marquès del Masnou

La finca Bellresguard promoguda per Romà Fabra i Puig i la seva esposa Marcel·lina de Monteys, actualment està formada per tres espais diferenciats: el palauet, el jardí romàntic o parc del Llac, i el mirador.

En una carta a l'alcalde del 7 d'agost de 1936, Camil Fabra (fill de Romà Fabra) va

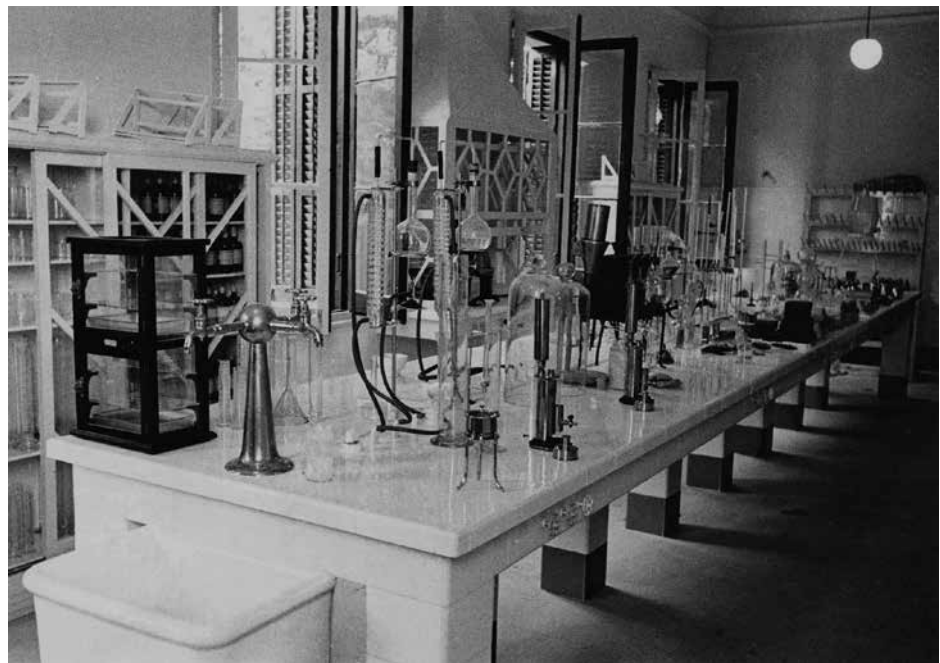
oferir la casa: «En ausencia de mi Sr. padre, Román Fabra Puig, me complazco en ofrecer a este Ayuntamiento la finca y casa que mi padre posee en la Villa para que puedan ustedes destinar la misma al objeto que consideren más apropiado dadas las condiciones de la misma.»

Romà Fabra i Puig pertanyia a una saga de polítics i industrials vinculats a les Filatures Fabra i Coats. Va ser un gran mecenes al municipi i, l'any 1922, el rei Alfonso XIII li va concedir el títol de marquès del Masnou.

L'Ajuntament va fer cessió de la casa a la CNT per destinar-la a camp d'experimentació i laboratori tècnic. El mes d'octubre de 1936 se'n va fer càrrec la Secció d'Enginyers i Tècnics del Sindicat Únic de Professions Lliberals de Barcelona CNT-AIT.

L'11 de desembre de 1936 estan registrades factures de les obres que s'estaven realitzant a la casa de Romà Fabra a càrrec del Sindicat de Professions Lliberals.

La gran obra que va portar a terme el Comissariat General de Ciències Naturals de Catalunya va ser la creació del Laboratori Confederal d'Experimentacions al Masnou, a la casa del Marquès del Masnou. Segons un article de *La Vanguardia* del 3 de setembre de 1937 (la inauguració oficial s'havia produït el dia anterior) la creació d'aquesta entitat va ser un projecte portat a terme per Joan Puig Elias i Josep Tarradellas. Sols hi havia entitats similars a Nova York o Berlín en aquells moments; per tant, va ser catalogat com el tercer millor laboratori experimental

Interior del laboratori de la Casa del Marquès. Arxiu Fotogràfic de Barcelona, autor Carlos Pérez de Rozas, referència 55485.

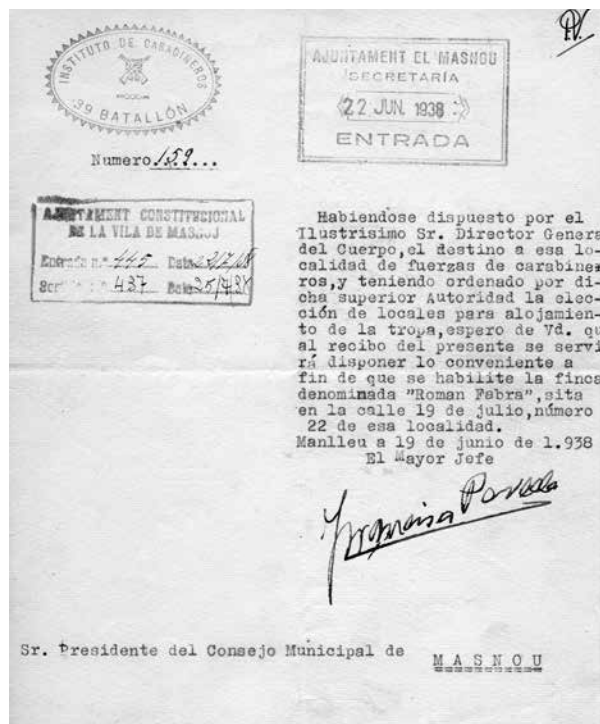
del món. Les obres van trigar set mesos. El director de l'entitat va ser l'enginyer Lluís Vié, que va incloure en el seu equip Josep Comas i Solà, com responsable de l'Àrea de Meteorologia, Sismografia i Climatologia, i Alberto Carsí Lacasa, que es dedicava a la Geologia. També va incorporar una Secció d'Agricultura, una altra de Química, de Física, de Mecànica, d'Enologia, de Microbiologia i d'Avicultura. La casa comptava amb un laboratori per a cada secció. Es van realitzar plantacions de patates Royal Kidney i Majestic, soja, i diverses varietats de mongetes.

Les obres necessàries van ser sufragades pel Comitè Regional. També es pretenia ampliar els laboratoris com a escola industrial per a obrers manuals.

Els bombardejos del setembre de 1937 van deixar en desús aquestes instal·lacions.

«No s'entén l'acarnissament fins que t'assabentes que l'imaginatiu espionatge franquista creia haver identificat un laboratori de guerra bacteriològica a la població, dedicat a infectar rates amb pesta i còlera per després llançar-les sobre les ciutats enemigues. En realitat, el que s'investigava allà era la forma d'incrementar els cultius agraris.» Aquestes manifestacions són dels historiadors David Gesalí i David Íñiguez en una entrevista a l'article d'*El País* «Ales de foc», del 31 de gener de 2013.

L'estiu de 1938, amb l'acord de la CNT i l'Ajuntament, es va permetre que la finca fos utilitzada pel

Carta enviada pel major del Cos de Carabiners a l'alcalde del Masnou el 19 de juny de 1938 en què confirma que s'ha instal·lat a la Casa del Marquès del Masnou. (AMM, correspondència d'entrada)

39è batalló de carabiners i per les forces blindades de Catalunya.

El Ministeri d'Instrucció Pública, sota la direcció del ministre anarquista Segundo Blanco, creia que tots els municipis havien de tenir una colònia infantil de refugiats com a mínim. Per aconseguir aquest objectiu, el Ministeri es feia càrrec del 50% de les despeses de creació. El Ministeri va arribar a supervisar i mantenir un gran nombre de colònies, macrocolònies, albergs i parvularis de Catalunya.

El 10 de setembre de 1938, Ajut Infantil de Rereguarda va demanar a l'Ajuntament del Masnou una sèrie d'edificis per instal·lar-hi colònies, entre els quals hi havia la finca del marquès del Masnou. Li van ser concedides totes menys aquesta última.

El 7 de gener de 1939 es va signar una inspecció de SIA per analitzar els elements imprescindibles per situar una colònia a la propietat. El document descriu la finca de més de 60.000 hectàrees amb edificis (casa central, casa del vigilant, serra i habitatges per als conreadors), jardí, boscos i camps. La institució que va fer totes les obres per condicionar els laboratoris experimentals va ser l'Organització Confederal de Barcelona.

L'estat de la casa després dels bombardejos i metralla dels avions no era deplorable i era de fàcil reparació en teulades i la cuina; al mateix temps, es necessitava refer completament la instal·lació de l'enllumenat elèctric. A la planta baixa hi podia haver un dormitori amb 70 llits i, al primer pis, diverses habitacions on es podien posar uns 14 llits a cadascuna. A la casa hi havia menjador i salons de grans dimensions i diversos sanitaris. Era fàcil condicionar-ne diferents espais per convertir-los en aules. En aquest edifici de tres plantes hi podien viure uns 185 nens. El personal podia dormir en una de les cases distribuïdes per la finca.

El pressupost per realitzar les obres era de 50.000 pessetes i el temps per posar en marxa la colònia es va dictaminar en uns 15 dies. Malgrat això, no sabem si va arribar a funcionar aquesta colònia abans de finalitzar la guerra.

3.3.3. Exemple de refugiats: els refugiats d'Algèria

La guerra a les terres de Lleida va acabar un any abans que a la resta de Catalunya. L'Ajuntament d'Algèria (a la província de Lleida) estava format per diferents membres amb fortes vinculacions familiars. L'última acta de sessió plenària de l'Ajuntament d'aquest poble durant la guerra és del febrer de 1938. En el moment en què van sentir la presència de les tropes nacionals a prop, el conjunt de responsables del poble va agafar camí de l'exili per por de les represàlies del Govern

de Franco per les accions realitzades sota les seves responsabilitats. El 4 d'abril de 1938, les forces nacionals van entrar a Algerri.

Un grup de 29 persones amb diverses relacions familiars entre elles van sortir d'Algerri camí de Bellver de Cerdanya i la frontera francesa amb carros i animals el març de 1938. El grup estava format per Josep Fontova Goixart (36 anys), amb la seva parella, Vicenta Rosell Polo (39 anys), i els seus fills, Josep (18 anys), Pere (14 anys), Francesc (12 anys) i Ramon (6 anys). També van sortir del poble amb ells Jaume Fontova Josa (47 anys), amb la seva parella, Rosa Torremorell i Masot, i els seus tres fills, Antoni (15 anys), Dolores i Carme. Igualment van abandonar el poble Joan Fontova Josa (43 anys), la seva parella Antònia Burgués Monells i els seus fills Joan Fontova Burgués i Antònia Monells Burgués. Amb ells també hi anaven Pau Carrascos Fontova (43 anys), Josep Farré Sellart (37 anys), Francesc Goixart Masot (38 anys), Antoni Gómez Patones (40 anys), Genari Ramells Teres (52 anys), Ramon Teres Borràs (57 anys), Miguel Teres Segarra (33 anys), Ciprià Santallúcia González (51 anys), Josep Llobera Riet (34 anys) i altres companys anomenats popularment Ceferino de la Curiana, el Botes, el Brila i el Probi.

En el camí va morir un membre del grup, el Botes, i va néixer una nena de la família Teres.

A Bellver de Cerdanya van ser molt ben acollits: els van donar casa i menjar.

El seu pas a França no va resultar reeixit i van decidir agafar destí cap a Barcelona amb la idea d'arribar al Masnou. En aquesta població exercia com a metge un familiar llunyà, el doctor Ramon Fontova Rosell (curiosament es deia igual que un dels nens, fill de Josep Fontova Goixart).

Sembla que les esposes i els nens del grup van anar en tren de Puigcerdà a Barcelona passant per Vic. Cada una de les dones del grup va estar a Barcelona a casa d'un familiar fins que van marxar tots cap al Masnou. No sabem si els homes que no són a la llista inferior van agafar el tren amb les dones i els nens.

Josep Fontova Rosell, Josep Fontova Goixart i Pere Fontova Rosell. Arxiu Eva Fontova.

Una part dels homes del grup, després de passar un temps a Bellver, es van dirigir al Masnou amb set carros i una tartana. Així ho manifesta una comunicació de trasllat de l'Ajuntament de Bellver de Cerdanya al Masnou (23 d'abril de 1938). Un cavall estirant un carro o tartana pot fer com a màxim uns 30 quilòmetres al dia, a 5 quilòmetres per hora, per tant el viatge deuria durar uns cinc dies.

Una vegada al Masnou, no es van registrar com a refugiats ni van tenir cartilla de racionament oficial, però el testimoniatge oral de Joan Fontova Burgués i Antònia Monells Burgués i la manifestació escrita d'alguns d'ells corroboren que van ser a la vila.

Dolors Fontova i Torremorell va explicar la seva història, que va ser recollida en un article de l'*ABC* del 10 de novembre de 2002 per haver rebut un premi de la Generalitat. Va néixer a Algerri (Lleida) i el seu pare, Jaume Fontova Josa, va ser alcalde i jutge d'aquesta població durant la República:

«Éramos payeses. Recuerdo que mis padres, mis dos hermanos y yo cargamos todo lo imprescindible para vivir y nos unimos a otras personas que también abandonaron el pueblo.» Primer els van allotjar al Masnou «donde se formaron colectividades para alimentarnos, todo era muy proletario». Va viure al Masnou poc temps, perquè abans de la caiguda de Barcelona van marxar cap a França.

Al Masnou van viure a la finca del marquès del Masnou. La família de Josep Fontova Goixart i Jaume Fontova Josa vivia a la casa gran i la família de Joan Fontova Josa, en una de les cases dels treballadors al costat del mur de la finca que dona a la riera.

Pere Fontova Rosell es va incorporar a files a la Batalla de l'Ebre i es va acabar trobant amb el seu pare i germà al vaixell *Sinaia* camí de Mèxic.

La família de Joan Fontova Josa, després d'un temps al Masnou, va canviar de població, perquè Joan va trobar feina a la Cooperativa de Teià. Ja no van tornar a veure la resta de família ni coneguts d'Algerri que continuaven al Masnou. Vivien en una masia amb hort amb gent d'Albesa (poble veí d'Al-

Jaume Fontova Josa i Rosa Torremorell Masot. Arxiu Eva Fontova.

Fotografia actual de la casa dels treballadors on vivien, 2020.

gerri). Joan cobrava en espècies, principalment amb verdura. Tenien poc pa. La germana d'Antònia anava una vegada a la setmana a Teià amb un sac de pa i s'emportava verdura fresca de la població del Maresme.

Els nens van anar a escola a la colònia infantil patrocinada per l'ambaixada de Suècia en dues cases grans veïnes sota la direcció del botànic Eric Ragnar Svensson: Can Godó i la Casa dels Gegants (torres dels segles XVI i XVII propietat dels amos de la fàbrica de màquines de cosir Wertheim).

En aquesta colònia s'hi ofería ajuda humanitària i formació acadèmica. Els nens i nenes de Teià hi menjaven tres àpats (esmorzar, dinar i berenar) i anaven a dormir a casa seva. Els nens recorden prendre oli de ricí i suc de taronja per esmorzar. Durant l'estada, se'ls ensenyava llengua castellana, gimnàstica sueca, dibuix, escultura i pintura, entre d'altres matèries. Els professors voluntaris els parlaven en català.

Els infants duïen uniforme i emblemes amb els colors de la bandera sueca i s'havien d'adaptar a uns costums ben diferents. Feien gimnàstica sueca encara que hagués nevat, estirats a terra. Després es dutxaven amb aigua freda, abans d'anar a esmorzar. Les noies portaven pantalons curts i tot l'uniforme era de color caqui. L'escut de la butxaca de la camisa era el de Suècia.

Joan Fontova Burgués i Antònia Monell Burgués afirmen que tenien els papers preparats per marxar a Suècia, però es va produir l'entrada de Franco a Barcelona i la guerra va acabar per a ells i van tornar al poble amb la seva mare.

Josep Fontova Goixart va ser afiliat a ERC i alcalde d'Algerri durant la República i la guerra. Coneixia Lluís Companys per la proximitat de la seva ideologia i la propera localització dels seus pobles. També va presidir el Comitè per la CNT i era maçó. L'octubre de 1934 va proclamar l'Estat Català dintre la República Federal dels Pobles d'Espanya des del balcó de l'Ajuntament d'Algerri. Per aquest motiu, el 16 de febrer de 1935 va ser processat per rebel·lió i se li va fer un consell de guerra. Durant la guerra, va ser delegat de la Generalitat a l'aeròdrom de Sant Julià de Vilatorrada, un camp d'aviació, amb l'objectiu principal de muntar-hi nous avions de guerra (Katusques o Tupolev SB-2, pertanyents a l'aviació republicana).

Jaume Fontova Josa va ser portaveu de la CNT a l'Ajuntament d'Algerri el 18 d'octubre de 1936 i alcalde segon del poble. Josep Llobera Riet també va ser regidor de l'Ajuntament d'Algerri el 18 d'octubre de 1936 per la CNT i Miguel Teres Segarra, per ERC.

4. REFUGIATS BASCOS

L'1 d'octubre de 1936, el Parlament de la República votava l'Estatut basc. En molt poc temps van organitzar la seva universitat, la seva justícia, una policia moderna i un exèrcit d'uns 60.000 homes.

Des del principi de la guerra, les terres basques van ser bombardejades i els intents d'invasió van ser constants. De forma ordenada i molt organitzada es va protegir la població, especialment dones, nens i avis. El moviment de retirada dels refugiats bascos va anar en relació directa amb la direcció que prenien els combats al front del Nord. Molts van marxar directament a l'estranger, però molts altres van començar un nomadisme de més d'un any (van sortir de casa l'agost de 1936 i van arribar al Masnou l'octubre de 1937). Aquesta itinerància els va portar a abandonar Guipúscoa per anar a Biscaia, posteriorment a Cantàbria, després a Astúries, van passar a França en vaixell i van arribar a Catalunya en tren. Per aquest motiu, l'estabilitat d'aquesta petita població del Maresme els va semblar un oasi enmig de la crisi absoluta.

Els atacs de l'exèrcit de Franco al País Basc republicà no es van produir d'oest a est sinó a la inversa, començant per Irun i Sant Sebastià, seguint per Bilbao i Santander i acabant en Astúries. En un intent d'aïllar les tropes republicanes del nord, durant l'agost de 1936, Bilbao i Sant Sebastià van ser bombardejades des de l'aire i des dels vaixells de guerra, i es van atacar els dipòsits de Campsa. El 5 de setembre les tropes de Mola van prendre Irun i el 13 de setembre de 1936, Sant Sebastià.

Entre el 30 d'agost i l'1 de setembre de 1936, 2.272 bascos van travessar la frontera a peu. Abans de la caiguda de Sant Sebastià, el 13 de setembre de 1936, la Junta de Defensa i els càrrecs militars van organitzar l'evacuació en vaixell d'una part de la població civil. Més de 16.500 refugiats van entrar a França amb uns 3.000 milicians que van tornar a Espanya per Portbou. El manteniment d'aquests primers refugiats era a càrrec de les autoritats dels diferents pobles francesos. Molts d'aquests evacuats van tornar a casa al cap de poques setmanes i una gran part van marxar cap a Catalunya. A finals de 1936, hi havia 16.000 refugiats bascos a Catalunya.

El Govern basc va fer un esforç documental extraordinari per registrar tots els evacuats oficials a altres zones en pau del nord, a França els que havien marxat en vaixell o, una vegada de nou a territori espanyol, en terres catalanes. A Catalunya, el Govern basc va elaborar un cens de bascos refugiats a cada un dels pobles del nostre territori, els va fer un car-

net, els pagava les pensions i els subministrava la dieta alimentària diària. Aquesta tasca administrativa tan exhaustiva no la va aconseguir ni el Govern espanyol ni el català amb tots els evacuats en el moment de la seva marxa de qualsevol poble de la Península ni a la seva arribada a Catalunya. Els buròcrates bascos van saber dominar les urgències del moment.

Els 25 i 26 de setembre de 1936 i el 2 de novembre del mateix any es van produir forts bombardejors aeris d'avions italians sobre Bilbao i Madrid.

La majoria dels aproximadament 400 refugiats del nord d'Espanya que van ser acollits al Masnou al llarg de tota la guerra eren naturals de Sant Sebastià i van sortir entre l'octubre i el novembre de 1936 de les seves localitats i van arribar al Masnou el 15 d'octubre de 1937; van viure un any de forma itinerant. Des del punt de Guipúscoa on vivien, van ser evacuats a la província de Biscaia (però d'això no tenim documentació) i, després, a Cantàbria o a l'estranger. Van haver de sortir de Sant Sebastià abans de la seva caiguda el 13 de setembre, però no tenim la data exacta de la marxa de cada un d'ells. Sols sabem quan abandonen Euskadi i passen a residir a Santander. D'alguns tenim més informació que d'altres.

La primera refugiada de les que van arribar al Masnou que va passar de Sant Sebastià a Santander va ser Juana Zumeta, del clan de Dolores Juaristi. La tenim registrada a Laredo l'1 d'octubre de 1936.

Una de les poques famílies (amb pare i mare) evacuades de Sant Sebastià arribades al Masnou és la formada per Vicente Aranceta Guisasola (55 anys); la seva esposa, Ventura Ituriño (50 anys), i la seva filla, María Aranceta Ituriño (8 anys), que van sortir de Sant Sebastià, van passar per Bilbao i el 4 d'octubre de 1936 ja estaven refugiats a Valle de Villaverde (Cantàbria). Vicente era guarda de taller i estava afiliat a la UGT.

Julia Ostiategui Izquierdo i la seva filla, Rosario Elorza Ostiategui (7 anys), originàries de Sant Sebastià, consten com a refugiades a Santander el 6 d'octubre de 1936. Al Masnou vivien sota la responsabilitat de Carles Cusí, al carrer de Francisc Macià, 19 bis (actual Josep Llimona).

Gregoria Cabrera Sastre (28 anys) i els nens, Ana Maria Alonso Cabrera, de 4 anys, i José Manuel Alonso Cabrera, de 2 anys, el 19 d'octubre de 1936 van ser evacuats d'Euskadi i van començar el seu acolliment a Santander. El pare es deia José Alonso.

Prudencio Galdeano Ariza (10 anys) va ser evacuat de San Sebastián el 21 d'octubre de 1936 i encara residia a Liendo (Santander) el 4 de juny de 1937.

La germana de Gregoria (Ramona Cabrera Sastre) i la seva mare (Dominica Sastre Rueda), en canvi, van arribar a Santander el 3 de novembre de 1936. El pare de Ramona i Gregoria es deia Toribio.

Pilar Fernández Rosales (mare), Francisco Alquézar Fernández (9 anys) i la seva germana, M. Pilar Alquézar Fernández (2 mesos quan van sortir d'Euskadi), amb la cosina Felisa Fernández Rosales i una familiar anomenada Lolita Larios Gómez, van arribar a Santander també el 19 d'octubre de 1936, com Gregoria Cabrera i la seva família.

Els nens Miguel Cuesta del Pozo (2 anys) i la seva germana Amparo (amb mesos) van ser evacuats cap a Santander el 20 d'octubre de 1936 juntament amb la seva mare, Micaela del Pozo Brugos; el seu avi, Luis del Pozo Villa, i una familiar anomenada Francisca Ayesteran Iturria. El pare dels nens es deia Ignacio Cuesta. Hem pogut localitzar vius aquests nois, ara avis.

El 20 d'octubre de 1936 també van ser evacuats a Santander Sabino Cerio Ramírez (65 anys); la seva parella, Jesusa Gil (56 anys), i els fills, Maximina Cerio Gil (21 anys) i Crescencia Cerio Gil (18 anys).

Áurea Ariza Armena (37 anys) va ser evacuada d'Euskadi a Santander el 21 d'octubre de 1936 amb el seu fill, Prudencio Galdeano Ariza (11 anys). Áurea estava afiliada al Sindicat d'Oficis Varis de la UGT. Van ser acollits al poble de Liendo (Cantàbria). Encara hi eren el 4 de juny de 1937.

Guadalupe Iriarte Mariño va arribar a Santander des de Pasajes (Guipúscoa) el mateix 22 d'octubre de 1936, però no tenim informació del viatge de la seva mare ni dels seus fills ni sabem l'adreça que van tenir al Masnou.

María Belaustegui Juaristi (42 anys); el seu marit, Hilario Larrarte Bengoechea (pescador); la seva filla, Josefa Larrarte Belaustegui, i la seva neboda, Asunción Larrarte Aristizábal, amb el seu fill, Hilario Murua Larrate, van arribar a Santander també el 22 d'octubre de 1936.

Una tieta de la mateixa família anterior, Constantina Picabea Idabarre, pescadora de 60 anys de Fuenterrabia, va arribar a Santander l'endemà, el 23 d'octubre.

Aquell mateix dia, el 23 d'octubre, van arribar també a Santander des de Sant Sebastià l'ebenista Eugenio Ortiz de Zárate Besga amb les seves filles, Natividad i Begoña Ortiz de Zárate Arregui.

La germana de María, Josefa Belaustegui, amb els seus dos fills (Juana i Cándido Soler Belaustegui) i la mare de les dues germanes, Dolores Juaristi Seguro (de 79 anys), van abandonar Euskadi el 24 d'octubre. Al Masnou hi van arribar tots junts, van formar un clan i van viure al mateix domicili: carrer de Nicolás Salmerón, 33 (actual Jaume I, 37).

El 24 d'octubre també van marxar d'Euskadi cap a Santander Carmen Velasco Martínez i els seus dos fills, José Mari i Ramón Izaguirre Velasco.

També Teodora Pérez Alberdi va ser acollida a Santander el mateix dia (24 d'octubre), i allà va aconseguir el salconduit del Consejo Municipal de Marina de Cudeyo (Cantàbria) el 20 d'abril de 1937.

Miguel Echeverría Aguirre (14 anys), Aránzazu (12 anys), Amalia (9 anys), Ángel (6 anys), Juan María (3 anys) i Cristina (amb 4 mesos) van sortir de Sant Sebastià amb la seva mare Felisa Aguirre Echevarria. El pare es deia Benito. Sabem que el 26 d'octubre de 1936 van ser evacuats d'Euskadi i ja estaven documentats a Santander. Quasi un any després, el 4 de juny de 1937, eren a Liendo (Cantàbria).

El mateix dia 26 també van arribar a Cantàbria Martina López i els seus fills, Margarita i Ramón García López.

Roque Campos Moreno, vidu de 69 anys, el 29 d'octubre va sortir d'Euskadi i va arribar a Santander.

El mateix dia 29 també van ser evacuats Concha Sotelo Arroyo i el seu fill Germán Gamazo Sotelo. Malgrat estar domiciliada a Sant Sebastià, va ingressar a l'SRI de Santander el 1937.

També el dia 29 d'octubre van arribar a Santander Irene Palomero García i els seus fills: Dionisio (15 anys i afiliat a la UGT com a aprenent), Manuela (14 anys i afiliada a la UGT com a sastre) i Josefa Sáez Palomero (3 anys). Els nens van ser enviats a l'illa d'Oléron (França) des de Santander, però no sabem en quina data, vaixell, ni com es van retrobar ni on van viure una vegada al Masnou.

Luisa Moriñigo Sánchez i els seus cinc fills, María Luisa (6 anys), Francisco (10 anys), Simón (12 anys), Tomasa (14 anys) i Invención (17 anys), van ser evacuats d'Euskadi cap a Santander el 12 de novembre de 1936.

El 15 de novembre de 1936 està registrada Catalina Ortiz de Zárate. Els seus germans i el seu pare ja havien estat evacuats el mes anterior.

Eduardo Bilbao Ibarrola, un home de Bilbao de 61 anys, consta en el control de refugiats de Santander, però no sabem en quina data. María Isabel Romero Quintana està registrada a l'Assistència Social de Torrelavega, però no sabem quan ni si hi era amb la seva família o sola.

El 27 de desembre van atacar Santander per aire i el 4 de gener el centre de l'atac va tornar a ser Bilbao.

Malgrat que el Govern basc encara no s'havia desplaçat a Catalunya, tenim notícia que el desembre de 1936 ja estava oberta i en funcionament la Delegació del Govern Basc a Barcelona al Palau Elcano, del passeig de Gràcia. En aquell moment, la Secretaria General estava en mans de Ricard Altaba, portava la

Secretaria Política Santiago Dañoibeitia; el Departament de Premsa, E. Díaz de Mendíbil; el Departament d'Assistència Social, Pedro Contre, i el Departament Comercial, Manuel Grijalba.

La Delegació General d'Euskadi a Catalunya va realitzar les seves funcions des del Palau Elcano de Barcelona (al passeig de Gràcia, 60, en aquella època passeig de Pi Margall), però va disposar d'altres dependències, com el Palau Maldà, del carrer del Pi, 5 (on es dedicaven a totes les gestions dels refugiats); la caserna de les milícies basques, seu de l'exèrcit d'Euskal Herria a Barcelona, situat al carrer de Mallorca; la Cambra Oficial Basca de Comerç, Indústria i Navegació, al carrer de València, 266; un altre local al carrer de Pelai, 56; la residència Guinardó; la representació i oficines del PNV i Euzkadi Buru Batzar, primer a la Rambla Catalunya, però després d'un important bombardeig es van traslladar al carrer de Roger de Llúria; el Barzelonako Eusko Batzokia; el Secretariat Basc al carrer de Pablo Iglesias, 21; la casa d'Euzkadi o Euskal Etxea a la Gran Via i l'Hospital d'Euzkadi.

Al llarg de març de 1937, les tropes franquistes van canviar la seva estratègia d'atac principal al centre de la Península. A Biscaia, es va reunir tota l'artilleria i força aèria (element fonamental de l'ofensiva nord) i gran part de la infanteria de Franco.

Un gran nombre de pares van demanar l'evacuació dels seus fills per la por als bombardejors i els problemes de subministraments. Totes les expedicions van comptar amb la presència de professors, *andereños* i auxiliars per atendre els nens. El port de Bilbao estava bloquejat. L'armada britànica es va comprometre a escortar els vaixells espanyols en alta mar i el govern francès a rebre els refugiats. Els vaixells que havien de formar part de l'evacuació eren el *Carimare*, *Margaux* i *Château-Palmer*. Els escortes eren *La Terrible*, *Aisne* i *Somme*. En aquella època van començar les evacuacions marítimes massives. Els nens transportats havien de tenir permís dels pares, no superar els 15 anys i les dones no tenien cap requisit. Tots els nens portaven el cartonet del número del seu carnet a l'alçada del pit. Cada professor voluntari es feia responsable de 40 nens. Els viatges en vaixell fins a la costa francesa no duraven menys de quatre dies, perquè havien d'esquivar els patrullers franquistes. La destinació obligatòria de les expedicions havien de ser els ports de Paulhac (a prop de Bordeus) i La Pellice (La Rochelle), però, a poc a poc, va ser necessari dirigir també vaixells a Nantes i Saint-Nazaire. Els ports de Sant Joan Lohitzune i Baiona van quedar reservats per als casos urgents.

Els francesos vacunaven els nouvinguts i els registraven, i els classificaven segons si eren persones que podien viure amb autonomia o necessitaven

les autoritats franceses per sobreviure. Segons aquesta catalogació, els donaven una destinació o una altra i els portaven en tren fins a aquest lloc. Hi havia molts bascos a França atesos pels serveis bascos o per institucions privades (sindicats, entitats humanitàries internacionals, etc.). La iniciativa privada va organitzar refugis, colònies i altres centres d'acollida, però també va allotjar els nens en famílies. El Govern d'Euskadi disposava a França de tres delegacions: a París (avinguda de Marcoan, 11), a Bordeus (passeig del Marechal Foch, 15 bis) i a Baiona (avinguda del Marechal Foch, 8).

Les evacuacions per terra també continuaven. Entre els refugiats que van arribar al Masnou, la vídua de Rentería Pilar Pascual Lecuona havia sortit d'Euskadi el 6 d'abril de 1937, suposem que amb el seu fill i la seva neboda.

El 14 d'abril de 1937 sabem que María Basterra Barrena, natural de Bilbao, estava evacuada a Santander, però no tenim notícies de la seva germana, que va arribar també al Masnou, ni dels seus pares, que devien estar refugiats en alguna altra població.

El 24 d'abril de 1937 es va produir el bombardeig de Guernica i el 31, el de Durango.

Potser van viatjar en alguns dels vaixells esmentats anteriorment les següents persones arribades com a refugiades al Masnou el 15 d'octubre de 1937:

La nena Ascensión Azpitarte Dorado, natural de Sant Sebastià, va sortir amb 12 anys de Bilbao camí de l'estranger el 2 de maig de 1937 (com a mínim, aquest dia apareix publicada la seva partida al diari *Euzkadi Roja*). No sabem si va fer el viatge amb la seva mare, Manuela Echeveste, o no, però, posteriorment, consten juntes al Masnou.

La refugiada Silveria Delgado Rodríguez, de 60 anys, que va acabar arribant al Masnou, apareix a la relació d'evacuats en vaixell a França al diari *Euzkadi Roja* del 12 de maig de 1937, però no sabem amb exactitud el dia de la seva partida, el vaixell utilitzat en la seva evacuació ni el punt d'arribada a França.

A partir del 13 de maig, la ciutat de Bilbao estava a punt de caure i la seva població va ser evacuada cap a Santander. El 17 de juny van tenir lloc grans batalles prop de Bilbao, amb la marxa del Govern basc a Catalunya.

Després de la caiguda de Bilbao (19 de juny de 1937), el següent objectiu dels nacionals passà a ser Santander. Hi havia refugiats uns 100.000 bascos en aquesta província càntabra. Malgrat això, continuaven partint vaixells des de Santurtzi.

«Lord Crauborne ha declarado en la Cámara de los Comunes que había sido informado por el embajador de Francia de las disposiciones adoptadas para la evacuación hacia Francia y a la España leal vía Francia de las mujeres y niños santanderinos. Se han

Taula 23. Viatges d'embarcacions que van transportar refugiats del nord a França

DATA	TOTAL REFUGIATS	PORT DE PARTIDA	VAIXELLS	PORT D'ARRIBADA
13/03/1937	730	Santander		Bordeus
21/03/1937	450	Bilbao	<i>Blanche</i> i <i>Campbell</i>	Sant Joan Lohitzune
06/04/1937	250	Bilbao	<i>Aisne</i> i <i>Beagle</i>	Sant Joan Lohitzune
13/04/1937	200	Bilbao	<i>Txindo</i>	Sant Joan Lohitzune
22/04/1937	297			
05/05/1937	3.500	Santurtzi	<i>La Habana</i> i <i>Goizeko Izarra</i>	Biarritz i Oléron
09/05/1937	2.063	Santurtzi	<i>Château Palmer</i> , <i>Château Margot</i> i <i>Carimare</i>	Paulhac
11/05/1937	243	Guernika i Durango	<i>Petroler Maria</i>	Paulhac
16/05/1937	4.000		<i>La Habana</i> i el <i>Goizeko Izarra</i>	
20/05/1937	4.100	Santurtzi		Southampton
02/06/1937	500		<i>La Habana</i>	Bordeus
07/06/1937	4.202		<i>La Habana</i>	La Pallice
11/06/1937	4.300	Santurtzi	<i>La Habana</i>	Paulhac
22/06/1937	500	Santander	<i>Ploubezlanec</i>	Paulhac
16/07/1937	500	Santurtzi	<i>Alice Marie</i>	
20/08/1937	360		<i>Bobie</i>	Roseraie

adoptado las medidas para evitar que entre los evacuados figuren hombres aptos para el frente.»³

Benedicta González Cuesta i Eulalia González Maraño estaven preparades a Santander per a ser evacuades a l'estranger el 25 i el 27 (respectivament) de juny de 1937 però aquest transport es va acabar realitzant el dia 28 de juliol de 1937 des de Ribadesella.

No sabem el vaixell que va transportar els següents refugiats que van arribar al Masnou l'octubre de 1937:

El diari *Euzkadi Roja* del 23 de maig de 1937 especifica que Petronila Vegas Rodríguez (suposem que amb la seva filla María Espigas Vega) va ser evacuada a l'estranger des de Bilbao els dies previs, però no se sap amb exactitud.

Florencia Campo Gutiérrez i la seva filla de 8 anys, Rosa Trujillo Campo, consta que van marxar en dies diferents a l'estranger. Rosa havia de ser transportada a França el 25 de maig de 1937 i la seva mare, Florencia, just un mes després, el 25 de juny de 1937.

Milagros Clemente Cuellas i els seus fills, Lucía, Victoriano i Juan Pérez Clemente, també eren originaris de Sant Sebastià. El 23 d'octubre de 1936 consten al registre de refugiats a Santander i, mig any després, el 29 de maig de 1937, marxen en vaixell a França des de Bilbao.

El 5 de juny de 1937 marxaren a l'estranger en vaixell des de Bilbao Ramona Estevearena Echeverría (28 anys) i els seus dos fills, Álvaro i Manuel López Estevearena, naturals de Sant Sebastià. Havien sortit d'Euskadi el 27 d'octubre de 1936 i en aquesta data ja estaven documentats a Santander. Sabem que el 3 de novembre encara eren a Santander.

Altres refugiats arribats al Masnou posteriorment continuaven fugint d'Euskadi per terra:

L'afiliada a la UGT Alejandra Rodríguez Juanes va ser fitxada per l'Assistència Social de Santander el 16 de juny de 1937. No sabem si va fer el viatge amb el seu pare i germanes o si es van trobar al Masnou.

El 18 de juny de 1937 està registrada la família de Casilda González Pesquera (de 48 anys i afiliada al PC d'Euskadi) a Santander provinent de Bilbao. La seva parella era Antonio García García i la seva filla, Pilar García González.

El 19 de juny de 1937 també està registrada Jacinta Martínez Labarga a San Vicente de la Barquera (Santander), però no sabem si hi era amb els seus cinc fills de cognom Cuvert Martínez o no.

En aquella època van continuar fugint d'Euskadi nombrosos refugiats que van arribar al Masnou, els uns per terra cap a Santander i Astúries i, d'altres, en vaixell:

Marcelina Iragorri Estévez (afiliada a UGT) i els seus dos fills, Gerardo i Julián Juan Iragorri, estaven refugiats a San Vicente de la Barquera (Cantàbria) el 24 de juny de 1937. Al Masnou van estar amb un nebot anomenat Jesús Vázquez Pérez, del viatge del qual no tenim dades.

Les cosines de l'àvia d'Ascensión Azpitarte (esmentada anteriorment, va marxar en vaixell el 2 de

3. *La Vanguardia*. «La evacuación de mujeres y niños santanderinos», 2 de juliol de 1937.

maig de 1937), Florencia Burgos Losada (natural de Bilbao, vídua i amb 73 anys d'edat) i Tomasa Quintanilla Velasco (de 61 anys d'edat) esperaven a Santander el 25 de juny de 1937 per ser evacuades a l'estranger. Florencia feia més de trenta anys que estava afiliada al Partit Socialista i era sòcia de la Cooperativa Socialista Obrera de Bilbao. Totes tres, després d'haver viscut en diferents domicilis, van acabar residint al Masnou al mateix habitatge del carrer de Nicolás Salmerón, 33 (actual Jaume I, 37).

El 30 de juny de 1937 constava refugiada a Gibaja (Cantàbria) Sofia Fuente Allende, embarassada i natural de Lleó. Sabem que va tenir el seu fill Eufrasio a França i van arribar junts al Masnou, on van passar per diversos domicilis.

L'afiliat a la UGT Juan Serrano Guijarro va ser registrat per l'Assistència Social de Santander el 3 de juliol de 1937.

El 28 de juliol de 1937 van ser evacuades en vaixell des de Ribadesella (Astúries) amb destinació a França diferents famílies que després van arribar juntes al Masnou:

- El clan familiar de la refugiada Benedicta González Cuesta. Els fills eren Carmen Castañedo González (12 anys i natural de Bilbao), Ramon (14 anys) i Benedicta (16 anys), però la seva petició de marxar a l'estranger ja constava a Santander un mes abans: el 25 de juny de 1937. Del viatge de l'àvia, Anacleta Leyún Ibarrondo, no en tenim coneixement, però van arribar tots al Masnou el 15 d'octubre de 1937. Una vegada al Maresme no tenim notícies de la seva residència.
- També van viatjar en el mateix vaixell les germanes Evangelina i Cristina del Barrio Ortega, però van demanar a Santander aquesta plaça en l'embarcament el 26 de juny de 1937.
- Rafaela García Pérez, vídua de 31 anys, i els seus 5 nebots: Agustín (16 anys), Dolores (12 anys), Víctor (10 anys), Aurora (8 anys) i Luis (2 anys). Havien fet la petició a Santander per ser evacuats a l'estranger també el 26 de juny de 1937. S'havia afiliat a la UGT a Santander malgrat ser de Bilbao. Tots van acabar vivint junts al Masnou al carrer de Sant Jeroni 1 (actual Bergantí Caupolicán).
- Eulalia González Marañón va fer la petició d'evacuació a l'estranger el mateix dia que les últimes dues famílies, van sortir en el mateix vaixell i van arribar al Masnou juntes. La gran diferència amb les famílies anteriors era que Eulalia viatjava embarassada i va tenir Manuela González Velasco al Masnou.
- Margarita Ibáñez Soto (86 anys), la seva filla Rosa Ordóñez Ibáñez (35 anys) i el seu net (Miguel Lara Ordóñez) van sortir en el mateix vaixell, però havien fet la petició de sortida el dia 27 de juny. Rosa estava afiliada a la CNT.

Aquestes són les últimes informacions sobre viatges de refugiats que van arribar al Masnou:

El 20 d'agost de 1937 va ser autoritzada per embarcar a Ribadesella (Astúries) Amparo Sierra Saiz. Ja apareixia el 18 d'agost als llistats del Frente Popular de Santander per marxar a l'estranger.

María Andrés Barcina i els seus tres fills, Aurora (2 anys), Berta (4 anys) i Andrés Méndez Andrés (14 anys), constaven als llistats del PC d'Euskadi per ser evacuats a l'estranger, però no sabem en quin moment ni com es va produir aquest fet. El mateix passà amb el matrimoni de José Villar Longueira i Bernardina González Peláez, militants del PC d'Euskadi i inscrits a Santander per ser evacuats, però desconeixem la data de la seva marxa.

A mitjan agost de 1937 es va produir una notícia transcendental per al futur dels refugiats que havien sortit del País Basc: el Govern francès va decidir que no rebria en el seu territori més evacuats pels elevats costos del seu manteniment i es va posar en marxa l'ordre de repatriament. La circular es va redactar el 27 de setembre. Tots els bascos atesos per l'Estat francès o corporacions públiques van tenir trenta dies per ser repatriats a partir d'aquella data. Els que anaven arribant a les costes franceses els ficaven en trens amb les portes precintades i eren reconduïts a Portbou o a Puigcerdà.

A partir de l'ordre de *refoulement* (repatriació), les institucions privades franceses van augmentar les seves funcions per evitar el major nombre de repatriacions possibles i van enviar molts nens a altres països de l'estranger, especialment entre els que estaven en territori francès en colònies amb anterioritat a la data de mitjan d'agost de 1937.

Els refugiats que arribaven a la frontera en tren havien d'escollir entre entrar a l'Espanya de Franco o a la Republicana per Catalunya, amb destinació final a Barcelona.

L'estada a Puigcerdà acostumava a durar uns quinze dies amb unes condicions pèssimes. Al clima de descontrol de la ciutat duanera amb l'arribada de tants refugiats s'hi van unir els bombardejos de l'aviació italiana.

El dia 23 d'agost començà l'evacuació de Santander en direcció cap a França, però molts quedaren encerclats quan tres dies més tard (26 d'agost de 1937) les tropes nacionals entraren a la ciutat. Bascos i càntabres van ser evacuats cap a Astúries.

L'1 de setembre de 1937 l'ofensiva se centrà en Astúries. L'avançament va ser lent gràcies al terreny muntanyós de la província. L'evacuació dels asturians va ser possible i molts es traslladaren a Barcelona a través de França:

«Se va normalizando la situación de los evacuados de Asturias. Los heridos están en los hospitales-

Taula 24

PORT	PASSATGERS
Paulhac	84.111
La Pallice	21.635
Saint Nazaire	9.000
Nantes	1.650
Le Verdon	350

de Cataluña. Los soldados has sido redistribuidos en batallones catalanes.

Hay unos 40.000 refugiados asturianos en Cataluña, la mayoría llegados en expediciones oficiales. Han sido distribuidos por numerosos pueblos.»⁴

Durant el mes de setembre van arribar a França 25.000 refugiats procedents d'Astúries. Dels que van intentar marxar a partir del dia 19 sols van arribar 9.000 nens, dones i combatents, la resta van ser detinguts.

El 21 d'octubre de 1937 van caure Gijón i Oviedo en mans nacionals i el 27 es va completar l'ocupació d'Astúries; el front del Nord va desaparèixer.

Entre la primera quinzena de maig de 1937 i el 25 d'octubre van entrar a França 116.746 ciutadans, 103.115 dels quals eren bascos i la resta, càntabres i asturians (vegeu taula 24).

Franco va crear un secretariat a Bilbao per aconseguir la repatriació dels nens bascos a França o a altres països. Abans de mitjan 1938 s'havien tramitat 5.000 instàncies: 1.300 a Gran Bretanya, 400 a Bèlgica, 31 a Suïssa i la resta a França. El retorn dels nens es va produir de manera gradual després de la caiguda del nord. Les autoritats basques van intentar posar problemes a cadascuna d'aquestes peticions de repatriació, com a mínim, retardant el seu retorn.

A partir de juliol de 1937 van arribar moltes expedicions d'evacuats bascos a Catalunya. Representants de la Delegació del Govern Autònom d'Euskadi els esperaven a la frontera, els censaven i els distribuïen per la geografia catalana. Al setmanari *Euskadi en Catalunya* hi ha informació sobre les successives expedicions que arribaven.

A partir de l'octubre de 1937, després de l'expulsió francesa, 35.000 bascos havien de traspasar la frontera catalana. Alguns van decidir tornar al País Basc, malgrat que això els impliqués la presó. Aquesta mesura d'expulsió va provocar que el cens i el control de les autoritats basques de la localització dels seus conciutadans no fossin tan rigorosos.

Es creu que uns 100.000 refugiats bascos van ser repatriats. Uns 63.000 van arribar a Catalunya, 36.000

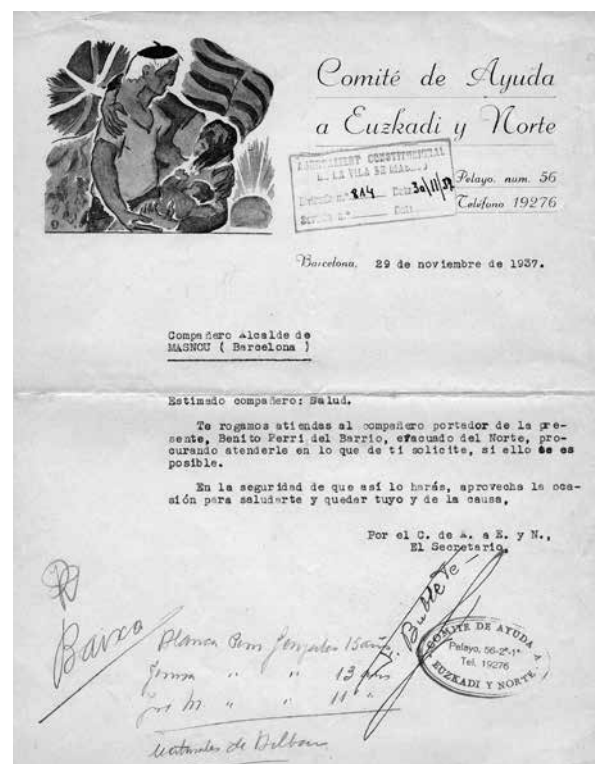
van anar a Hendaia i 19.000 es van quedar a França. Malgrat això, una notícia de *La Vanguardia* del 2 de desembre de 1937 dona la xifra de 150.000 bascos a Catalunya.

Els bascos que decidien entrar en zona Republicana arribaven en tren fins a Barcelona i anaven a l'edifici del Govern basc al passeig de Gràcia, al Palauet Elcano.

El primer que van haver d'organitzar els responsables bascos a Catalunya va ser trobar un lloc de residència als refugiats del nord. Per aconseguir aquesta fita es van posar en contacte amb tots els ajuntaments de Catalunya a la cerca de residències.

Com a reacció per la gran arribada de refugiats bascos a Catalunya, es va signar el Decret del 12 d'octubre sobre avituallament que manifestava que les colònies de refugiats amb gran població d'evacuats que excedien les possibilitats econòmiques del municipi passaven a dependre directament del Comissariat d'Assistència als Refugiats. El Govern basc col·laborava en aquesta tasca aconseguint proveïments a l'estranger.

Jordi Amat, al seu llibre *Alella (1931-1940): república, guerra civil i primer franquisme*, va afir-

El 30 de novembre de 1937 es va comunicar la baixa de tres germans bascos (Perri González) refugiats en domicilis del Masnou. (AMM, correspondència d'entrada)

4. *La Vanguardia*. «Los evacuados de Asturias», 3 de novembre de 1937.

mar que 65 refugiats bascos del Masnou van acabar allotjats a Alella.

El Departament d'Assistència Social era al passeig de Pi i Margall (passeig de Gràcia), 62, i havia de solucionar els problemes d'allotjament i roba. El taller tèxtil era a la Pujada del Tibidabo. Allà hi treballaven 37 persones preparant una muda completa per a cada basc refugiat a Catalunya: bata i jerséis per a les dones, i muda, camisa, mitjons i espadenyes per als homes.

Fins a finals de 1937, la gran majoria de cases gestionades per la Delegació d'Euskadi a Catalunya van ser cedides pels seus mateixos propietaris. Es van intentar organitzar refugis i colònies exclusius per a bascos, malgrat que el conseller Sbert hi estava en contra.

El Govern Basc també va crear una sèrie d'hospitals. L'Hospital Euskadi era a Francisco Ascaso, 10; l'Hospital Guernika, a Canovelles; la Clínica Oixandiano, al carrer de València, 359; la Clínica Dental, a Rambla de Catalunya, 72; el Sanatori Antituberculós, al monestir de Montealegre, i el balneari dels Banyes de Sant Vicenç, entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà. El refugiats del nord també tenien un servei d'assistència mèdica domiciliària.

El Departament d'Hisenda basc s'encarregava de múltiples funcions, entre les quals atendre les llibretes d'estalvi.

El Departament de Cultura es preocupava dels setmanaris *Euskadi en Catalunya* i, després, del diari *Euzkadi*, les emissions radiofòniques i l'organització del joc de pilota.

Existia a Barcelona una capella basca al palau del marquès de Maldà, al carrer del Pi, 5.

L'1 de desembre de 1937 va començar a funcionar un servei de racionament dels ciutadans bascos. El magatzem es va situar al carrer de Balmes, 205, de Barcelona i, posteriorment, al carrer de la Diputació, 307. S'hi subministraven mongetes, cigrons, sucre, oli, bacallà i cebes. El pa s'adquiria amb les cartilles dels serveis municipals catalans.

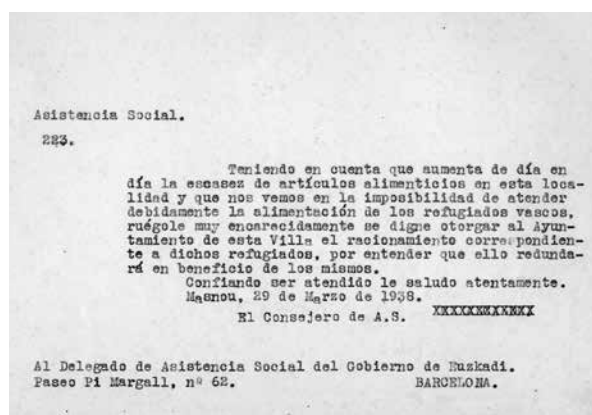
El 1938, els refugiats bascos estaven repartits per 135 pobles i això dificultava enormement la distribució de queviures. Les autoritats basques van demanar més concentració dels refugiats del nord en un menor nombre de pobles.

A partir del 6 de gener de 1938, l'Estat va ser l'únic responsable de l'avitallament perquè no hi hagués diferències d'alimentació entre regions. Malgrat això, el Govern basc va mantenir el compromís d'abastir els refugiats bascos. A partir de març de 1938, una vegada conquerida Lleida, les dificultats d'avitallament van ser cada vegada més greus. Malgrat això, el Govern basc va incloure carn congelada en el seu racionament.

El Departament de Comerç i Abastament d'Euskadi repartia racions el gener de 1939 a més de 8.000 bascos a la ciutat de Barcelona. El Departament d'Assistència Social d'Euskadi es va veure obligat a crear una sèrie de menjadors col·lectius per solucionar els problemes d'alimentació.

A la ciutat de Barcelona també es va crear una cooperativa basca per aconseguir tot tipus de productes necessaris, amb uns 2.000 socis.

El subministrament d'aliments als refugiats del nord del Masnou no va haver de ser fàcil. En el següent document es manifesta que el menjar no arribava amb facilitat a la població basca del Masnou.

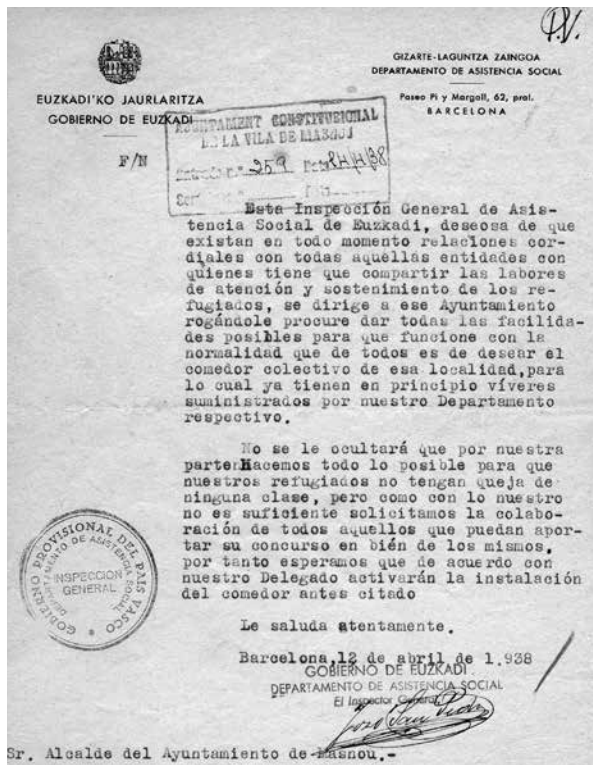

Carta de l'Ajuntament del Masnou al delegat d'Assistència Social del Govern d'Euskadi del 29 de març de 1938. (AMM, correspondència de sortida)

Per solucionar totes aquestes irregularitats, a l'acta de sessions plenàries de l'Ajuntament del Masnou del 21 de gener de 1938 queda reflectida la petició per part del delegat del Govern d'Euskadi de crear un

Model de targeta necessària per utilitzar als menjadors bascos de la població del Masnou. (AMM, correspondència d'entrada de 1937)

Carta del Govern basc a l'alcalde del Masnou en què es demana col·laboració a l'Ajuntament per fer funcionar el menjador. La responsabilitat del subministrament és del Departament d'Assistència Social Basc. (AMM, correspondència d'entrada de 1938)

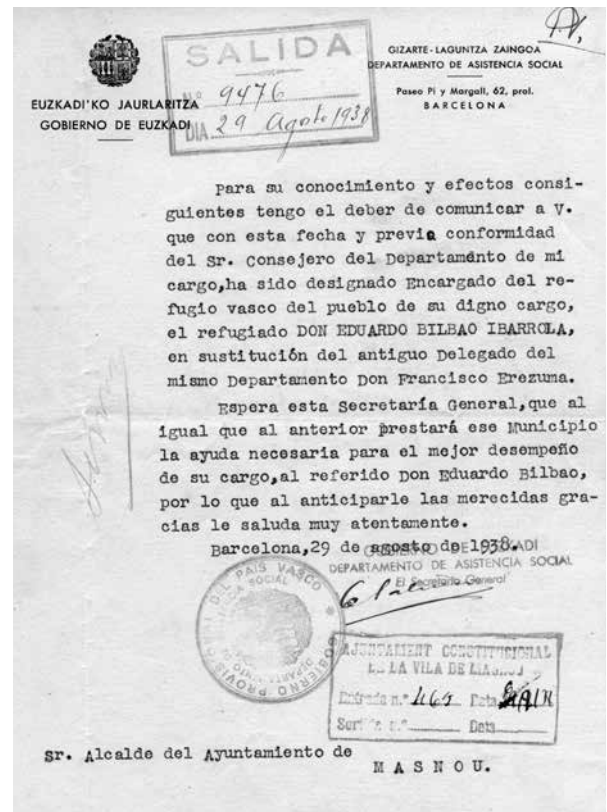
menjador col·lectiu per als refugiats bascos. La seva instal·lació no va ser fàcil. A les actes del 4 de febrer s'hi explica l'avenç en la construcció de la cuina i els menjadors col·lectius.

Inicialment, el menjador es va situar al convent de les Escolàpies fins que s'hi va ubicar l'Hospital de Sang.

El mes d'abril de 1938, el Menjador Col·lectiu del Masnou distribuïa unes cent racions cada dia que funcionava el menjador. És curiós comprovar que no era un servei diari. La població basca al municipi era de 132 refugiats. Per tant, no tots utilitzaven aquest servei.

Francisco Erezuma Ugalde va ser un dels delegats del Govern d'Euskadi al Masnou que hi va haver durant la guerra. El càrrec de delegat no era remunerat. Francisco Erezuma era un refugiat de Bermeo que va arribar a aquesta població l'1 d'abril de 1938 i va ser nomenat delegat basc el dia 5 del mateix mes. També havia tingut aquesta responsabilitat a la població d'Alpicat (on havia estat refugiat amb anterioritat). Anteriorment havia estat jutge municipal suplent al poble de Kortezubi (Biscaia). Per aquesta responsabilitat cobrava una pensió.

La vida d'aquest menjador va ser efímera perquè els refugiats bascos d'aquesta població van arribar a

El 29 d'agost de 1938, el delegat del Govern basc al Masnou era Eduardo Bilbao Ibarrola. (AMM, correspondència d'entrada)

l'acord d'eliminar el menjador col·lectiu i van demanar que se'ls facilitessin els aliments crus perquè ells mateixos se'ls poguessin preparar.

El nombre de ciutadans del nord que van passar pel Masnou va sobrepassar els 440 refugiats, cosa que va significar, aproximadament, la meitat de tots els refugiats arribats a aquesta població al llarg de tota la guerra. D'uns cinquanta evacuats no tenim cap informació. No sabem com, quan ni per quin motiu van anar marxant.

L'octubre de 1937, els acollits del nord representaven el 72% de tots els refugiats de la població. El mes d'abril de 1938, el nombre d'acollits bascos es va reduir en 265 persones i van passar a ser el 49,8% de la població refugiada. El percentatge respecte al nombre total de refugiats va ser molt variable: va arribar a ser del 30,6%, però va acabar sent del 50,9%. Malgrat això, el nombre de refugiats bascos va ser força estable des de la primera arribada, l'octubre de 1937, fins a la finalització de la guerra.

Segons l'informe de Manuel Irujo enviat al lehendakari José Antonio Aguirre el 16 de maig de 1938, al Masnou hi havia 174 refugiats del Nord (sense comptar els allotjats a les colònies).

Molts bascos que van acabar la guerra als domicilis del Masnou no van continuar el seu èxode cap a

Taula 25

	NOMBRE DE REFUGIATS DEL NORD D'ESPANYA ARRIBATS AL MASNOU	NOMBRE DE REFUGIATS DEL NORD A LA POBLACIÓ EN AQUELL MOMENT	NOMBRE DE REFUGIATS TOTALS A LA POBLACIÓ SENSE COMPTAR LES COLONIES INFANTILS
21 d'agost de 1937	7		
15 d'octubre de 1937	397	397	550
16 de novembre de 1937	2		
18 de novembre de 1937	1	263	528
Abril de 1938	31	132	430
Maig de 1938		132	421
Agost de 1938		142	346
Octubre de 1938		142	306
Novembre de 1938		169	325
Gener de 1939		169	332
Total	438		

havia estat tan exagerada, amb tants canvis de manera tan continuada, que van valorar de manera molt passional la pau i l'estabilitat que van trobar al Maresme i no van voler pensar en la possibilitat de l'exili. Amb Franco al poder, l'Ajuntament del Masnou va haver de redactar diversos certificats de bona conducta per tal que els refugiats retornats als seus pobles no patissin represàlies.

4.1. Exemple de refugiats: la família Sánchez García

Hem pogut trobar en vida representants de la família Sánchez García que van ser hostatjats en cases d'habitants molt

significats del Masnou (Millet i Buch) i hem tingut l'opció d'entrevistar-los.

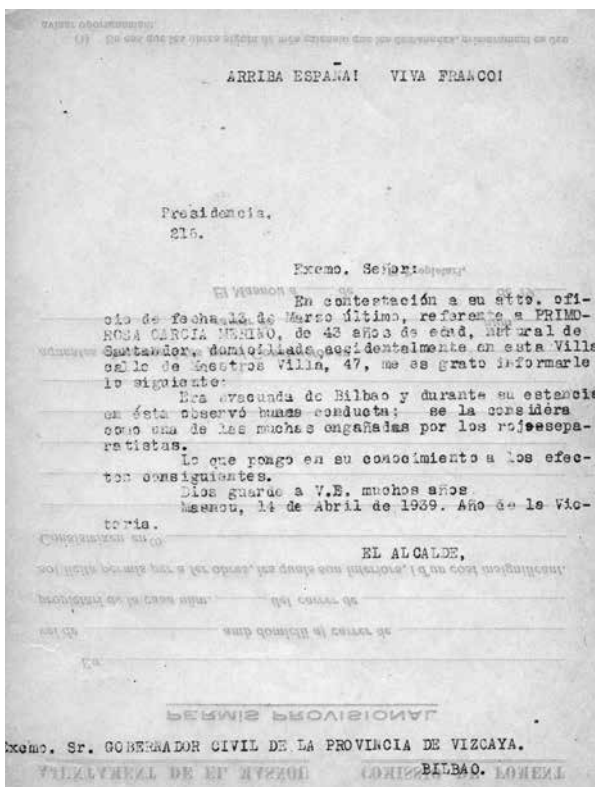
El nucli familiar es va traslladar des de Güeñes (Biscaia) fins al Masnou quan casa seva es va ensorrar en un bombardeig. La família era un conjunt molt nombrós format per onze persones: Higinia García amb la seva segona parella, Juan González Hernández; la filla del primera parella, Teresa García, amb els seus tres fills (José Luis, Vidal i Luz, acabada de néixer). També eren al grup els fills petits que Higinia havia tingut amb la segona parella (Gabriela i Àngel), la parella del seu fill gran (María Fuentes) i els seus dos fills (Violeta i Teresa).

La primera parella d'Higinia va morir de febre tifoide sense conèixer Teresa, per això portava els mateixos cognoms de la mare. Higinia va tenir set fills més amb la segona parella. Vivien a Zaramillo, poble del municipi de Güeñes, a 7 kilòmetres de Bilbao, Biscaia.

Higinia García Fernández i la seva família directa, el 30 de juny de 1937, estaven refugiats a Gibaja (Santander). La seva jove, María Fuentes, va ser evacuada amb les seves dues filles a una altra localitat de Santander: Arredondo. El 8 de maig de 1937 encara hi eren.

El clan familiar va sortir de Santander en un vaixell de mercaderies, malgrat que no en tenim documentada la data de partida.

Segons els llistats generals, tot el clan familiar d'Higinia va arribar al Masnou el 15 d'octubre de 1937, però les fitxes de cada membre de la família registren una data d'arribada diferent a la seva nova residència: en el primer cobrament de Pere Sampera de la subvenció per mantenir refugiats s'hi especifica

Carta de l'alcalde franquista del Masnou del 14 d'abril de 1939 al governador civil de Biscaia per demostrar la bona conducta de la refugiada Primorosa García Merino. (Caixa 200)

França quan veien que la guerra s'estava perdent, potser perquè eren dones, nens i avis que tenien la resta de la família a la Península. Però també és possible que el seu desig de sedentarisme fos produït perquè la seva itinerància des que havien sortit del seu poble

Autorització a la portadora de la present que es diu Teresa Garcia Hernandez, i es refugiada de guerra, per Jaume Buch Vallverdú per cobrar lo que li correspon per dit concepte, a ni ella i a la seva filla Maria dels Sanchés Garcia.
 Francesc Macià, 12 3r Masnou 16-12-1936 Masnou

Autorització per cobrar el subsidi de refugiat per a Teresa García Hernández feta per Jaume Buch Vallverdú. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

que Higinia va arribar a casa seva el 25 d'octubre de 1937. La mateixa data indica la fitxa de Gabriela. En canvi, la fitxa de Juan González Hernández marca que va arribar a la casa de Cal Ros de les Cabres el 22 d'octubre, la de Teresa García indica que el dia d'arribada a la seva casa d'acollida va ser el 23 d'octubre, les de José Luis i Vidal indiquen el 20 d'octubre, la fitxa de Violeta mostra el 19 d'octubre i la de Vidal, el 18 d'octubre de 1937. Malgrat aquestes informacions, tota la família va fer el viatge junta; és possible que arribessin al Masnou el 15 d'octubre i no fossin

Emj el 31/x/37 12

PAGAT

He rebut de l'Ajuntament d' EL MASNOU la quantitat de *catze pessetes* per 7 dies de subsidi per el refugiat de zones de guerra *Higinia Garcia* que viu a la casa numero *2* del carrer *Dr. Cunill* d'aquesta Vila.
 El Masnou 18 Novembre 1937.

Son 14 Pessetes. *J. Sampere Vendrell*

Arribat a la casa el dia 25/x/37

Rebut del subsidi de refugiat d'Higinia García Fernández signat per J. Sampere Vendrell. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

repartits pels diferents domicilis fins a la data que està especificada a cada un dels rebuts de pagament de la subvenció.

A partir del gener de 1938, tots els acollidors dels membres de la família Sánchez García van cedir als refugiats entrevistats el cobrament d'aquests diners i així ho van fer constar cada mes.

Higinia va viure al Masnou al carrer d'Ignasi Iglésias, 82 (actual Dr. Curell), a casa de Pere Sampere Cussó.

Juan González Hernández era natural d'Àvila i era peó d'ofici. Va estar acollit al Masnou a Cal Ros de les Cabres, a la casa d'Anton Mandri Biosca.

La filla, Teresa García Fernández, era mare soltera amb parella al front (un combatent) i per això rebia una paga de 300 pessetes mensuals. Va arribar al Masnou amb els seus tres fills molt petits: José Luis, Vidal i Luz. Teresa va viure al Masnou amb la seva filla Luz al carrer de Francesc Macià, 12 (actual Josep Llimona) amb Jaume Buch Vallverdú, posterior alcalde franquista, i Mercè Pons Torras. A la casa també hi residia l'àvia Carmeta, mare de la senyora Mercè. Mercè Pons tenia botiga de teixits i llanes amb la seva germana Maria (mare de Francesc Duran Pons, entrevistat en aquesta investigació pel seu paper d'amfitrió del refugiat Francisco Suárez). Luz recorda que Teresa sempre deia que els Buch li regalaven vestits i jerséis i la portaven com un nina. Teresa i la seva filla no van canviar de domicili durant tota l'estada que la família va fer al Masnou (al contrari del que van fer la majoria de refugiats) i tampoc no van reagrupar els seus altres fills. Malgrat estar tots separats, es van trobar molt ben acollits i, per aquest motiu, no van intentar un reagrupament.

Els responsables del Masnou van voler adjudicar una persona refugiada a cada domicili d'acollidors. Sols van deixar sense separar els fills molt petits. Teresa tenia un fill de 4 anys (José Luis), una altre de 2 (Vidal) i la petita Luz tenia mesos. Malgrat la seva curta edat, José Luis i Vidal van viure en dues cases de dos germans, separats de la mare, a qui veien cada dia.

La filla petita de Teresa, Luz, nascuda el 1937, va sortir amb mesos del País Basc. Va començar a parlar i caminar al Masnou. Luz té un record del Masnou molt positiu. Creu que les van tractar molt bé, el menjar era força abundant i considera que la van consentir molt. La petita anomenava Santiago el senyor Jaume. Com que pronunciava aquest nom malament, es va quedar fixa en el record familiar aquesta anècdota.

El fill gran de Teresa, José Luis, tenia 4 anys el 1937. Va ser acollit a casa de Josep Jaume Millet Cunill, la seva esposa Caterina Martí Coll i els seus fills, Lluïsa, Antoni, Germà, Guillem, Marta i Jaume,

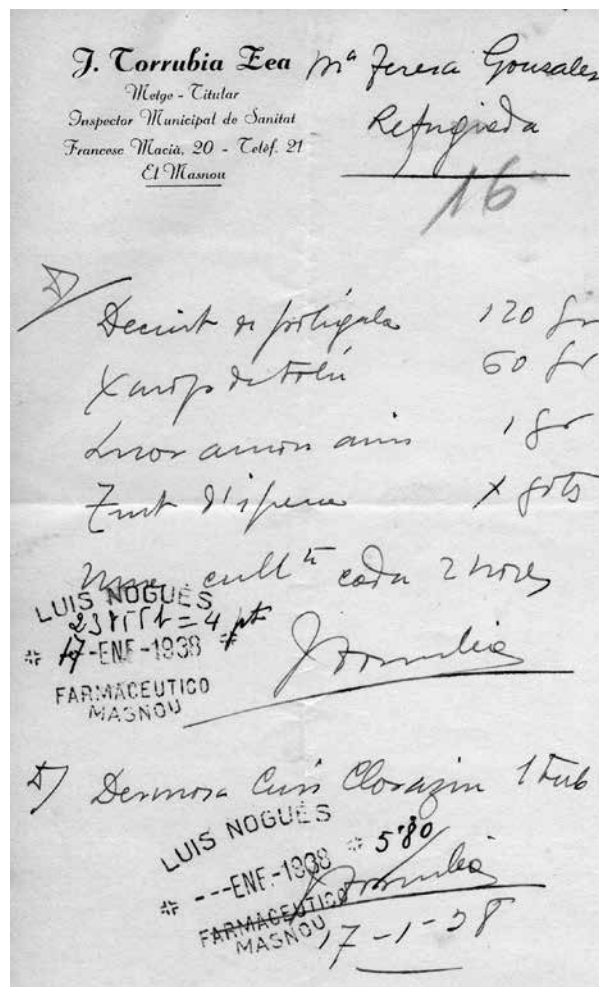
al carrer de Pere Maristany i Noms, 5 (actual Roger de Flor). Posteriorment, Lluïsa Millet Martí va ser la responsable de la Delegació Local de la Secció Femenina, i Josep Jaume Millet Cunill va ser el primer alcalde de l'època franquista i va morir el 1941.

El fill mitjà de Teresa, Vidal, va ser acollit per Felip Millet Cunill (germà dels acollidors de José Luis) al carrer del Catorze d'Abril de 1931, 33 (actual carrer de Sant Felip). La família Millet estava en bona situació econòmica i el va voler adoptar.

En finalitzar la guerra, tota la família de refugiats va tornar a casa seva, a Zaramillo, derruïda per les bombes, i hi va néixer un altre germà: Félix. Els Millet els van passar diners perquè es poguessin refer. Els van anar a visitar al País Basc en dos cotxes (ho recorden com un fet excepcional). Teresa va guardar com un tresor tota la seva vida una carta dels Buch molt emotiva que treia de vegades perquè els fills la llegissin. Vidal va tornar al Masnou quan es va casar. Luz viu actualment a Bilbao. S'hi va traslladar quan es va casar, d'això fa uns 55 anys. En acabar la guerra, la parella de Teresa va tornar a casa seva al País Basc ferit en una cama. Va passar per alguna presó. José Luis va morir fa uns deu anys.

Gabriela, filla d'Higinia, de 22 anys, va viure al Masnou al carrer de Jacint Verdaguer, 34, a casa de Rosa Ripoll Closas. El seu germà Àngel, d'11 anys, vivia a prop, al carrer de Jacint Verdaguer, 4, a casa de Gener Millet Cunill.

No tenim gaires notícies del pas de María Fuentes (nora d'Higinia) pel Masnou, però sabem que les seves filles, Violeta (2 anys) i Teresa (1 any), van viure també separades amb la seva curta edat. Violeta va viure al carrer de Francesc Macià, 5 (actual Josep Llimona) amb Joaquina Tobias com a amfitriona i Teresa a Francisco Ascaso, 58, amb Maria Luisa Aguiló. La petita Teresa va caure malalta el gener de

Recepta del doctor Josep Torrúbia Zea per a la refugiada Teresa González. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

1938, perquè es conserven diverses receptes signades pel doctor Torrúbia, i va morir poc temps després del retorn al seu poble.

5. TRANSPORT

La immensa majoria de refugiats que van venir al Masnou van arribar a la població en una evacuació organitzada oficialment des de Madrid o des de Barcelona després d'haver estat traslladats des de la frontera francesa. Aquestes arribades es van produir en tren o en autocars.

Sols els refugiats que van marxar de la seva població d'origen en família i pels seus propis mitjans

van acabar arribant al Masnou en carros. Aquest és el cas de les tretze persones que l'abril de 1938 van arribar provinents de Bellver de Cerdanya i que van fer el viatge amb set carros i una tartana i que acabem de posar d'exemple en el capítol anterior. En termes generals, això va passar especialment en la tercera fase de migracions, els refugiats provocats per la caiguda del front d'Aragó.

FRANCESC RAUBELL BOPILL, Alcaldе-segona de l'Ajuntament de Bellver de Cerdanya;

PAIG CONSTAR; Que els ciutadans Jaume FONTOBA JOSA de 47 anys, PÈRE FONTOBA ROSSEL, de 16 anys, Antoni Fontoba Torreborell de 15 anys, Ramon Teres Borrás de 57 anys, Jenuari Remells Teres, de 52 anys, Josep Llobera Riet, de 34 anys, Francesc Goixart Masot, de 38 anys, Pau Carrascos Fontoba, de 43 anys, Antoni Gomez Palomes, 40 anys, Joan Fontoba Josa, de 43 anys, Miquel Teres Segarra, de 33 anys, Josep Farres Sellar de 37 anys, Cepría Santallusia Gonzalez de 51 anys, refugiats procedents d'Algerri i acollits en aquesta vila, es traslladen desde Bellver de Cerdanya a Masnou, junt amb 7 carros una tartana, i el corresponent equipatge, per tal d'establir la seva residència en aquella vila, sens que per part d'aquesta Alcaldia existeixin dificultats que s'hi oposin. I als efectes de que per part de les Autoritats competents pugui ésser lliurat el corresponent salvoconduit per a traslladarse per aquesta Zona fronterera lliuro el present en Bell-

ver de Cerdanya el vint-i-tres d'Abril del mil nou-cents trenta vuit.

Francisc Raubell

Autorizado por esta Comandancia

Sección de Puntos de Encuentro
Sector
Ayuntamiento de Masnou

Document enviat per l'alcalde de Bellver de Cerdanya anunciant a l'alcalde del Masnou l'arribada dels refugiats Fontova d'Algerri. (AMM, correspondència de d'entrada, 1938)

6. ALIMENTACIÓ I PRODUCTES DE NECESSITAT

El tema dels refugiats va ser, principalment, un problema econòmic i els ajuntaments van ser les víctimes d'aquest caos.

6.1. Organigrama oficial en matèria de proveïments

En termes generals, els decrets de la Generalitat i les ordres de la República s'anaven succeint reestructurant els organismes oficials que havien de subministrar els proveïments als refugiats de cada un dels municipis, amb la diferenciació de si estaven en domicilis sota la jurisdicció dels propietaris, si els refugiats estaven sols en un edifici col·lectiu sense propietari o si residien en una colònia. Els organismes amb aquestes responsabilitats estaven duplicats, se solapaven i hi havia moments en què els ajuntaments no tenien queviures per alimentar tota la seva població sobrevinguda. És força complicat entendre tot aquest conjunt de canvis, però, a la pràctica, va resultar força simple: l'alimentació dels refugiats en domicilis va ser responsabilitat directa de la seva família acollidora, excepte en el cas dels provinents del nord d'Espanya, a qui el Govern basc alimentava des dels seus magatzems de proveïments a Barcelona o amb els menjadors bascos que anaven institucionalitzant en moltes de les poblacions catalanes.

Tots aquests canvis institucionals explicats anteriorment no van ser cap gran preocupació per a l'Ajuntament del Masnou, perquè, com a màxim entre desembre de 1936 i octubre de 1937, hi va haver a la població aproximadament 75 madrilenys. La majoria vivien a les colònies dels Laboratoris o a la Torre Tolosa i tenien una entitat que els administrava els aliments (PSU, CNT o l'Associació General d'Empleats d'Assegurances). Molt pocs d'aquests refugiats compartien habitacle amb propietaris de domicilis. No tenim rebuts que certifiquin que els refugiats cobraven la subvenció de la Generalitat fins a l'octubre de 1937, però sabem que quasi totes aquestes famílies de Madrid tenien alguna paga per mutilats, viduïtat o

familiar al front. En teoria, ells s'havien de cuidar de la seva supervivència.

El Decret de 24 d'agost de 1937 va ser la llei més important en el tema de refugiats que es va crear durant tota la guerra. Regulava tots els apartats de la vida dels refugiats, inclòs el d'alimentació. Se centralitzaven totes les prestacions en un únic organisme: el Comissariat d'Assistència als Refugiats, amb una oficina administrativa. El Comissariat va ser l'organisme amb mandat més durador durant tot el conflicte.

6.2. Proveïments

La funció principal de l'Ajuntament durant la guerra va ser lluitar per aconseguir els proveïments dels racionaments. Els habitants nadius del poble i els refugiats tenien cartilla de racionament a partir de principis de març de 1937. Va variar en aquests tres anys de conflicte el fet que els responsables de l'Ajuntament s'havien d'adreçar al Comitè Central, al Comitè de Proveïments o al Comissariat de Refugiats per aconseguir aquests aliments, com es veu a la taula 26. En termes generals, el consistori esperava la provisió d'aliments de la Generalitat i també comprava els productes on podia. La Generalitat li pagava amb molt retard aquestes despeses.

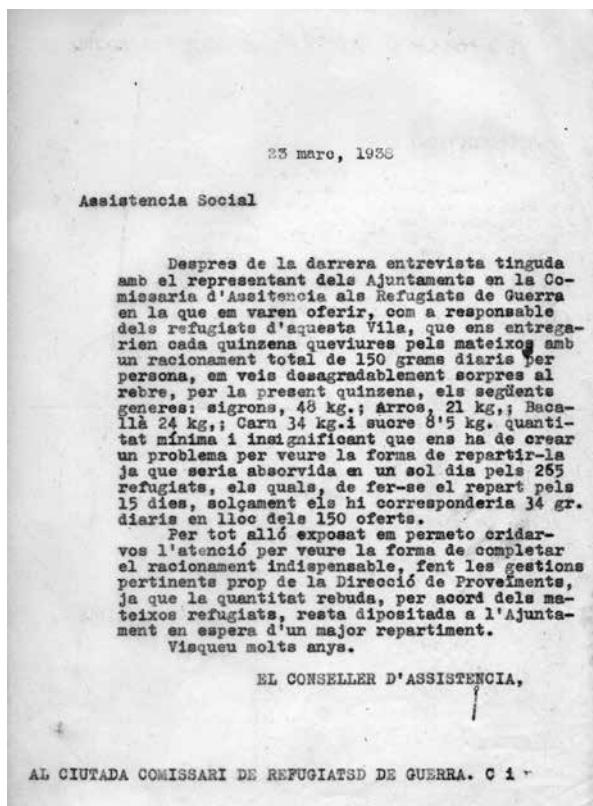
L'abril de 1937 va ser necessari que es deslliurés parcialment els ajuntaments de la tasca de manten-

Taula 26. Entitats de la Generalitat dedicades a l'alimentació dels refugiats

	DOMICILIS		COLÒNIES	
	ENTITAT	CONSELLERIA	ENTITAT	CONSELLERIA
18/10/1936	Consell de Gastronomia	Departament de Proveïments	Direcció General de Sanitat i Assistència Social	Comitè d'Avituallament d'Assistència Social
24/07/1937	Servei de Proveïments d'Assistència Social	Departament de Governació i Assistència Social		
24/08/1937			Oficina Administrativa	Comissariat d'Assistència als Refugiats
03/03/1938	Secció de Proveïments	Comissariat d'Assistència als Refugiats		

ció dels refugiats i van haver de dictar l'Ordre del Ministeri de Sanitat i Assistència Social de la República el dia 11 d'aquell mes, en la qual es deixava clar que els refugiats allotjats a les cases particulars havien de ser mantinguts pels hostes. El mateix document aclaria el que significava *manutenció*: «El concepto manutención quiere decir alimentación en igualdad de condiciones que la familia albergante.»

A partir del març de 1938 es va canviar el mecanisme de subministrament. A partir d'aquell moment, l'Ajuntament demanava cada dues setmanes a Assistència Social i Ajut als Refugiats les racions exactes que s'havien de servir als refugiats acollits en domicilis i la Generalitat els les feia arribar en cru. Malgrat que el Decret de 3 de març de 1938 especificava el mecanisme que calia seguir perquè el Comissariat enviés les racions per als refugiats a la població, al Masnou no tenim registre a l'Arxiu d'aquest tipus d'informació quinzenal fins al setembre de 1938, però sí un document de queixa de les irregularitats en la rebuda dels aliments. El racionament havia de ser de 150 grams per persona diaris, però el subministrament quinzenal que havia arribat sols incloïa 34 grams diaris d'aliments per a cada refugiat. Aquesta

Carta del 23 de març de 1938 de l'Ajuntament al comissari de Refugiats de Guerra de la Generalitat per reclamar el racionament pactat. S'hi especifica que es necessiten 265 racionaments, sense comptabilitzar els refugiats del nord d'Espanya. (AMM, correspondència de sortida)

metodologia de petició de les racions es va mantenir fins a la mateixa setmana d'entrada dels nacionals a la població.

Com ja hem explicat diverses vegades, el proveïment d'alimentació de les colònies i dels refugiats del nord seguia un procediment diferent: depenien del Govern basc o de les entitats humanitàries que patrocinaven les colònies infantils.

En tots aquests documents s'hi especificava clarament que el subministrament de queviures als refugiats bascos no el realitzava directament l'Ajuntament, perquè es resten les seves racions del total de refugiats de la població. Per exemple, el 19 de setembre, el nombre de refugiats era de 346 persones, però el racionament que es reparteix era per a 204 persones, perquè hi havia 142 refugiats d'Euskadi.

6.3. Pagaments a proveïdors i subvencions

El tema econòmic vinculat als refugiats tenia dues grans branques principals:

- El pagament als proveïdors dels aliments i productes (farmàcia, productes de neteja, roba, sabates...) subministrats amb antelació als refugiats distribuïts en domicilis que tenien cartilla de racionament atorgada pel mateix Ajuntament. Els consistoris pagaven als comerciants, els avançaven els diners i, posteriorment, la Generalitat els abonava aquestes quantitats.
- El pagament dels subsidis de 2 pessetes diàries per a cada refugiat que els ajuntaments avançaven als refugiats.

Podem deduir de la taula 27 que la Generalitat no pagava amb puntualitat, sols algun mes es van cobrar les despeses del mes en curs o del mes anterior. El més normal va ser que els ajuntaments patissin greus problemes de manca de líquid pels endarreriments de la Generalitat. A tall d'exemple, podem veure a la taula que el novembre de 1937 es van cobrar les despeses de juliol, agost, setembre i part d'octubre. El mateix va passar l'octubre de 1938. Els mesos de novembre, desembre de 1938 i gener de 1939 no es van arribar a cobrar.

Com hem fet amb diferents ítems de la investigació, si comparem el total de cobraments entre el Masnou i els pobles vallesans de Mollet del Vallès i Santa Perpètua de Mogoda, podem concloure que, per un nombre de refugiats similars, els pobles vallesans van cobrar una quantitat lleugerament superior. Aquesta diferència encara és més gran si tenim en compte que a Mollet del Vallès i Santa Perpètua de Mogoda es van deixar de cobrar dos mesos més que al Masnou. Quan va finalitzar la guerra, als pobles vallesans els

mancava per cobrar setembre, octubre, novembre i desembre de 1938 i gener de 1939. Al Masnou sí que es van cobrar setembre i octubre de 1938.

Veiem que el ritme de cobraments va ser irregular en totes dues zones (no arribaven els diners cada mes), però no coincideixen els mesos en què es realitzaven els pagaments.

Malgrat això, fins a l'agost de 1937 es va produir un greu endarreriment a tots els pobles que es va esmenar aquell mateix mes. Una cosa similar va passar l'octubre de 1938. Segurament en aquests dos mesos la Generalitat va aconseguir diners gràcies a un préstec del Govern de la República. Catalunya va lluitar per la seva autonomia en l'organització de solucions per a la població evacuada, però va arribar un moment, quan el territori català allotjava quasi tots els refugiats d'Espanya, que les negociacions econòmiques amb el Govern de la República van ser imprescindibles. Catalunya va pensar, inicialment, que podia fer-se càrrec de l'alimentació i la subvenció de tots els refugiats que vinguessin, però va acabar necessitant els préstecs del Govern republicà.

El 9 i 23 de juny, la Generalitat va pagar a l'Ajuntament del Masnou les despeses de febrer i març de 1937 i l'Ajuntament ho va repercutir al seus refugiats. Veiem a continuació que el mateix 9 i 23 de juny es va abonar als refugiats o els seus acollidors les despeses de febrer i març.

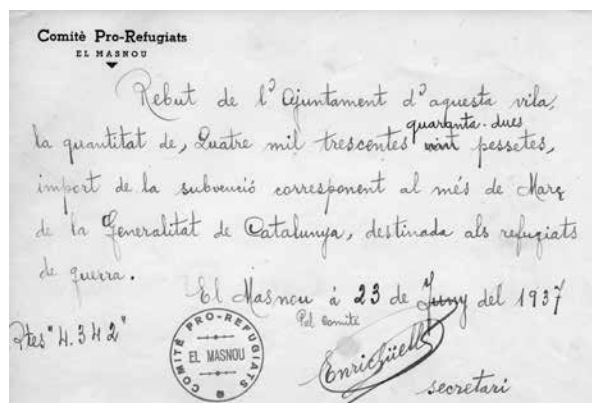
En diverses ocasions, aquests cobraments van ser fruit d'una negociació entre una comissió municipal i el Comissariat o el Departament de Finances.

El consistori del Masnou va distribuir queviures, dins les seves possibilitats, als refugiats de les primeres èpoques i els garantí els serveis gratuïts de perruqueria, barberia, farmàcia i dentista. També es va fer càrrec de les despeses de llenya, gas, roba, etc. Els metges Torrubia i Cabeza Ferrer es van fer càrrec de l'atenció mèdica.

Ja a principis de desembre de 1936, l'Ajuntament del Masnou va demanar permís a la Conselleria de Proveïments de la Generalitat per poder comprar els productes que necessitava a França, però la proposta

no va ser reeixida. Malgrat això, es van veure obligats a repetir la petició en altres moments posteriors.

Les despeses municipals del Masnou per al manteniment dels refugiats del mes de gener de 1937 van ser de 4.783,05 pessetes. El càrrecs en alimentació (carn, arròs, patates, verdures, peix, oli, pa, monge-

Rebut del Comitè pro Refugiats del dia 23 de juny de 1937 de la subvenció de març de 1937. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

Taula 27

Cobraments de la Generalitat al Masnou

DATA COBRAMENT	QUANTITAT	MES ABONAT	Cobraments a Mollet-Sta. Perpètua
01/1937	4.783 ptes.	Gener de 1937	
02/1937			7.000 ptes.
09/06/1937	3.920 ptes.	Febrer de 1937	
23/06/1937	4.342 ptes.	Març de 1937	
26/08/1937	42.000 ptes.	Abril, maig, juny de 1937	59.584 ptes.
09/1937			7.929 ptes.
10/1937			8.158 ptes.
04/11/1937	15.000 ptes.	Juliol i agost de 1937	8.842 ptes.
24/11/1937	15.000 ptes.	Setembre i part d'octubre de 1937	
12/1937			45.576 ptes.
07/01/1938	15.000 ptes.	Part d'octubre de 1937	
15/01/1938	15.000 ptes.	Novembre i desembre de 1937	21.522 ptes.
04/02/1938	19.662 ptes.	Octubre de 1937	
04/02/1938	31.586 ptes.	Novembre de 1937	
18/02/1938	45.000 ptes.	Gener i part de febrer de 1938	
08/04/1938	30.000 ptes.	Part de febrer i març de 1938	33.966 ptes.
06/05/1938	15.000 ptes.	Abril de 1938	
11/05/1938	15.000 ptes.	Maig de 1938	
16/05/1938	15.000 ptes.	Juny de 1938	
07/1938			7.068 ptes.
08/1938			27.685 ptes.
09/1938			52.216 ptes.
28/10/1938	25.000 ptes.	Juliol i agost de 1938	113.823 ptes.
20/12/1938	20.000 ptes.	Octubre de 1938	37.897 ptes.
TOTAL	331.293 ptes.		431.269 ptes.

DOPLACAT]

RELACIÓ DE LES DESPESSES OCASIONADES AMB MOTIU DE L' ASSISTENCIA ALS REFUGIATS EXISTENTS EN AQUESTA VILA, QUE EL SECRETARI DEL "COMITÈ PRO-REFUGIATS", PRESENTA A LA SECRETARIA DE L' AJUNTAMENT EN DATA D' AVUI; CORRESPONENT AL MES DE DESEMBRE DEL 1936.

	Pessetes.
MANUTENCIO. (carn, arròs, patates, verdures, peix, oli, pa, mongetes seques, cigrons, llet, etc.)	2.924'65
BATERIA DE CUINA	132'35
ROBA (vestits, toba interior, etc.).....	648'25
SABATES	49'
Efectes neteja	83'
SERVEI TAULA I LLET	275'60
IMPRESOS	191'
Tèlèfon	22'
Total Pessetes.....	4.325'85

(Quatre mil tres-cents vint-i-cinc pessetes amb vuitanta-cinc cèns).

El Masnou, 9 de juny del 1937.
El Secretari del
Comitè Pro-Refugiats.

Curischielt

Despeses per mantenir els refugiats del desembre de 1936 resumides el 9 de juny de 1937. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

Factura de queviures servits als Refugiats de Guerra A

6 d' oli	4 60	ptes	27 60
4 d' "	4 60		18 40
6 d' "	4 75		28 50
10 d' "	4 75		47 50
100 K patates	0 25		25 00
22 K "	0 90		19 80
5 K mongetes	2 50		12 50
5 K "	2 50		12 50
9 K saba	4 00		36 00
Total ptes			341 80

Masnou 21 Gener 1938
Rebut
N. Tomàs

925 10
341 80
1068 90

Factura de queviures pagats per l'Ajuntament i servits als refugiats, del 21 de gener de 1938. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

tes, cigrons i llet) van ser de 2.924,65 pessetes. Els utensilis de cuina necessaris per guisar per als refugiats van costar 132,35 pessetes; els serveis de taula i llet, 275,60; la roba per als refugiats, 648,25 pessetes;

N.º 1261

AJUNTAMENT
DE
MASNOU

3 de gener de 1938

Sr. Eugeni Casanovas

Li preguem entregui el material que es detalla a continuació:

1 col. sacos	175	5'50
1 sacos	550	5'50
1 s'arranjats	800	9'00
1 frantals	3400	34'00

Entrega a nom
Comitè Pro-Refugiats

Entrega

NOTA. - Cal enviar-se abans del dia 5 del mes pròxim la factura general detallada i per duplicat, de les entregues fetes per vostè durant el present mes.

PER LA C. D'HISENDA L' ALCALDE

Factura de roba pagada per l'Ajuntament del 3 de gener de 1938. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

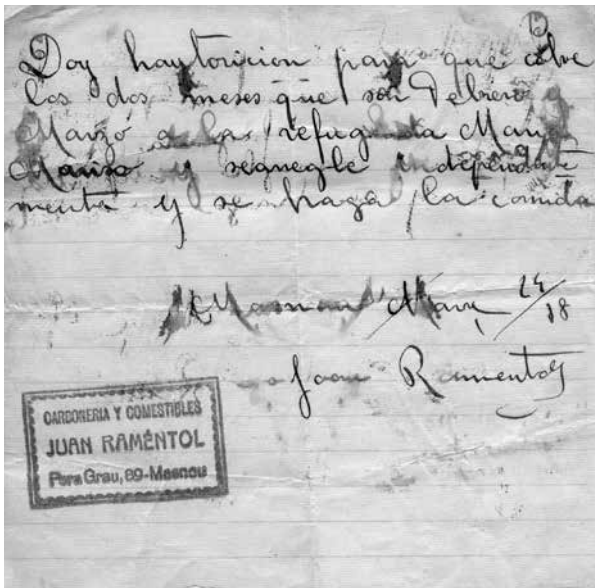
sabates, 49 pessetes; productes de neteja, 83 pessetes, i altres despeses administratives, 213 pessetes. Les despeses del desembre de 1936 havien estat força similars.

La Generalitat es va comprometre a pagar un subsidi de dues pessetes diàries a cada refugiat, excepte als que estaven en edat de treballar i als que cobraven una paga de l'Estat per ser mutilat, vidu o tenir un familiar al front:

«Els donàvem allotjament gratuït i dues pessetes diàries per al menjar i s'espavilaven tot sols. Formaven unes comunitats en què cadascú tenia una funció, posaven tots els diners en un fons i així podien comprar el menjar a l'engròs, en millors condicions.»⁵

No ens consta cap rebut de pagament de subvencions als refugiats del Masnou fins a l'octubre de 1937. A part, no era gaire clar el veritable destinatari de la subvenció: la família acollidora o la família de refugiats, i això també va provocar problemes en alguns municipis.

5. Xavier Casademunt. *L'Avenc*, «Els refugiats de la Guerra Civil a Catalunya».

Joan Raméntol accepta que la seva refugiada, María Manso, cobri les dietes de la Generalitat dels mesos de febrer i març de 1938 en el seu nom a condició que visqui independentment i es faci el seu menjar. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

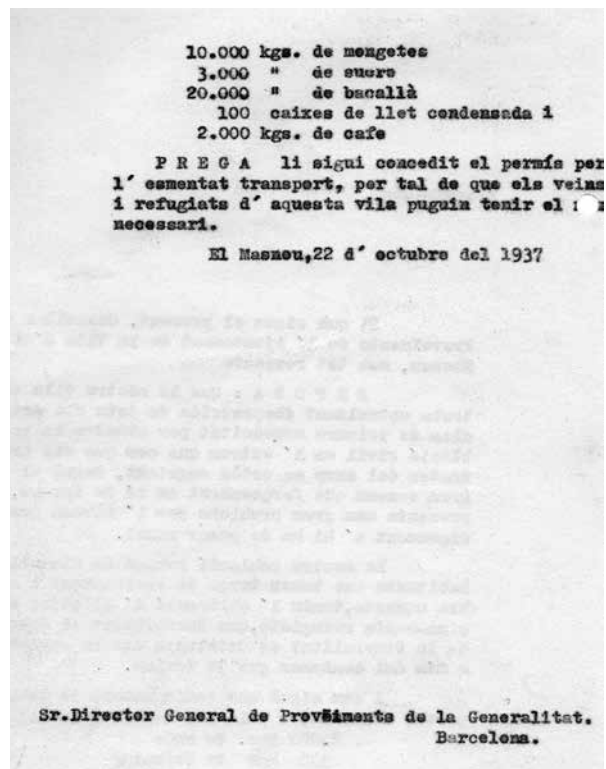
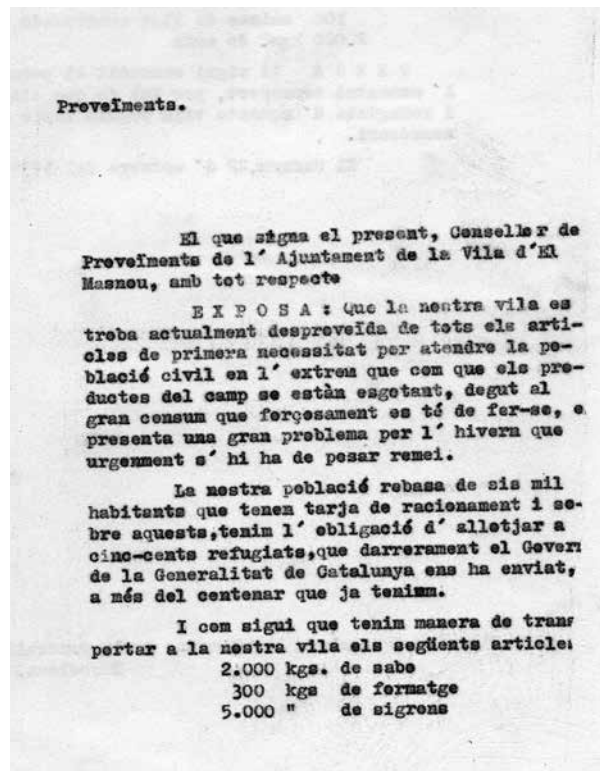
El Decret del juliol⁶ de 1937 especificava que cada refugiat amb recursos havia d'entregar el 40% de les dues pessetes per ajudar els familiars que els allotjaven. Aquest tema va quedar encara més aclarit al Decret del 10 d'octubre de 1937, amb el qual es decretava que havien de rebre els subsidis les famílies acollidores en comptes de fer-ho en primera persona els mateixos refugiats.

«Los ayuntamientos viven momentos difíciles por las dificultades económicas de la guerra y los refugiados. El Gobierno de la Generalitat aprobó disposiciones (publicadas en el DOGC de ayer) para regular el pago de subsidios a los refugiados, que este último mes fue de trece millones de pesetas. El subsidio de dos pesetas diarias es insuficiente, pero supera las posibilidades económicas de la Generalitat.»⁷

A diferència dels mesos anteriors, des de l'octubre de 1937 fins a la primavera de 1938, l'Arxiu Municipal guarda dos tipus de rebuts del pagament de les subvencions que cobraven els refugiats: existeixen uns llistats en què signava el propietari del domicili o el refugiat i, al mateix temps, es guarda còpia dels rebuts individuals de cada un dels propietaris. Amb els pas dels mesos, les fitxes individuals es van eliminar i sols van quedar els llistats.

6. *La Vanguardia*. «La asistencia social», 15 de juliol de 1937.

7. *La Vanguardia*. «Manifestaciones del consejero Sbert», 14 de novembre de 1937.

Petició de permís per aconseguir els aliments necessaris per al racionament en altres pobles del 22 d'octubre de 1937. (AMM, correspondència de sortida)

La majoria dels evacuats que van ser distribuïts als refugis col·lectius del carrer de Nicolás Salmerón, 33, 20, 19, 15 o 3 (actual Jaume I), i dels carrers de Sant Jeroni, 1 (actual Bergantí Caupolicán) i de Francisco Ascaso, 17 (actual Pere Grau) van signar els rebuts de cobrament de la subvenció ells mateixos. Per als habitants de la Torre Tolosa, Torre Molina i Laboratoris, ho va fer Manel Gomila, conseller de proveïments de l'Ajuntament, en representació del PSU. Les mares cobraven el subsidi corresponent als nens menors de 12 anys.

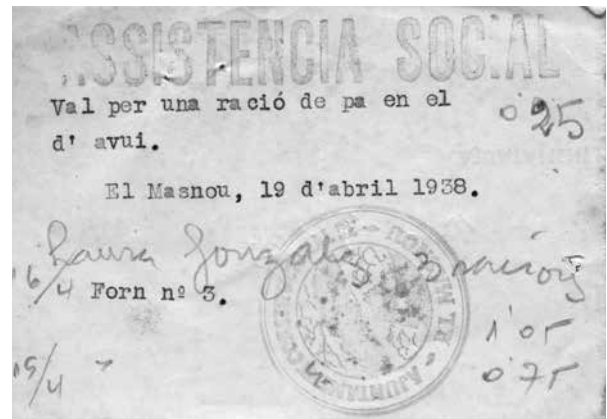
A partir del novembre de 1937, diversos propietaris van delegar el cobrament de les dietes de manutenció que pertocaven al refugiat. Aquesta renúncia de cobrament a favor del refugiat també passarà al llarg dels mesos següents. Els refugiats havien de valorar molt positivament aquestes renúncies econòmiques a favor dels nousvinguts en uns moments tan difícils per a tots. Aquestes cessions no van ser habituals en altres poblacions amb refugiats repartits en domicilis particulars.

Una de les principals tasques de l'Ajuntament del moment va ser la reclamació a tots els organismes pertinents d'aliments per a la població. Els documents s'adreçen al director general de Proveïments de la Generalitat, al director general de Proveïments de València, al Govern d'Euskadi, al delegat comarcal del Maresme, o al comissari general d'Atenció als Refugiats.

6.4. Cartilla de racionament

A qualsevol població de Catalunya no tots els dies es podia comprar qualsevol aliment. Sols estava mínimament assegurada la distribució del pa. A les poblacions amb premsa escrita, com Mataró, la posada a la venda dels productes racionats s'anunciava al diari (en aquest cas es deia *Llibertat*). Al Masnou es devia produir un ban amb aquests anuncis. La llet de sobrealimentació estava inclosa en les cartilles de racionament de règim especial a les quals tenien dret els nens fins a dos anys i els vells de més de 68 anys. Les altres persones que volien accedir a aquest aliment de sobrealimentació havien de tenir un certificat mèdic de malaltia. Qualsevol altre consumidor de llet també havia de tenir cartilla de racionament per aconseguir-la. Les persones amb cartilla de racionament de règim especial podien comprar el sucre a la farmàcia. Els altres consumidors de sucre havien d'esperar el dia de repartiment d'aquest producte racionat.

Els preus d'aquests aliments estaven, tèòricament, molt controlats, unificats i subvencionats. S'havia de tenir la cartilla de racionament i s'havien de passar a buscar mensualment els cupons per a cada

Exemple de val per pa donat a la refugiada asturiana Laura González, que tenia una paga per tenir el marit desaparegut. (AMM, correspondència d'entrada de 1937)

setmana. Es feien cues molt llargues per aconseguir cada un d'aquests productes.

Algunes vegades es necessitava complementar aquest racionament per algun motiu de salut. En aquests casos, l'Ajuntament donava uns vals que s'intercanviaven per productes en el comerç prescrit.

6.5. Menjadors col·lectius

A l'acta de la sessió plenària de l'Ajuntament del 19 de novembre de 1937 s'hi especifica l'opinió del regidor Antoni Cot sobre la necessitat de crear uns menjadors col·lectius (no menciona que siguin sols per als refugiats bascos) amb els diners que cada refugiat havia de rebre per a la seva manutenció per les dificultats que provocava tenir estranys a casa després de la distribució de refugiats per les cases particulars, malgrat les conegudes dificultats de proveïments que tenia el poble. El nombre de refugiats arribats al Masnou es considerava superior a les possibilitats de la localitat. Se li va respondre que era un problema prendre la responsabilitat d'aconseguir menjar per a tots els refugiats en uns menjadors per la manca de proveïments que hi havia. El mètode de repartiment en domicilis no era el millor, però sí que era el més pràctic, perquè les famílies ajudaven a aquesta alimentació.

El gener de 1938 es va posar en marxa el menjador col·lectiu basc als locals de l'exconvent de les Escolàpies, que va ser actiu fins a l'agost del mateix any.

Es va intentar organitzar un menjador col·lectiu infantil a La Calàndria que tenia per nom Comandant Ortiz i estava organitzat per Ajut Infantil de Rereguarda, sota el patronatge del Comitè Argentí pro Orfes Espanyols. Aquest va ser un dels temes reflectits a l'acta de la sessió plenària del 19 de setembre de 1938.

Per a aquests menjadors, l'Ambaixada de Suècia va donar 800 quilograms de llet en pols, 50 de sucre i 25 de cacau.

La cuina dels menjadors col·lectius infantils es va treure de la Torre Molina, on hi havia una colònia infantil dirigida per SIA.

Al següent document tenim les dades concretes d'aquest menjador infantil: el seu nom era Comandant Ortiz, estava organitzat per Ajut Infantil de Rereguarda i el Comitè Argentí pro Orfes Espanyols i la inauguració es va fer al teatre del Casino.

PRESIDENCIA
893

Procedint-se a l'inauguració amb caràcter oficial dels menjadors infantils «Comandant Ortiz», que han sigut organitzats per l'Ajut Infantil de Rereguarda, sota el patrinatge del Comitè Argentí, Pro-Orfes Espanyols (República Argentina), per la present em plau invitar-vos a l'acte d'aquesta inauguració que tindrà lloc demà dissabte dia 10 del corrent a dos quarts de quatre de la tarda al teatre de la C.N.T. abans Casino.

Esperant la vostra assistència emn plau saludar-vos ben atentament.

Salud i República.

El Masnou, 9 de setembre 1938.

L'ALCALDE.

Inauguració del menjador infantil (9 de setembre de 1938). (AMM, correspondència de sortida)

Per a aquests menjadors, l'alcalde va demanar al secretari general del Centre d'Esquerra 50 cadires per al bon funcionament dels menjadors col·lectius infantils.

Els quàquers americans van ser uns grans col·laboradors de les colònies infantils. Al Masnou, col·laboraven en la manutenció de 250 nens del conjunt de colònies de la població i el 8 de desembre de 1938 se'ls va tornar a demanar ajut per poder subministrar biberons a 200 nens. Anteriorment, aquesta associació benèfica ja feia repartiment de pa a la població infantil escolaritzada, però molts nens en edat escolar no anaven a escola.

Es va intentar instal·lar un local a la plaça de la Llibertat, que era propietat de Joan Pagès, per fer el repartiment de llet als infants. L'alcalde li'n va demanar la cessió altruista.

Il·ltre. Sr. Delegado General del Servicio
Internacional Amigos Cuaqueros

Angli, 39

Presidencia 894 Barcelona

Para poder atender a las necesidades de la infancia, en cuanto se refiere al suministro de leche en nuestra población destinada a la lactancia en biberón, ya que las vaquerías se carece de la misma y no pueden atenderlos por la carencia absoluta de producción.

Le rogamos encarecidamente a ser posible que por esa entidad nos sea facilitada la leche en cantidad necesaria para poder atender los 200 doscientos niños de lactancia residentes en esta población.

Esta petición la hemos calculado de la siguiente manera: El número de biberones es de 200 y a razón de un litro y cuarto de leche por biberón al día, son 250 litros diarios.

Aprovechando esta oportunidad para saludarle muy atentamente.

Masnou, 8 Diciembre 1938.

EL ALCALDE.

Petició de col·laboració de l'Ajuntament del Masnou als quàquers per a subministrament de llet per a biberons (8 de desembre de 1938). (AMM, correspondència de sortida)

Presidencia
956

A fi de donar l'impuls necessari als serveis de Puericultura que s'han d'instal·lar a aquesta Vila, sou pregat de cedir-nos el local que teniu a la Plaça de la Llibertat, per a fer el repartiment de la llet als infants, els dies que seran assenyalats.

Aquesta Alcaldia espera del vostre altruisme, tot l'ajut necessari a n'aquesta obra; responant en tot moment de la conservació dels utensilis i del immoble.

Visqueu molts anys.

El Masnou, 24 de Desembre de 1938.

L'ALCALDE

CIUTADÀ JOAN PAGÈS - Ascaso, 51 - Present.

Petició del local de Joan Pagès per instal·lar-hi el repartiment de llet als infants (24 de desembre de 1938). (AMM, correspondència de sortida)

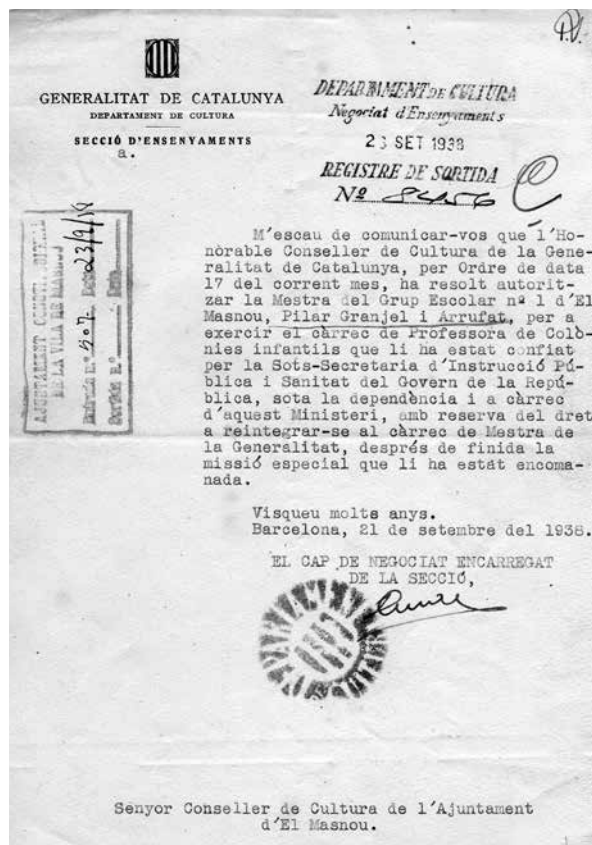
7. ENSENYAMENT

Atès que la població refugiada al Masnou va ser, principalment, infantil, això, teòricament, hauria d'haver significat un problema educatiu en el moment. Tanmateix, no es conserva gaire informació sobre el tema. Una de les poques mencions que es fa de la documentació oficial de l'Ajuntament del Masnou a l'educació dels nens refugiats és el nomenament de Pilar Granjel i Arrufat com a mestra dels refugiats al Masnou. Anteriorment, era mestra del Grup Escolar núm. 1, també anomenat Grup Pestalozzi (antic convent de les Escolàpies).

Aquesta professora feminista i anarquista va néixer el 1893 a Castelló de la Plana, però va fer tota la seva carrera com a mestra a Barcelona. Va fundar amb Joaquín Ferrer (la seva parella) l'acadèmia racionalista Pestalozzi a Sants durant la Dictadura de Primo de Rivera i una colònia escolar a Castelldefels el 1930.

Va ser una de les fundadores del grup feminista anarquista de Mujeres Libres.

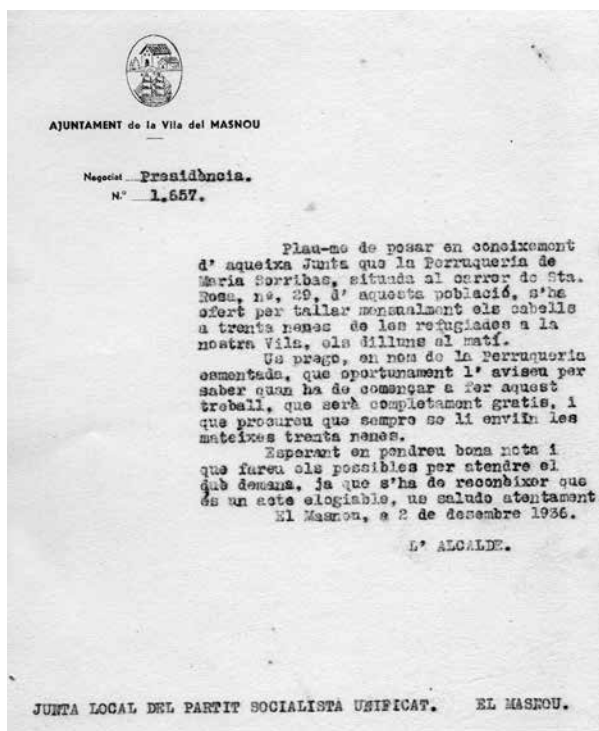
El desembre de 1938, la població del Masnou havia augmentat fins als 10.200 habitants. D'aquests, 1.800 eren nens en edat escolar. Malgrat això, les escoles del poble sols podien acollir uns 1.200 alumnes.

Notificació del 21 de setembre de 1938 del Departament de Cultura de la Generalitat al conseller de Cultura de l'Ajuntament del Masnou per confirmar el nomenament de Pilar Granjel com a mestra de refugiats. (AMM, correspondència d'entrada)

8. SANITAT

Inicialment, el consistori va proveir de queviures, dins les seves possibilitats, els refugiats i els va garantir els serveis gratuïts de perruqueria, barberia, farmàcia i dentista gràcies al voluntariat d'un grup d'aquests professionals. Aquesta última proposta va ser fruit d'un oferiment voluntari dels dentistes de la localitat Emili Lecha Fruitós i del doctor Cabeza Ferrer.

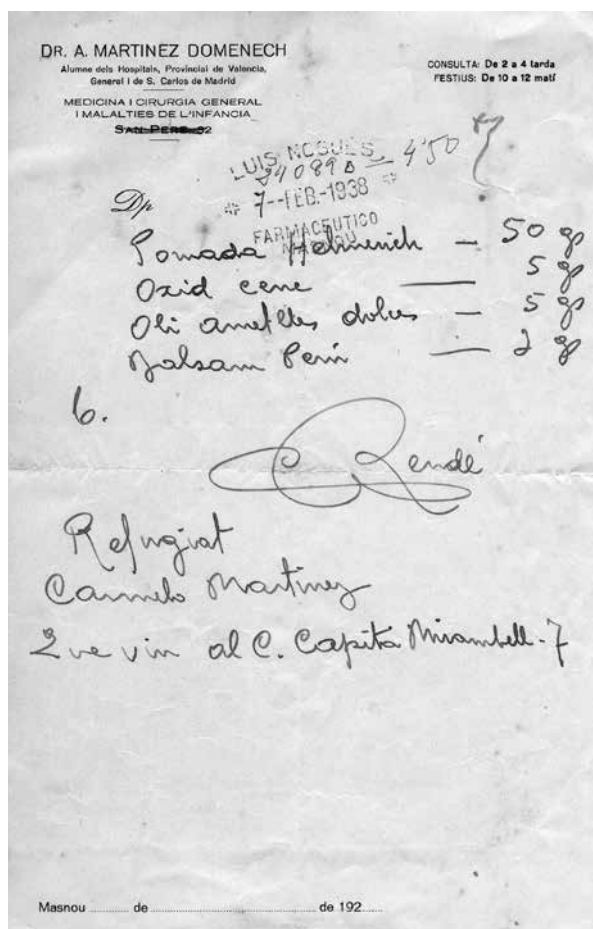
Resposta a la perruquera Maria Sorribas del carrer de Santa Rosa, 29, per haver-se ofert a tallar el cabell a 30 nenes refugiades, 2 de desembre de 1936. (AMM, correspondència de sortida)

Els doctors Josep Arenas Madroñero, Casimir Rendé Ventosa, Josep Torrubia Zea (la gran majoria de receptes de l'Arxiu estan firmades per ell) i Ramon Fontova Rossell eren els responsables de la medicina general dels refugiats. Ells mateixos van donar exemple i van ser acollidors de refugiats als seus propis domicilis:

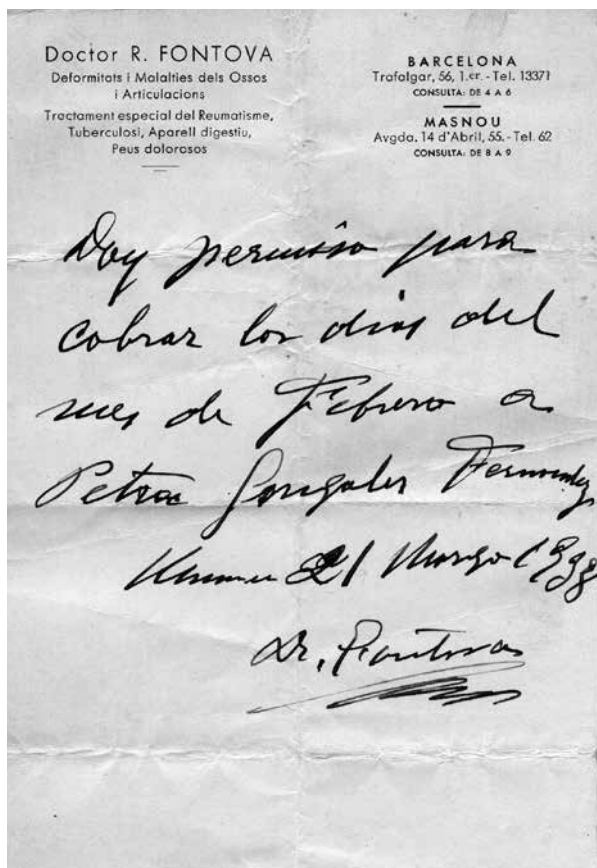
- El doctor Arenas va tenir a casa seva la refugiada basca Julia Bustamante Casado.
- El doctor Rendé va acollir les també basques Felisa Chavarri i Carlota Díaz.
- Josep Torrubia va tenir a casa seva tres germans de Madrid: Elena, José i Luis García Amorín.
- El doctor Fontova va cuidar Petra González Fernández.

Recepta del doctor Arenas Madroñero per a un refugiat del 5 de febrer de 1938. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

Recepta a una nena refugiada del 3 de gener de 1938 signada pel doctor Rendé, malgrat que l'encapçalament imprès és del doctor Martínez Domènech. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

Permís de Ramon Fontova per al cobrament de la refugiada que tenia a casa seva de la subvenció dels refugiats. Podem veure que tenia consulta a Barcelona i al Masnou. (AMM, despeses per l'atenció als refugiats)

L'abril de 1937 es va fer una revisió mèdica als refugiats, molts amb malalties infeccioses. Francisco Hernández Moriñigo vivia amb quatre germans més al Masnou i tenia la seva mare, inicialment, refugiada a Alella. Se li va diagnosticar una malaltia infecciosa i es va demanar a l'Ajuntament d'Alella que permetés el trasllat del noi malalt o que la mare fos reubicada al Masnou amb els seus fills, com va acabar succeint.

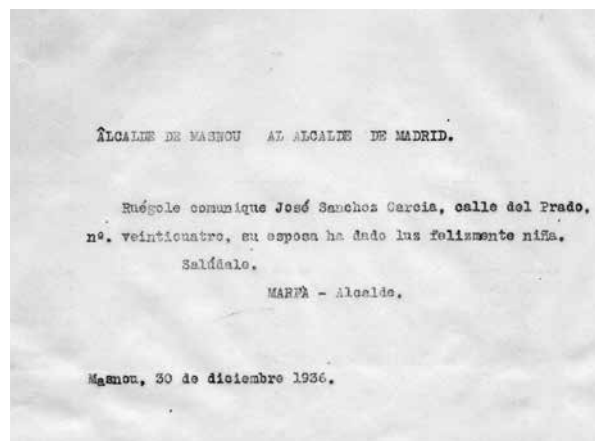
El juliol de 1937 es va instal·lar la Creu Roja a la Torre Mumburú del Masnou.

Set nens refugiats van néixer al Masnou; per tant, es van haver d'atendre alguns parts:

1. Montserrat Sánchez Parra va néixer el mateix mes de l'arribada de la seva mare, el 30 de desembre de 1936. Josefa Parra Bardilla havia marxat de Madrid en un estat de gestació molt avançat.

2. Adela Castro Aznar també va sortir de Madrid embarassada i va tenir Lina Sánchez Castro el 2 d'abril de 1937 al Masnou.

3. En canvi, María Velasco Gómez, mare de Manuela González Velasco, nascuda el 6 de setembre de 1937, va concebre i parir la seva filla ja en aquesta població del Maresme.

L'alcalde del Masnou demana a l'alcalde de Madrid que comuniqui a José Sánchez el naixement de la seva filla. Suposem que es tracta de Montserrat Sánchez Parra, filla de Josefa Parra. Vivien a la Torre Tolosa. (AMM, correspondència de sortida)

4. Isabel Campillo Herrero, juntament amb la seva família, apareix als llistats per primera vegada el maig de 1938, però havien d'estar abans a la població perquè Isabel hi va néixer el 17 de març de 1938. El seu pare (José) i la seva mare (Paula) havien arribat amb els pares i germans de José. Paula Herrero va haver de fer el viatge des de Madrid en un molt avançat estat de gestació.

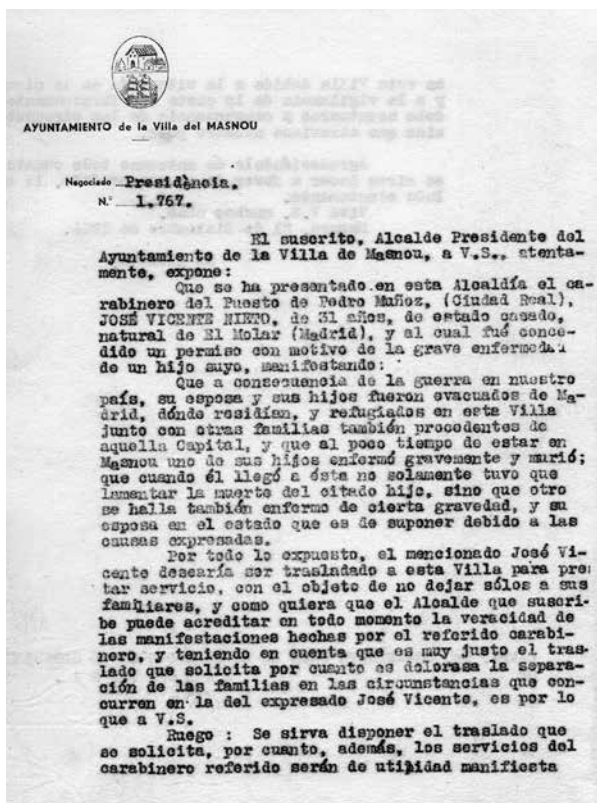
5. Carmen Cñeras Rocés va néixer al Masnou el 10 de juny de 1938. La seva mare havia arribat a la població el 15 d'octubre de 1937 des d'Astúries, embarassada, sense la companyia d'altres adults, amb dos fills i dos nebots de 6 i 8 anys.

6. Mariano Bosque Llop també va néixer al Masnou. La seva família havia migrat des de Maella (Sara-gossa), però desconeixem la data de la seva arribada a la població del Maresme, molt possiblement la primavera de 1938 amb la caiguda del front d'Aragó. Mariano va néixer el 13 de setembre de 1938. El seu pare hi era amb la resta de la família. La seva mare es deia Cinta Llop.

7. Mari Cruz Lansorena Gil, mare de Dimas Ramos Lansorena, va arribar al Masnou el 3 de setembre de 1937 i hi va parir el 19 de setembre de 1938; per tant, aquest infant va ser concebut i parit al Masnou.

Aquests naixements es van repartir al llarg de tota la guerra: un el 1936, dos el 1937 i quatre al llarg de 1938. Tres dels naixements es van produir en famílies arribades el desembre de 1936 des del centre de la Península (Montserrat, Lina i Manuela), dos eren de persones del nord arribades la tardor de 1937 (Carmen i Dimas) i dos eren de la fase de després de la primavera de 1938 (Isabel i Mariano).

José García Hurtado va sortir de Madrid amb part de la seva família i la seva mare, Josefa Hurtado

Petició de l'Ajuntament del Masnou a la Comandància de Carabiners per permetre el trasllat de José Vicente Nieto per mort d'un fill el 1936. (AMM, correspondència de sortida)

Llarni, amb dies d'edat. Va arribar al Masnou des de Madrid el 5 de desembre de 1936. Amb mesos van marxar de Bilbao: Pilar Alquézar Fernández i Luz Sánchez García. Amparo Cuesta del Pozo, Usacho Ortiz de Zárate, Juan Artola Asumendi i Ángel Morna Larrarte van sortir en les mateixes circumstàncies de Sant Sebastià.

Eufrasio González Fuente va néixer a França. La seva mare Sofia Fuente havia sortit de Bilbao embarassada en vaixell i va parir a França. Per aquest motiu va arribar un mes més tard que el seu grup al Masnou, el 16 de novembre de 1937.

Però al Masnou també hi va haver defuncions de refugiats, la majoria d'edat avançada, però també hi va morir algun jove. El nombre de defuncions va ser idèntic que el de naixements: set.

1. Vicente Vicente García va morir el 16 de desembre de 1936, nou dies després de l'arribada amb la seva mare (Amparo García Torrijos) i germans.

La família Vicente García procedent d'El Molar (Madrid) vivia a la Torre Molina. El marit d'Amparo García es deia José Vicente Nieto i era carabiner a Ciudad Real. Es va traslladar al Masnou perquè havia mort el seu fill, Vicente Vicente García, i un altre estava força malalt i la mare força deprimida.

No sabem si el fill malalt era Amparo o José Vicente García (de 4 i 2 anys respectivament). Malgrat aquesta informació, no conservem cap resguard de visita mèdica ni cap recepta a nom de cap membre d'aquesta família.

2. Dionisio Aparicio Jiménez, solter de 47 anys i natural de Burgos, va arribar al Masnou el 15 d'octubre de 1937 amb la família de la seva germana. Va morir en aquesta població el 16 de febrer de 1938.

3. També es va produir la pèrdua de Clementina López de los Ríos tres dies després de la seva arribada al poble, el 16 d'abril de 1938. Tenia 16 anys i patia una malaltia crònica. Havia arribat al Masnou amb la seva germana.

4. Daniel Marroquín Romero va morir el 23 de juliol de 1938 amb sols 12 anys. Va arribar a la població el 15 d'octubre de 1937 amb la seva mare, Isabel Romero Quintana, i quatre germans.

5. Francisco Montoria Ruiz també era un refugiat de Bilbao, com Daniel, però tenia 74 anys. Era vidu i havia arribat al Masnou sol el 15 d'octubre de 1937. Va morir el 22 d'agost de 1938 deixant dos fills que no eren a la població.

6. Eufrasio Montero Casado també era un home d'edat (82 anys) quan va morir al Masnou el 19 de desembre de 1938 d'una bronquitis. També era natural de Bilbao, havia arribat el 15 d'octubre de 1937 i era vidu. Vivia amb la seva nora i dos nets al carrer dels Mestres Villà, 47. Va deixar tres fills que tampoc no eren a la població.

7. Clemente Casulla Obell va morir poc abans que les tropes de Franco entressin al Masnou, el 26 de gener de 1939. Havia arribat al Masnou el 9 d'abril de 1938 procedent de Terol amb la seva esposa, Carolina, i dos fills i vivien junts al carrer de Jaurès, 11 (actual Sant Rafael). A part dels fills que eren al Masnou (Ángel i Francisco), també va deixar Santiago i Bernardo.

D'aquestes set defuncions de refugiats a la població, cinc es van produir al llarg de l'any 1938, una el 1936 i una altra el gener de 1939. Els quatre primers a morir eren joves: 8, 10, 16 i 11 anys. La resta van ser adults, de 74, 80 i 51 anys. Del grup de refugiats del centre de la Península arribats el desembre de 1936 sols va morir una persona (Vicente), del grup de persones del nord arribades l'octubre de 1937 van acabar els seus dies al Masnou quatre persones (Dionisio, Daniel, Francisco i Eufrasio) i dues eren de les arribades la primavera de 1938 des d'Aragó (Clementina i Clemente).

La malaltia d'alguna de les persones refugiades va ser causa de baixa de la població per necessitat d'atenció en un sanatori. Aquest és el cas de María Suárez González, d'Astúries, resident a Nicolàs Salmerón, 20.

XXXXXXXXXX

Presidència.
Nº. 1.121.

El metge que té al seu càrrec la refugiada MARIA SUAREZ GONZALEZ, de 22 anys d'edat, natural d'Astúries, certifica que la mateixa es troba afectada de tuberculosi pulmonar i de peritonitis tuberculosa, i com sigui que és del tot imprescindible tenir-la allotjada, segons es desprèn del certificat mèdic, prego a aqueixa Direcció General d'Assistència, sigui destinada a un Sanatori, per no poder atendre-la degudament aquest Ajuntament.

Amb gràcies a la bestreta, us saluda.
El Masnou, 25 de novembre del 1937.
L' ALCALDE.

Al Director General d'Assistència. Barcelona.

Baixa del cens de refugiats de María Suárez González per malaltia. (AMM, correspondència de sortida)

A les actes de les sessions plenàries de l'Ajuntament del 13 de maig i 22 de juliol de 1938, es va demanar la realització d'una revisió sanitària als refugiats, perquè es volia impedir la possibilitat d'una epidèmia pels casos de malalties infeccioses que s'havien produït i que havien estat aïllats.

L'Ajuntament va subvencionar els centenars de medicaments que va necessitar aquest gran col·lectiu de refugiats. Per aquest motiu, es guarden a l'Arxiu Municipal un conjunt enorme de receptes per poder justificar aquesta despesa que esperaven que, després, els retornés la Generalitat.

9. TREBALL I PARTICIPACIÓ A L'EXÈRCIT

El mes de novembre de 1937, el conseller de Treball, Previsió i Comunicacions del Govern basc va remetre una circular a tots els ajuntaments de Catalunya per demanar-los la fixació d'anuncis del cens obrer i la borsa de treball, perquè els refugiats bascos s'hi inscrivissin per lluitar contra la inactivitat.

Aquest tema no va ser gaire conflictiu al Masnou, a diferència del que va passar a altres poblacions catalanes (com s'ha explicat al capítol 2), perquè la immensa majoria dels refugiats que hi van arribar van ser nens, mares o jubilats. Moltes d'aquestes dones que van venir cobraven una pensió, rebien racionament basc o tenien dret de fer els àpats als menjadors populars de diferents entitats i, per aquest motiu, no tenien la necessitat imperiosa de treballar.

Persones del Masnou que cobraven una paga per tenir el marit al front de guerra:

Francisca Camacho rebia una pensió de 300 pessetes i depenien d'aquest sou sis persones; Daniela Hernández tenia una paga de 125 pessetes que servia per mantenir cinc persones; Concepción Pedret cobrava 300 pessetes i mantenia 5 familiars, i Petra López Fernández cobrava 200 pessetes per aquest motiu i depenien d'ella cinc persones. Emilia Amorín tenia una paga de 500 pessetes perquè el seu marit era sergent motorista. Amb aquests diners mantenia cinc persones. Adela Castro tenia el marit mobilitzat i cobrava 300 pessetes per als cinc membres de la família. De les 300 pessetes de Teresa García Fernández havien de viure les nou persones del nucli familiar, com a mínim ella i els seus tres fills.

Refugiats que cobraven per tenir els fills al front:

Àngel Foix (31 anys) cobrava una paga de 300 pessetes per tenir el fill al front i havia de mantenir quatre persones.

Evacuats que cobraven per la situació de ferida, mutilació o malaltia dels seus marits:

Josefa Parra donava menjar a sis familiars amb 100 pessetes per tenir el seu marit en un sanatori. Marcelina Suárez donava menjar a la seva filla amb les 300 pessetes que cobrava per tenir el marit mutilat de guerra. Petra González Márquez estava sola al Masnou i cobrava 200 pessetes per tenir el marit ferit al front.

Refugiades que cobraven per viudetat:

Aquesta paga consistia en una renda de 300 pessetes mensuals.

Felicidad Fernández mantenia quatre persones amb aquesta paga, Catalina Albizu estava sola malgrat que havia arribat al Masnou amb la família de la seva germana, Teodora Pérez també hi va arribar sola, i Isabel Herrero estava amb el seu fill.

Constantina Picabea tenia una paga de 300 pessetes per la mort del seu marit. El seu grup familiar era molt ampli (onze persones) i la cap era Dolores Juaristi. Quasi tots vivien al carrer de Nicolás Salmerón, 33 (actual Jaume I, 37). A part d'ella, també tenien una paga Asunción Larrarte (300 pessetes) i Hilario Larrarte (600 pessetes).

Carmen Velasco Martínez va gestionar tot l'expedient de viudetat amb la col·laboració de l'Ajuntament del Masnou. Va arribar a cobrar la paga de 300 pessetes per mantenir-se a ella mateixa i els seus dos fills.

Sabem que moltes de les dones refugiades que residien al Masnou eren vídues. També coneixem la causa de la mort d'algun marit (com el de Julia González, que va ser afusellat), però no tenim la dada de si tenien una paga per aquest motiu.

Pilar Fernández tenia 15 anys i va venir al Masnou amb la seva tieta i el seu cosí. No va cobrar la seva paga malgrat que el seu germà havia mort al front.

Refugiades que tenien una paga perquè els seus marits havien estat declarats com a desapareguts:

Armida Díaz Tuero tenia una paga de 750 pessetes mensuals per tenir el marit desaparegut i un fill empleat en zona de guerra. Amb aquests diners vivien set persones. Laura González tenia una paga de 300 pessetes i mantenia nou persones. Adela Folgueroso mantenia sis membres de la família amb les 300 pessetes que cobrava. Emilia Fernández estava en la mateixa situació, però sols havia de mantenir la seva filla.

Dolores Rodríguez Collar, Agustina Naba i Elena Rocas també tenien el marit desaparegut, però no consta que cobressin cap paga.

Cobrament de paga sense que sapiguem el motiu d'aquesta subvenció

En aquestes circumstàncies trobem Aurora Husillos, Pilar Fernández Rosales, Mxima Blanco, Àurea Ariza, Jacinta Martínez, Isabel Cerio i Sofía Fuente.

Cobrament per feina seva o de la seva parella

Trinidad Moro mantenia la seva filla amb 250 pessetes de paga, perquè el seu marit treballava com a cambrer a Madrid. María Suárez cobrava 600 pessetes perquè

el seu marit estava empleat. Amb aquests diners vivien sis persones. José Campillo cobrava 600 pessetes per ser conductor de cotxe llit i mantenia vuit persones. Federico Vigil Moencio (65 anys) cobrava 400 pessetes se suposa que per jubilació, i mantenia set persones i feia de mestre a la població.

Malgrat el cobrament de diferents pagues, sabem que alguns refugiats van treballar en el servei o portant a terme la seva professió al Masnou. Juanita Ruiz (dona vídua de 26 anys, de Bilbao, que va arribar al Masnou sola) i Josefa Hurtado (madrilenya de 24 anys que havia estat a la Colònia Bellamar dels Laboratoris) van acabar treballant com a encarregades de la Colònia Montevideo.

Clemente Casilla (51 anys) cobrava 215 pessetes com a peó caminer i mantenia quatre persones, Pau Bosque va treballar al camp i guanyava 200 pessetes que mantenien nou persones, i José Subirat guanyava 500 pessetes de la col·lectivitat agrària. Vivien d'aquests diners tres persones. Clemente Gasulla treballava de jornalero.

Eusebio Mesonero constava a les llistes com a parat.

Antonio Pacheco era carabiner i Vicente Pastrana era carabiner d'infanteria de marina.

Luis Peña Gavilán era notari de Lleida cessat.

Es conserva a l'arxiu un comunicat de l'alcalde del Masnou de 27 de juliol de 1938 al cap de la Brigada d'Informació del Departament de Governació de la Generalitat en què informa que Antonio Murillo Pons havia estat evacuat de Zuera (Saragossa) i havia arribat com a refugiat a Parets del Vallès i, posteriorment, al Masnou, abans de marxar voluntàriament al front, però no tenim cap altre registre sobre ell. Així mateix, s'hi especifica que la seva germana també vivia al Masnou, al carrer d'Astúries, 19 (actual Sant Antoni), però tampoc no està registrada com a refugiada.

Tenim registrades les arribades al Masnou i la residència a la població de José Juaristi Elias i la seva esposa Manuela Echeveste Echevarría, tots dos de Sant Sebastià. Entre la correspondència municipal de l'època podem trobar un ofici sobre el tinent d'infanteria Pedro Juaristi Echeveste, que residia al Masnou al carrer de Lenin, 20 (actual Sant Francesc d'Assís), que sembla fill dels anteriors refugiats, però no està registrada la seva arribada al poble.

Sabem per declaracions de la família que Pere Fontova Rosell havia marxat des del Masnou al front de l'Ebre acabat d'arribar d'Algerri, però no hi ha cap document de quintes o lleves a l'Arxiu que ho corroborei.

10. REPATRIACIÓ I RETORN A CASA

El 27 de gener de 1939, una vegada ja havien entrat les tropes franquistes, encara hi havia 332 refugiats al Masnou vivint en domicilis i colònies de la població, entre ells els 169 bascos.

Segons diversos estudis del moviment dels refugiats a altres poblacions catalanes, durant els primers dies de gener de 1939 es van anar buidant els pobles d'evacuats que van continuar el seu viatge cap a l'exili. Al Masnou va ser anòmal que es quedessin a la població un percentatge significatiu de refugiats que vivien en domicilis i també ho van fer els nens de les colònies fins mesos després de l'arribada de Franco al poder. Això es deu poder explicar per l'escàs nombre de famílies completes que havien arribat al Masnou. La immensa majoria dels refugiats en aquesta població eren dones i nens que, molt possiblement, no es creien en capacitat de decidir si seguien camí de l'exili o si tornaven al poble per poder trobar-se amb les seves parelles o familiars. Els que van tornar a les seves poblacions d'origen van patir les represàlies d'haver-se convertit en refugiats.

Tenim notícies de diverses persones refugiades en cases particulars del Masnou que havien patit judicis sumaríssims (militars) i havien rebut condemnes de dotze anys i un dia o de quinze anys.⁸

Dolores García Monge va ser acusada de rebel·lió i condemnada a presó preventiva de dotze anys i un dia a la presó provincial de Bilbao el 4 de març de 1939 (quan tenia 42 anys) i va ser alliberada el 1943.

María Alba Calderón (amb 60 anys) va seguir un procés similar, però va ser castigada per auxili a la rebel·lió, amb pena que va complir a les presons de Torrijos (Madrid), Guadalajara i Ventas (Madrid). També va aconseguir la llibertat el 1943.

José Hidalgo Carrasco (amb 63 anys) va patir la pena de presó preventiva a Campillos i Màlaga. Va morir a la presó el 21 de maig de 1941.

Maximina Díaz de Cerio va entrar a la presó de Logronyo el 1946 i en va sortir deu anys més tard.

Els refugiats d'Algèria que van arribar al Masnou després del març de 1938 van tenir futurs molt diversos després de la seva estança en aquesta població. Una vegada acabada la guerra, alguns de tots aquests refugiats van marxar cap a França i els altres van tornar al poble, on van patir fortes represàlies.

La família de Josep Fontova Goixart es va dividir: ell i els seus dos fills grans van anar a França, van estar al camp de concentració de Bram, al sud

de França (a la caserna D barraca 66), i van aprofitar l'oportunitat de marxar a Mèxic en el vapor *Sinaia*. Hi van arribar el 6 de març de 1939 i tenien data de sortida cap a Mèxic el 21 de maig de 1939. A Mèxic van viure a Toluca de Lerdo. Josep Fontova Goixart va ser condemnat pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques el 14 de febrer de 1940 a una multa de 5.000 pessetes, a deu anys d'inhabilitació i la pèrdua de les seves possessions. La mare de la família, Vicenta Rosell Polo, va tornar amb els dos petits a Algèria. Quan van arribar a aquesta població la casa estava decomissada. Se li va fer el judici sumaríssim número 000758 el 1939 amb la pena de sis anys i un dia de presó major. Mai més no es van retrobar les dues faccions de la família.

Francesc Goixart Masot també va marxar a Mèxic en el mateix vaixell *Sinaia* després d'haver viscut a Perpinyà.

Jaume Fontova Josa i la família van viure a Angulema fins al 1950. Després, tota la família es va exiliar a Argentina. El judici sumaríssim que se li va fer va tenir una sentència similar a la de Josep Fontova Goixart l'any 1942 i va ser sobresegut el 1949.

Quan va acabar la guerra, la família de Joan Fontova va tornar en un camió a Algèria. Els veïns que tenien a Teià van tornar també a Albesa. En arribar al poble, Joan es va presentar a la caserna i va estar un any empresonat a Lleida.

Januari Ramell Teres va ser condemnat a una pena de quinze anys de reclusió temporal el febrer de 1939 a la presó de Balaguer i, posteriorment, a la de Barcelona. Va ser alliberat el 1943. Miguel Teres Segarra va ser condemnat a vint anys de reclusió al campament penitenciari de Belchite. El 1943 se li va donar la llibertat condicional i el 1949 el seu cas va ser sobresegut i va recobrar la possessió dels seus béns. Josep Farré Sellart també va ser condemnat a vint anys de reclusió temporal.

José Llobera Riet va ser afusellat el novembre de 1940.

Quan va acabar la guerra i va començar el govern de Franco, tots els nois i joves de la Colònia Montevideo (Torre Xina) encara eren a la finca. Hi havia 28 nois i les 4 cuidadores. Se'n va fer càrrec l'Auxilio Social i van ser repatriats a les seves llars d'origen amb transport militar. El tràmit de retorn va ser força lent, perquè primer es va haver de fer investigació de quins eren els seus familiars més

8. Arxiu General de l'Administració, (08) 006.001 i (08) 007.002.

propers que se'n volguessin fer càrrec. Aquesta era una colònia de nois orfes. D'alguns no es van poder aconseguir dades.

Primer se'ls va haver de transportar del Masnou a Mataró. Allà es van fer els tràmits burocràtics per aconseguir el salconduit i van esperar fins que es van

organitzar els combois per anar a Barcelona. Des d'allà se'ls va transportar a un capital de província propera al municipi d'origen i d'allà, al seu poble. Les encarregades i les seves famílies van marxar cap a Madrid el 12 d'abril de 1939, però alguns nois encara eren al Masnou el juny de 1939.

11. CONCLUSIONS

Hem parlat del Masnou amb la hipèrbole de ser aquesta població un «paradís en temps de guerra», perquè és el que va ser per gran part dels refugiats que s'hi van acollir, ja que havien estat fugint de les bombes i havien patit quinze mesos d'itinerància fins que havien arribat al que van considerar un lloc de pau, el Masnou. Aquí van ser allunyats dels combats, van tenir casa, alimentació, vestits, escolarització per als nens, etc.

La tipologia de la població que es va refugiar al Masnou va facilitar que la convivència no fos problemàtica. Més del 80% dels refugiats eren nois menors de 16 anys, mares i jubilats. Comparat amb altres localitats, als llibres d'actes de plens municipals es registren escasses queixes dels veïns, principalment vinculades amb els robatoris als camps realitzats per nois de les colònies infantils. L'escassetat d'homes en edat laboral va provocar que no hi hagués grans problemes econòmics a la població vinculats amb la integració a llocs de treball dels nouvinguts. Les feines que van portar a terme algunes de les mares que van arribar al Masnou van ser de servei domèstic o de modistes, llocs de treball que es necessitaven a la població. Uns quants dels jubilats van col·laborar en les tasques del camp amb els seus amfitrions. Un molt petit percentatge de persones eren homes en edat de treball i, per tant, de poder lluitar a la guerra. Però gran part d'aquests eren vidus i estaven exempts de l'exèrcit perquè havien de cuidar-se dels seus fills. Un alt percentatge de les dones mares que van ser evacuades amb els seus fills i van arribar al Masnou gaudien d'una paga oficial per ser vídues, parelles d'homes desapareguts, soldats al front o que havien estat mutilats o ferits en el combat. Gràcies a aquestes remuneracions, a les pagues de 2 pessetes diàries per refugiat i dia que els amfitrions van permetre cobrar als mateixos refugiats i a la gran quantitat de cases d'estiueig àmplies que estaven buides, molts dels refugiats van tenir la facilitat de tenir una vida independent i no haver d'estar obligats a compartir llar amb els propietaris, germen de tots els conflictes. La gran majoria d'aquestes mares van arribar al Masnou amb la idea de quedar-s'hi i van constituir una població força sedentària.

La relació, anterior a la seva arribada al Masnou, d'aquestes persones amb la mort era molt estreta. Molts dels nens de les colònies infantils eren orfes i molts dels adults, vidus. Durant l'estança d'aquestes persones al Masnou es van produir naixements,

malgrat que també hi va haver defuncions. L'atenció mèdica rebuda al poble va ser eficient, diligent i amb medicaments gratuïts.

El 50% dels refugiats eren evacuats del nord de la Península. L'organització de l'atenció als refugiats per part dels governs d'Euskadi i Astúries va ser molt efectiva. Per tant, les persones que van viure al Masnou van estar documentades i ben ateses.

El principal problema de la població en aquella època va ser el de subministrament alimentari i podem afirmar que els vinguts d'altres zones no ho van passar pitjor que els nadius de la població.

Les colònies infantils on es van hostatjar centenars de nens de la resta d'Espanya estaven concebudes com una institució escolar on rebien educació, tenien cuinera i altres professionals que vetllaven pel seu benestar. A part, les escoles de la població van funcionar amb normalitat, incloent quasi bé tots els nois refugiats que habitaven en domicilis i no en colònies infantils.

La gran majoria dels refugiats del Masnou van ser distribuïts en colònies infantils o en domicilis, però gaudien de la possibilitat de viure amb autonomia. Això va fer la convivència molt més fàcil. Hi va haver un moment problemàtic (entre octubre de 1937 i gener de 1938) quan el municipi va rebre la gran arribada de refugiats, principalment del nord, i va distribuir una persona a cada casa acollidora no tenint en compte l'edat dels petits. L'Ajuntament va saber reaccionar i fer canvis en aquesta distribució de refugiats reagrupant les famílies pocs mesos després i això va ser un intel·ligent element pacificador de la població.

El percentatge de refugiats arribats en la fase final i més dramàtica de la guerra va ser petit, fet que va evitar força angúnies a la població.

Per tots aquests motius, podem afirmar que la població del Masnou va significar per a ells el més semblant al paradís que podien concebre. Molts no van marxar del poble una vegada acabada la guerra i l'Auxilio Social franquista els va haver de repatriar. Una vegada de retorn als seus pobles, la majoria dels refugiats adults que no es van exiliar a França van patir judicis sumaríssims i van ser condemnats a bastants anys de presó. El seu alliberament va ser bastant generalitzat l'any 1943. L'Ajuntament franquista del Masnou va redactar certificats de bona conducta dels refugiats durant la guerra als que ho van demanar per disminuir les seves penes o evitar els judicis.

12. Bibliografia i fonts

- Ajut Infantil de Reraguarda: assistència als infants. Barcelona: Publicacions Kelmi, 1937.
- AMAT I TEIXIDÓ, Jordi. *República, Revolució i Guerra Civil: El Masnou, 1931-1939*. El Masnou: Gent del Masnou, 1995.
- AMAT I TEIXIDÓ, Jordi. *Alella (1931-1940...): república, guerra civil i primer franquisme: quotidianitat i supervivència d'un poble*. Barcelona: Marré, 2006.
- BARRA PANIELLO, Jordi. *Victimes 1936-194*. Barcelona: Memorial Democràtic, 2018. (Catàleg d'exposició)
- BORRÀS I DÒLERA, Mercè. *Refugiats/des (1936-39)*. Girona: Diputació de Girona, 2000. (Quaderns de la Revista de Girona; 87)
- CAMPOY COLLADO, Glòria. *Solidaritat catalana durant la Guerra Civil: els refugiats a Mollet del Vallès i Santa Perpètua de Mogoda*. Santa Perpètua de Mogoda: Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, 2008.
- CAMPOY COLLADO, Glòria. «Els refugiats de la guerra civil a Santa Perpètua». *L'Ordit, anuari del CREM*, núm. 3. Santa Perpètua de Mogoda: Centre de Recerques i Estudis Mogoda, 2010.
- CAMPOY COLLADO, Glòria; AZORÍN, Jean Marc. *Joan Puig Elias, el creador de un mundo nuevo*. Madrid: Fundación Anselmo Lorenzo, 2018.
- CAMPS I GIRÓ, Albert. «Els refugiats de guerra a Granollers i al Vallès Oriental». A *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic*. Vilassar de Mar: El Racó del Llibre de Text, 1989-1990.
- FABRÉ, Jaume. «Els refugiats de la Guerra Civil a Catalunya». *L'Avenç*, núm. 63. Barcelona, 1983.
- CLAVIJO LEDESMA, Julio. *La política sobre la població refugiada durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Girona: Universitat de Girona, 2000.
- CREGO NAVARRO, Rosalía. «Las colonias escolares durante la Guerra Civil (1936-1939)». *Espacio Tiempo y Forma. Historia Contemporánea*, núm. 2. Universidad Nacional de Educación a Distancia: Facultad de Geografía e Historia, 1989.
- MURAY, Joan. *Històries de la vila... del Masnou: 100 articles del butlletí de Gent del Masnou: des de l'agost de 1987 al juliol de 1998*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1999.
- MURAY, Joan. *Històries de la vila... del Masnou II: 69 articles del butlletí de Gent del Masnou: des de l'octubre de 1998 a maig del 2005*. Mataró: Davinci, 2005.
- ROTGGER ROSQUELLAS, Mateu. *L'Escola al Masnou durant la Guerra Civil*. Edició pròpia.
- SERRA I SALA, Rosa. *L'ajuda humanitària dels quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil*. Universitat de Girona, 2007. (Tesi doctoral)
- SERRALLONGA I URQUIDI, Joan. *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en Guerra, 1936-1939*. Barcelona: Base, 2004.
- TORAN, Rosa; GONZÁLEZ TORAN, Xavier. *La segona República al Masnou 75 anys després*. El Masnou: ICV del Masnou, 2006.
- TORAN, Rosa. *Història contemporània del Masnou*. El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2017.
- TORAN, Rosa. *Atles electoral. Els consistoris del Masnou 1812-1979*. El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2013. (La Roca de Xeix; 29)
- TORAN, Rosa. *repressió al Masnou (1939-1952)*. El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2013. (Quaderns d'Història Local del Masnou; 5)

Arxius consultats

- Arxiu Municipal del Masnou (AMM)
Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
Arxiu Comarcal del Maresme (ACM)
Fundación Anselmo Lorenzo, Madrid.
International Institute of Social History, Amsterdam.
Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca.
Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares.

Entrevistes

- Francesc Duran Pons
Vidal i Luz Sánchez García
Eva Fontova Carbonell

ANNEX 1. LLISTA DE REFUGIATS ACOLLITS

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Gabina Abad Castaño	56	Bilbao	15/10/37	Torre Tolosa.
Joan Adrover	7	El Masnou	4/38	Spain and the World.
Santiago Aguilar Vilafranca	7	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Felisa Aguirre Echeverría	38	Astúries	15/10/37	Nicolás Salmerón, 7.
María Alba Calderón	55	Val de Santo Domingo (Toledo)	5/12/36	Torre Tolosa. Nicolás Salmerón, 15.
Carolina Albizu Oyarzábal	20	Sant Sebastià	15/10/37	
Catalina Albizu Oyarzábal	20	Zarautz (Guipúscoa)	15/10/37	Prat de la Riba, 2. Francisco Ascaso, 89 (Café La Paz), amb Joan, Eulàlia Ramèntol i Montserrat Isern.
Carmen Alburu Artiaga	29	Màlaga	15/10/37	
Enrique Alcaraz	9	Barcelona	3/38	Spain and the World.
Ramona Alonso	75	Astúries	15/10/37	
Ana María Alonso Cabrera	4	Sant Sebastià	15/10/37	Dr. Curell, 34, amb Solà.
José Manuel Alonso Cabrera	2	Sant Sebastià	15/10/37	Dr. Curell, 34, amb Solà.
María Pilar Alquezar Fernández	1	Bilbao	15/10/37	Adra, 53, amb Antoni Oriol Ballvé. Francisco Ascaso, 17.
Francisco Alquezar Fernández	9	Sant Sebastià	15/10/37	Adra, 53, amb Antoni Oriol Ballvé. Francisco Ascaso, 17.
José Álvarez Ferro	16	A Teixeira (Ourense)	5/12/36	Laboratoris.
Luis Álvarez González			1936	
Bienvenido Álvarez López	15	Bilbao	15/10/37	
Emilia Álvarez López	17	Bilbao	15/10/37	
Gregoria Álvarez Prechoso	55	Sant Sebastià	15/10/37	Capità Mirambell, 1, amb Josep A. Rodés Cilot i J. Ribas.
Teresa Álvarez Prechoso	62	Sant Sebastià	15/10/37	Capità Mirambell, 1, amb Josep A. Rodés Cilot i J. Ribas.
Manuela Álvarez Rodríguez	70	Bilbao	15/10/37	
Dolores Álvarez Villanueva	9	Madrid		Montevideo.
Ricardo Álvarez Villanueva	11	Madrid		Montevideo.
Antonio Amadis González	49	Màlaga	15/10/37	
Emilia Amorín Lorente	28	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Avelina Andrés Barcina	35	Ortuella (Biscaia)	15/10/37	
María Andrés Barcina	41	Ortuella (Biscaia)	15/10/37	
Rosa María Andrés García	3	Bilbao	15/10/37	
Joaquima Andrés Mirabete	67	Maella		
Cañosanto Ángel Pulido	49	Màlaga	15/10/37	
Cristina Anisi Sorube	34	Badajoz	5/12/36	Torre Molina.
Juan José Antona Vállez	9	Madrid		Montevideo.
Juanita Antona Vállez	6	Madrid		Montevideo.
Dionisio Aparicio Jiménez	47	Burgos	15/10/37	Santa Rosa, 1, amb Esteve Gispert Vilà. Germans Alcrudo, 3.
Florentina Aparicio Jiménez	49	Burgos	1/8/37	Germans Alcrudo, 3.
Vicente Aranceta Guisasaola	55	Sant Sebastià	15/10/37	
María Aranceta Iturriño	8	Sant Sebastià	15/10/37	

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
María Araujo Araujo	23	La Carolina (Jaén)	1/4/38	
Trinidad Araujo Rodríguez	46	La Carolina (Jaén)	1/4/38	
Carne Arbós	9	El Masnou	9/38	Spain and the World.
Petra Arcos Plaza	68	Adrada de Haza (Burgos)	4/38	Sant Felip, 69.
Carmen Arenal Martín	19	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià, 21, amb Joan Rossell Maristany.
José Ángel Arenal Martín	9	Bilbao	15/10/37	Capità Mirambell, 2, amb Joan Colomé Creus.
Rafaela Arenal Martín	16	Bilbao	15/10/37	Antoni Sunyol, 79, amb J. Tarensi i Ramon Vilaplana.
Felipa Argiles Graells			5/38	Jaurès, 8.
Aurora Argüelles Fernández			5/38	Jaurès, 10.
Áurea Ariza Armena	38	Sant Sebastià	15/10/37	Francesc Macià, 5, amb Jaime Ballester Macià.
Roque Arnal Vidal	51	Pertusa (Osca)	9/4/38	
Carmen Aroca García	25	Màlaga	15/10/37	
Magdalena Arrati Goilandia	68	Bilbao	15/10/37	
Carmen Artiaga Malariaga	67	Màlaga	15/10/37	
José Artímez Suárez		Màlaga	1/4/38	
Juan Artola Azurmendi	0,5	Sant Sebastià	15/10/37	
Antonio Ascorbe Bilbao	15	Bermeo (Biscaia)	15/10/37	
Francisca Ayestera Iturria	49	Sant Sebastià	15/10/37	
Asunción Azpitarte Dorado	12	Sant Sebastià	15/10/37	Àngel Guimerà, 10, amb Josep Puig Rodon. Nicolás Salmerón, 33.
Asunción Azurmendi Echevarría	31	Sant Sebastià	15/10/37	
Vicenta Bafallui	51	Tolba (Osca)	11/6/38	
Daniela Bajo Ramírez	33	Barakaldo o Aldehorno (Segòvia)	15/10/37	Prat de la Riba, 41, amb Isidre Maristany Rosés. Dolores Ibárruri, 1.
Teresa Bajo Ramírez	28	Barakaldo o Aldehorno (Segòvia)	15/10/37	Durruti, 26, amb Ferran Francesch Pons i Mercè Catarineu. Dolores Ibárruri, 1.
Magdalena Ballesta Arnaiz	41	Bilbao	15/10/37	
Àngel Ballobá Laflor	26	Maella	8/38	Àngel Guimerà, 6.
Maria Ballobá Laflor	22	Maella	8/38	Àngel Guimerà, 6.
Ramona Ballobá Laflor	17	Maella	8/38	Àngel Guimerà, 6.
Francesc Ballobá Sanmartí	54	Maella	8/38	Àngel Guimerà, 6.
Salvador Barrido Urrutia	39	Santander	15/10/37	
Antonio Barrientos Fontecha	5	Astúries	15/10/37	Francisco Ascaso, 85, amb Manuel Verdagner i Maria Badia.
Volusiano Barrientos Fontecha	4	Astúries	15/10/37	Durruti, 47 (Bar Sport) amb Josep Balaña.
José Barrientos Fontecha		Astúries	15/10/37	Francisco Ascaso, 29, amb Rosa Millet.
Carmen Baruela Dueña	12	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Dolores Basterra Barrena	23	Bilbao	15/10/37	
María Basterra Barrena	19	Bilbao	15/10/37	
Floreal Bastida	4	Barcelona	5/38	Spain and the World.
Manuela Bautista Pascual	19	Errenteria (Guipúscoa)	15/10/37	Francisco Ascaso, 33, amb Joan Estapé Garriga i M. Capella.
Josefa Belaustegui Juaristi	42	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
María Belaustegui Juaristi	40	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Constantino Benayas Gómez	7	Novés (Toledo)	5/12/36	Laboratoris.
Maximiliano Benayas Gómez	15	Novés (Toledo)	5/12/36	Laboratoris.
Eduardo Bilbao Ibarrola	61	Bilbao	8/9/37	
María Bivanova Santiso	48	Madrid		
Máxima Blanco Arranz	40	Burgos	15/10/37	Urbanització Montseny (Pedra Blanca) amb Manuel Batlle i Josep Ciurana. Francesc Macià, 5, amb Teresa i Joan Agustí.
Marià Bosque Andrés	27	Maella		
Horaci Bosque Borrás	74	Maella		
Ernest Bosque Garcia		Maella		
Pere Bosque Garcia		Maella		
Mariano Bosque Llop	0,5	El Masnou		
Joaquim Bosque Llop		Maella		
Trinidad Boto Zapico	16	Astúries	15/10/37	Bell Indret, amb Josep Maria Pros.
Antonio Bravo Giménez	38	Màlaga	15/10/37	
Antonio Bravo Rodríguez	4	Màlaga	15/10/37	
María Bravo Rodríguez	2	Màlaga	15/10/37	
Florencia Burgos Losada	73	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià, 4 b, amb D. Redó. Lenin, 11, amb Manuel Ramón. Nicolás Salmerón, 33.
Julia Bustamante Casado	39	Portugalete o Falcedo (Biscaia)	15/10/37	14 abril, 89, amb Pere Oliver Suñol. 14 abril, 17, amb el doctor Arenas. Francisco Ascaso, 71.
Carmen Caballero	44	Lleó	15/10/37	
Gregoria Cabrera Sastre	28	Sant Sebastià	15/10/37	Dr. Curell, 34 bis, amb Àngels Golell.
Ramona Cabrera Sastre	20	Sant Sebastià	15/10/37	14 abril, 17, amb el doctor Arenas i Maria Dolors de Arenas. Dr. Curell, 2, amb Sara Guillén.
Teresa Cabrián (o Cebrián) Moro	6	Madrid	9/4/38	Torre Tolosa.
Marcelino Caiceya			5/38	Jaurès, 8.
Àngel Camacho Alba	14	Val de Santo Domingo (Toledo)	5/12/36	Torre Tolosa. Nicolás Salmerón, 15.
Francisca Camacho Alba	30	Val de Santo Domingo (Toledo)	5/12/36	Torre Tolosa.
José Campillo Carreño	10	Madrid		Montevideo.
Libertad Campillo Carreño	6	Madrid		Montevideo.
Isabel Campillo Herrero	0,5	El Masnou	5/38	
Àngela Campillo León	26	Madrid	5/38	
Concepción Campillo León	21	Madrid	5/38	
Isabel Campillo León	28	Madrid	5/38	
José Campillo León	24	Madrid		
María Campillo León	15	Madrid	5/38	
Florencia Campo Gutiérrez	33	Santander	15/10/37	
Roque Campos Moreno	69	Sant Sebastià	15/10/37	Francesc Lairer, 3, amb Josep Soler Cebrià.
Antonio Canas López	8	Madrid	15/10/37	
Juan Canas López	11	Madrid	15/10/37	Emili Pagès, 40, amb J. Moré i Antònia Ventura.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Salvador Canas López	14	Madrid	15/10/37	14 abril, 81, amb Miquel Llovera Solà.
Fernando Cano Aguirrezabalaga	11	Irura (Guipúscoa)	5/12/36	Laboratoris.
Antonio Cano Aguirrezabalaga	12	Madrid	5/12/36	Laboratoris.
Dolores Cano Bermudo	44	Màlaga	15/10/37	
Antonio Carballo Gil	12	Solveira (Ourense)	5/12/36	Laboratoris.
Pau Carrascos Fontova	43	Algèria	13/4/38	
Josep Maria Casasola	6	Barcelona	3/38	Spain and the World.
Benedicta Castañedo González	16	Sodupe (Biscaia)	15/10/37	
Carmen Castañedo González	12	Sodupe (Biscaia)	15/10/37	
Ramón Castañedo González	14	Sodupe (Biscaia)	15/10/37	
Aurelio Castaño Martínez	53	Astúries	15/10/37	
Eduardo Castiello García	4	San Martín (Astúries)	15/10/37	
José Castiello García	5	San Martín (Astúries)	15/10/37	
Pelasia Castiello García	60	San Martín (Astúries)	15/10/37	
Àngel Castillejos	11	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Herminio Castillejos	9	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Rafael Castillejos Romero	1	Còrdova	15/10/37	
Adela Castro Aznar	30	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Enrique Castro García	8	Madrid		Montevideo.
Àngel Casulla Coronas	12	Ràfels (Terol)	9/4/38	Jaurès, 11.
Francesc Casulla Coronas	15	Ràfels (Terol)	9/4/38	Jaurès, 11.
Benigno Caycolla Díaz			5/38	Jaurès, 5.
Carlos Caycolla Díaz				Nicolás Salmerón, 33.
Carmina Caycolla Díaz				
Manuel Caycolla Díaz				
Marcelino Caycolla Díaz				
Rogelio Caycolla Díaz			5/38	Jaurès, 5.
Ana Cedeño Vázquez	12	Màlaga	15/10/37	
Francisca Cedeño Vázquez	4	Màlaga	15/10/37	
Rafael Cedeño Vázquez	1	Màlaga	15/10/37	
Crescencia Cerio Gil	18	Sant Sebastià	15/10/37	Durruti, 10, amb R. Riera i Antònia Grau. Mestres Villà, 47. Laió del Tit.
Maximina Cerio Gil	22	Sant Sebastià	15/10/37	Rafael Casanova, 12, amb J. Subirachs i Pilar Tugas.
Isabel Cerio Gil	30	Vitòria	15/10/37	Lluís Millet, 70, amb Joan Martí Soler. Mestres Villà, 47. Laió del Tit.
Sabino Cerio Ramírez	65	Sant Sebastià	15/10/37	Dr. Curell, 18, amb Salvador Jordà Ramonet. Laió del Tit.
Felisa Chavarri Dolado	19	Bilbao	15/10/37	Durruti, 59, amb el doctor Casimir Rendé.
Nieves Chavarri Dolado	15	Bilbao	15/10/37	Nicolás Salmerón, 9, amb Teresa Sala Maristany.
Ignacio Ciñera Rocés	8	Astúries	15/10/37	Prat de la Riba, 25, amb Serafina Estapé i F. Tort.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Ludivina Ciñera Rocés	6	Astúries	15/10/37	Capità Maristany Noms, 20, amb Josefina Rottier i Coloma Teixidor. Nicolás Salmerón, 33.
Carmen Ciñera Rocés	0,5	El Masnou		
Milagros Clemente Cuellas (o Puellas)	48	Sant Sebastià	15/10/37	Francesc Macià, 5, amb Joan Agustí Parera i Teresa Agustí.
Àngela Coll Macià	9	Barcelona	3/38	Spain and the World.
Jaume Coll Macià	12	Barcelona	3/38	Spain and the World.
Marina Coll Macià			8/38	Spain and the World.
Aurelio Collazos Barriuso		Leioa (Biscaia)		
Milagros Comas (o Cimas) Pérez	3	Bilbao	15/10/37	Barcelona, 44, amb Josefa Juan.
Felipe Comas Franquesa	16	Madrid	15/10/37	Dr. Curell, 32, amb Rafael Padrós Bigas.
Francisco Comas Franquesa	18	Madrid	15/10/37	Casa de camp (ca l'Elena), amb Elena Duran Pujadas i Salvador Saló.
José Comas Franquesa	11	Madrid	15/10/37	Camil Fabra, 2, amb Emili Torruella.
Milagros Comas Hernández				Nicolás Salmerón, 13, amb Carles Maristany Pagès.
Joan Conesa	9	El Masnou	8/38	Spain and the World.
Pere Conesa	8	El Masnou	8/38	Spain and the World.
Julia Corona Tregallo	29	Santander	15/10/37	
Antoni Coronas Bosch	12	El Masnou	4/38	Spain and the World.
Carolina Coronas Escorihuela	41	Valdealgofa (Terol)	9/4/38	Jaurès, 11.
Elvira Cortasa Bafallui	30	Alcoletge	11/6/38	
Maria Cortasa Bafallui	26	Alcoletge	11/6/38	
Antoni Cortasa Rué	61	Alcoletge	11/6/38	Torre Sastret.
Cañosanto Cruz del Río	35	Màlaga	15/10/37	
Rosa Cube Bertran	22	Maella	8/38	Àngel Guimerà, 6.
Amparo Cuesta del Pozo	0,5	Sant Sebastià	15/10/37	
Miguel Cuesta del Pozo	3	Sant Sebastià	15/10/37	
Antoni Cuní	11	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Rosalía Cuní	9	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Julia Curiel Bustamante	12	Portugalete (Biscaia)	15/10/37	Ferrer i Guàrdia, 52, amb Teresa Pàmies.
Mariano Curiel Bustamante	10	Portugalete (Biscaia)	15/10/37	Capità Maristany Noms, 18, amb Eulàlia Soler.
Ramón Curiel Bustamante	15	Portugalete (Biscaia)	15/10/37	Casa de camp La Font, amb Manel Colomé Casals, Francisca Pont i Manuel Amat.
Alfredo Cuvert Martínez	2	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 15.
Casilda Cuvert Martínez	9	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Capità Ferrer Bertran, 77, amb J. Oliver. Nicolás Salmerón, 15.
Francisco Cuvert Martínez		Sestao (Biscaia)		
Juan Cuvert Martínez	6	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Av. Maragall amb F. Santigosa. Nicolás Salmerón, 15.
Manuel Cuvert Martínez	13	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Prat de la Riba, 50, amb la vídua de Mariano Fernández. Nicolás Salmerón, 15.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Martín Cuvert Martínez	4	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Emili Pagés, 23, amb Teresa Sanjuan. Nicolás Salmerón, 15.
Micaela o Adela de la Sala Castellanos	35	Nalda (La Rioja)	15/10/37	Prat de la Riba, 35 (telègrafs), amb N. Montes i P. Roca. Nicolás Salmerón, 19.
Félix de la Sala Castellanos				Rosa Luxemburg, 22, amb Vicenç Cantó.
Enrique de Lapesa	9	El Masnou	5/38	Spain and the World.
Luis de Lapesa	7	El Masnou	5/38	Spain and the World.
Cristina del Barrio Ortega	19	Santander	15/10/37	Santa Rosa, 9, amb Pepita Comellas.
Evangelina del Barrio Ortega	21	Santander	15/10/37	Francisco Ascaso, 15, amb Maria Maristany, vídua de Joan Estapé Garriga.
Angelina del Barrio Sanemeterio				Puerto Rico, 3, amb J. Ventura. Laboratoris.
Micaela del Pozo Brugos	29	Sant Sebastià	15/10/37	
Luis del Pozo Villa	59	Sant Sebastià	15/10/37	
Silveria Delgado Rodríguez	60	Sant Sebastià	15/10/37	
Encarnación Delgado Soler	9	Màlaga	15/10/37	
Francisco Delgado Soler	17	Màlaga	15/10/37	
Juan Delgado Soler	14	Màlaga	15/10/37	
Consuelo Díaz			4/38	Spain and the World.
Gabino Díaz de Cerio	66	Moreda de Álava	15/10/37	Dr. Curell, 18.
Maximina Díaz de Cerio	20	Moreda de Álava	15/10/37	Rafael Casanova, 12, amb J. Subirachs.
Carlota Díaz González	17	Santander	15/10/37	Durruti, 59, amb el doctor Casimir Rendé.
Federico Díaz Maravilla	6	Còrdova	15/10/37	
Maruja Díaz Maravilla	9	Còrdova	15/10/37	
Argemiro Díaz Suárez	4	Astúries	15/10/37	
Benjamín Díaz Suárez	11	Astúries	15/10/37	
Corsino Díaz Suárez	1	Astúries	15/10/37	
Dolores Díaz Suárez	13	Astúries	15/10/37	
Ernestina Díaz Suárez	9	Astúries	15/10/37	14 abril, 9, amb Josep Curell.
Luis Díaz Suárez	8	Astúries	15/10/37	Emili Pagès, 39, amb D. Sempere.
Armida Díaz Tuero			5/38	Jaurès, 5.
Enriqueta Díaz Ureña	17	Madrid	15/10/37	Adra, 57, amb Teresa Pagès, vídua de Magriñà.
Juana Dolado Viñola	43	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià, 25, amb Josefa Mirambell i Rosa Truch.
Juan Doménech Fernández	65	Màlaga	15/10/37	
Francisco Duran Fernández	48	Ronda	15/10/37	
Ramón Echenausia			15/10/37	Francisco Ascaso, 17.
Begoña Echenausia (o Echenagusia) Sanvicente	16	Mondragón o Durango	15/10/37	Nicolás Salmerón, 27, amb Lluïsa Isern Pagès. Francesc Macià amb M. Roca i Maria Teruel. Sant Jeroni, 11.
Daniel Echenausia Sanvicente	8	Mondragón	15/10/37	Torrent Humbert, 1, amb Enriqueta i Alfred Pagans. Jacint Verdaguer, 26, amb Joan Oller Oliveras i Joan Oliveras.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Elisa Echenausia Sanvicente	14	Mondragón	15/10/37	Durruti, 33, amb Joan Framis Manent i Mercè Ros.
Ignacia Echenausia Sanvicente	10	Mondragón	15/10/37	Joan Alsina Sensat, 7, amb J. Latorre. Sant Jeroni, 11.
Jesús Echenausia Sanvicente	6	Mondragón	15/10/37	Prat de la Riba, 19 (llibreria), amb Carles Orta Ribas.
Braulia Echevarria	32	Santander	15/10/37	
Amalia Echeverría Aguirre	10	Elgoibar (Guipúscoa)	15/10/37	Francisco Ascaso, 28, amb Carme Casajuana i Felícia Olivé.
Ángel Echeverría Aguirre	6	Elgoibar (Guipúscoa)	15/10/37	Francisco Ascaso, 47, amb Andreu Llambias i José Ruiz.
Aránzazu Echeverría Aguirre	12	Elgoibar (Guipúscoa)	15/10/37	Antoni Sunyol, 73, amb F. Ràfols i Flor Robles. Francisco Ascaso, 17.
Cristina Echeverría Aguirre	1	Elgoibar (Guipúscoa)	15/10/37	
Juan María Echeverría Aguirre	4	Elgoibar (Guipúscoa)	15/10/37	
Miguel Echeverría Aguirre	14	Elgoibar (Guipúscoa)	15/10/37	Colomina amb Antoni Obiols Fité.
Manuela Echeveste Echeveste	60	Sant Sebastià	15/10/37	
Isabel Edrosa Muñecas	20	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Tarrida del Màrmol, 3, amb Lluís Tarragó Sánchez i Dolors Capdevila.
Dionisia Eguiguren Noriega	34	Barakaldo	15/10/37	Astúries, 30.
Alfonsa Eloriaga García	34	Bilbao	15/10/37	
Rosario Elorza Ostiategui	7	Sant Sebastià	15/10/37	Francesc Macià, 19 bis, amb Carles i Josefina Cusí.
Alejandra Erezuma Goitia	22	Ajangiz (Biscaia)	1/4/38	
Juana Erezuma Goitia	16	Ajangiz (Biscaia)	1/4/38	
Martina Erezuma Goitia	18	Ajangiz (Biscaia)	1/4/38	
Rosario Erezuma Goitia	14	Ajangiz (Biscaia)	1/4/38	
Francisco Erezuma Ugalde	52	Bermeo o Ajangiz (Biscaia)	1/4/38	
María Espigas Vegas	17	Bilbao	15/10/37	
Ramona Esteverena Echeverría	28	Irun	15/10/37	Anselm Clavé, 5, amb Joan Ràfols Mata. Francisco Ascaso, 17.
Martina Estévez Echerica	64	Sant Sebastià	15/10/37	
José Ezaña Caolo (o Osolo)	45	Pasaia (Guipúscoa)	15/10/37	
Josep Farres Sellar	37	Algèria	13/4/38	
José Fernández	7	Barcelona	6/38	Spain and the World.
Clarita Fernández	9	Còrdova	15/10/37	
Consuelo Fernández	47	Turón (Astúries)	15/10/37	
Lola Fernández			6/38	Spain and the World.
Joaquina Fernández Abelló	77	Turón (Astúries)	15/10/37	
María Fernández Delgado	43	Ronda	15/10/37	
María Luisa Fernández Fernández	15	Astúries	15/10/37	Bell indret, 3 (pg. Matteotti, 3) amb C. Martí, Carme Carrió i Sadurní Jordana (vaqueria). Àngel Guimerà amb J. Jordana.
Pilar Fernández García	15	Astúries	15/10/37	Anselm Clavé, 14, amb Miquel Rosés i Maria Valero.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
José Fernández González	9	Sant Sebastià	15/10/37	Francisco Ascaso, 45, amb Josep Sempere Todorí. Àngel Guimerà, 4, amb Pilar Latorre.
Marcelino Fernández González	14	Sant Sebastià	15/10/37	Francisco Ascaso, 45, amb Josep Sempere Todorí i Pilar Latorre. Viladomat amb A. Zea.
Milagros Fernández González	12	Sant Sebastià	15/10/37	Àngel Guimerà, 4, amb Àngel Gázquez Roldán i Rosa González.
Sabina Fernández González	4	Sant Sebastià	15/10/37	Prat de la Riba, 21, amb R. González i Miquel i Josep Delhort. Àngel Guimerà, 4.
Adelina Fernández González	9	Turón (Astúries)	9/4/38	Germans Alcrudo, 19.
Felicidad Fernández González	24	Turón (Astúries)	1/4/38	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Florentina Fernández López	56	Madrid	15/10/37	Esperança, 10, amb Gregori Codiñach i P. López. Nicolás Salmerón, 19.
Ángela Fernández Naba			5/38	Jaurès, 8.
José Fernández Naba			5/38	Jaurès, 8.
Salud Fernández Núñez	46	Sant Sebastià	15/10/37	Prat de la Riba, 52, amb Lluís Reixach i Joaquina Andreu. Torre Tolosa.
María Luisa Fernández Robles	17	Sant Sebastià o Lleó	13/4/38	
Piedad Fernández Rodríguez	38	Lleó	15/10/37	Prat de la Riba, 71 (c. Casals Coll) amb Josepa Auladell Rusiñol i Felip Andiañach.
Pilar Fernández Rosales	27	Medina de Pomar (Burgos)	15/10/37	Adra, 53, amb Antoni Oriol Ballvé. Francisco Ascaso, 17.
Felisa Fernández Rosales	20	Medina de Pomar (Burgos)	15/10/37	Francisco Ascaso, 63, amb S. Jordi. Francisco Ascaso, 17.
Emilia Fernández Suárez	47	Astúries	15/10/37	Urbanització Montseny (Pedra Blanca), amb Manuel Batlle i Josep Ciurana.
Isidoro Fernando Contreras	13	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Miquel Ferrer	9	El Masnou	4/38	Spain and the World.
José Ferro González	15	A Teixeira (Ourense)	5/12/36	Torre Molina.
José Flórez Álvarez	66	Madrid	15/10/37	
Antonio Flórez Moncada	16	Madrid	15/10/37	
Àngel Foix Fàbregas	34	Lleida	6/9/38	Nicolás Salmerón, 115.
Amèlia Foix Perelló	4	Lleida	6/9/38	Nicolás Salmerón, 115.
Adela Folgueroso Falgueroa			5/38	Jaurès, 10.
Lucía Fonteche Prieto	27	Astúries	15/10/37	Durruti, 47 (Bar Sport) amb Josep Balaña.
Jaume Fontova Josa	47	Algerri	13/4/38	
Joan Fontova Llosa	43	Algerri	13/4/38	
Pere Fontova Rosell	16	Algerri	13/4/38	
Antoni Fontova Torremorell	15	Algerri	13/4/38	
Dolors Fontova Torremorell		Algerri	13/4/38	
Elvira Franco Iriondo	16	Bilbao	15/10/37	Àngel Guimerà, 11, amb Antònia Faixas Torres.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Sofía Fuentes Allende	31	Lleó o Zaramillo (Biscaia)	16/11/37	Urbanització Montseny (Pedra Blanca), amb Manuel Batlle i Josep Ciurana. Francisco Ascaso, 58, amb Maria Lluisa Aguiló i Maria Coll.
María Fuentes Loca		Palència	15/10/37	
Prudencio Galdeano Ariza	11	Sant Sebastià	15/10/37	Lluís Millet, 52, amb Ramon Estapé i Paquita Castey. Prat de la Riba amb Elvira Bosch, vídua Fernández.
Carmen Gamazo Sotelo	14	Sant Sebastià	15/10/37	
Germán Gamazo Sotelo	14	Sant Sebastià	15/10/37	Casa de camp d'Antoni Jordana Baró. Nicolás Salmerón, 33.
Primavera García	12	El Masnou	3/38	Spain and the World.
Luis García				Barcelona, 47, amb Josep Matalí Isern.
Elena García Amorín	11	Madrid	5/12/36	Francesc Macià, 20, amb el doctor Torrubia i M. González.
Emilio García Amorín	3	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
José García Amorín	6	Madrid	5/12/36	Francesc Macià, 20, amb el doctor Torrubia i M. González.
Luis García Amorín	9	Madrid	5/12/36	Francesc Macià, 20, amb el doctor Torrubia i M. González.
Amalia García Cano	57	Bilbao	15/10/37	
Joaquín García de Castro	10	Madrid	4/38	Montevideo. Spain and the World.
José Luis García de Castro	11	Madrid	4/38	Montevideo. Spain and the World.
Fernando García Fernández	4	Turón (Astúries)	1/4/38	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
José Luis García Fernández	3	Turón (Astúries)	1/4/38	
Higinia García Fernández (o Hernández)	52	Àvila o Zaramillo (Biscaia)	15/10/37	Dr. Curell, 82, amb Pere Sampera Cussó i Isabel Maristany de Millet.
Antonio García García	65	Los Tremellos (Burgos)	15/10/37	Mestres Villà, 1, amb Antònia Llampallas. Casa de camp 3 de Pere i Carolina Colomer.
Celso García González	9	Turón (Astúries)	9/4/38	Torre Tolosa.
Eladio García González	13	Turón (Astúries)	9/4/38	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Elena García González	12	Turón (Astúries)	9/4/38	Durruti, 5.
Elias García González	15	Turón (Astúries)	9/4/38	Durruti, 5.
Libertad García González	2	Turón (Astúries)	9/4/38	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Onofre García González	6	Turón (Astúries)	9/4/38	
Raimunda García González	4	Turón (Astúries)	9/4/38	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Sergio García González	7	Turón (Astúries)	9/4/38	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Pilar García González	21	Bilbao	15/10/37	Santa Rosa, 9, amb P. Cubells i R. Pascual.
Teresa García Hernández	28	Zaramillo (Biscaia)	15/10/37	Francesc Macià, 12, amb Jaume Buch Vallverdú.
Emilio García Hurtado	4	Madrid	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
José García Hurtado	0,5	Madrid	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Margarita García López	16	Bilbao	15/10/37	Rafael Casanova, 2, amb Armand Suñol Pursell i Maria Barrera.
Ramón García López	13	Bilbao	15/10/37	Capità Mirambell, 18, amb Joan Rossell Horta i Maria Guitart.
Primorosa García Merino	40	Torrelavega (Cantàbria)	15/10/37	Emili Pagès, 41, amb A. Sust i Manuela Ferrer. Mestres Villà, 47.
Araceli García Molina	20	Bilbao	15/10/37	
Dolores García Monge	40	Salinas de Medinaceli (Sòria)	15/10/37	
Rafaela García Pérez	31	Barakaldo	15/10/37	Durruti, 33, amb Simó Corominas Sala.
Consuelo García Pérez	8	Madrid	5/12/36	Sant Jeroni, 1.
Amparo García Torrijos (o Terrijos)	28	Castellón del Rosal (Conca)	5/12/36	Torre Molina.
Agustín García Vegas	16	Bilbao	15/10/37	Sant Jeroni, 1.
Aurora García Vegas	8	Bilbao	15/10/37	Ferrer i Guàrdia, 11, amb Carolina Colomé. Sant Jeroni, 1.
Dolores García Vegas	12	Bilbao	15/10/37	Sant Jeroni, 1.
Luis García Vegas	2	Bilbao	15/10/37	Sant Jeroni, 1.
Víctor García Vegas	10	Bilbao	15/10/37	Rosa Luxemburg, 29, amb J. Medina i Juanita Tenas. pl. Pi i Margall, 7, amb Jaume Galtés. Sant Jeroni, 1.
Araceli García Zapico	18	San Martín (Astúries)	15/10/37	
Aurelio García Zapico	10	San Martín (Astúries)	15/10/37	
José García Zapico Luisa Ruiz.	6	San Martín (Astúries)	15/10/37	Can Teià amb E. Zenón i Maria
María García Zapico	15	San Martín (Astúries)	15/10/37	Dolores Ibárruri, 33, amb Amadeu Planas i Rita Domènech.
Azucena Garnes	7	Badalona	4/38	Spain and the World.
Josefa Garnes	9	Badalona	4/38	Spain and the World.
Carlos Garrido (o Garrillo) Iriarte	5	Pasaia (Guipúscoa)	15/10/37	
José Luis Garrido Iriarte	7	Pasaia (Guipúscoa)	15/10/37	
Lucio Garrido Iriarte	4	Pasaia (Guipúscoa)	15/10/37	
Felisa Gaudio Pes	41	Pina de Ebro	9/4/38	
Clemente Gazulla Obell	51	La Freixneda o la Funquera (Terol)	9/4/38	Jaurès, 11.
María Gil Caldu	67	Queretes (Terol)		
Vicenta Gil Caldu	72	Queretes (Terol)		
Teresa Gil Cerio	56	Sant Sebastià	15/10/37	
Jesusa Gil Hernández	56	Viñaspre (Àlaba)	15/10/37	Dr. Curell, 24, amb Francesca i Josep Alemany. Mestres Villà, 47. Laió del Tit.
Ana Giménez	9	Esparreguera	8/38	Spain and the World.
Ángela Giménez	11	Esparreguera	8/38	Spain and the World.
María Luisa Giner López	18	Madrid	9/4/38	
Raimunda Goitia Ibarra	55	Errigoiti (Biscaia)	1/4/38	
Francesc Goixart Masot	38	Algerri	13/4/38	

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Julia Gómez Martín	32	Munilla (Rioja)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 7.
Antoni Gómez Patones	40	Algerri	13/4/38	
Alba Gómez Ruiz	56	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Joaquín González	5	El Masnou	4/38	Spain and the World.
María González	6	El Masnou	4/38	Spain and the World.
Juan González			4/38	Spain and the World.
Laura González Agadia	42	Turón (Astúries)	9/4/38	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Luisa González Bañón				
Ana María González Cerio	3	Sant Sebastià	15/10/37	Jacint Verdager, 5, amb Josep Garcia Cunill (caves). Laió del Tit.
Asunción González Cerio	3	Sant Sebastià	15/10/37	Capità Maristany Noms, 4, amb Martí Canals. Mestres Villà, 47. Laió del Tit.
Víctor González Cerio	6	Sant Sebastià	15/10/37	Lluís Millet amb Gabriel Pla. Mestres Villà, 47. Laió del Tit.
Benedicta González Cuesta	50	Sodupe (Biscaia)	15/10/37	
Caridad González Fernández	42	Beodo (Astúries)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 20.
Juan González Fernández	53	Bilbao		
Petra González Fernández	34	Acebo (Càceres)	15/10/37	14 abril, 55, amb el doctor Ramon Fontova i Mercè Ventura. Àngel Guimerà, 4.
Honorina González Folgueroso			5/38	Jaurès, 9.
Manuel González Folgueroso			5/38	Jaurès, 8.
María Teresa González Folgueroso			5/38	Jaurès, 8.
Maximino González Folgueroso			5/38	Jaurès, 8.
Mercedes González Folgueroso			5/38	Jaurès, 8.
Eufrasio González Fuente	0,5	França	16/11/37	Buenos Aires.
Violeta González Fuentes	2	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià, 5, amb Joaquina i Maria Tobias. Capità Maristany Noms.
Teresa González Fuentes	1	Llemotges		Urbanització Montseny (Pedra Blanca) amb Manuel Batlle i Josep Ciurana. Francisco Ascaso, 58, amb Maria Lluïsa Aguiló i Maria Coll.
Ángeles González García	20	Bilbao	15/10/37	Jacint Verdager, 4, amb Gener Millet i Isabel Maristany.
Ángel González García	11	Zaramillo (Biscaia)	15/10/37	Jacint Verdager, 4, amb Gener Millet i Isabel Maristany.
Gabriela González García (o Hernández)	22	Zaramillo (Biscaia)	15/10/37	Jacint Verdager, 34, amb Rosa Ripoll.
Antonio González Gil	13	Solveira (Ourense)	5/12/36	Laboratoris.
Francisco González Gómez	1	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Rosario González González	44	Bilbao	15/10/37	Plaça de la Llibertat, 12, amb Pere A. Millet Villà i A. Cardona.
Juan González Hernández	53	Àvila o Zaramillo (Biscaia)	15/10/37	Cal Ros de les Cabres, amb Antoni Mandri Bresca. Dolores Ibárruri, 1.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Ignacio González Lazcano	6	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Adra, 7, amb Mercurial Soler. Nicolás Salmerón, 19.
Jesús González Lazcano	56	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 19.
Eulalia González Marañón	27	Santander	15/10/37	Santa Rosa, 15, amb Francesc Pagès.
Petra González Márquez				Àngel Guimerà, s/n.
Bernardina González Peláez	48	Oviedo	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33. Torre Tolosa.
Casilda González Pesquera	58	Quintanilla (Burgos)	15/10/37	Mestres Villà, 2, amb R. Suñol, Josefa Vidal i Joan Casals.
Teresa González Puentes	0,5	El Masnou		
Segunda González Ramos Moreno i Josep Torres.	54	Santander	15/10/37	Francesc Macià, 17, amb Rosa
Daniela González Sáez	63	Madrid	15/10/37	
Julia González Tascón		Astúries	1936	
Manuela González Velasco	0,5	El Masnou	15/10/37	Torre Tolosa.
Asunción Gutiérrez			9/38	Spain and the World.
Concepción Hernández Gutiérrez	17	Fuenlabrada	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Inocencia Hernández Gutiérrez	12	Fuenlabrada	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Julia Hernández Gutiérrez	17	Fuenlabrada	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Luis Hernández Gutiérrez	14	Fuenlabrada	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Francisco Hernández Moriñigo	10	Sant Sebastià	15/10/37	Barcelona, 49, amb Fèlix Arisa. Francisco Ascaso, 23, amb P. Tort. Nicolás Salmerón, 95, amb J. Cid.
Invención Hernández Moriñigo	17	Sant Sebastià	15/10/37	Anselm Clavé, 2, amb Joan Perala Lapiedra.
María Luisa Hernández Moriñigo	6	Sant Sebastià	15/10/37	Emili Pagès, 36, amb M. Estrella Estapé.
Simón Hernández Moriñigo	12	Sant Sebastià	15/10/37	Dr. Botey, 12, amb E. Baró.
Tomasa Hernández Moriñigo	14	Sant Sebastià	15/10/37	Camil Fabra amb Juscafresa i Concha Dilmé.
Daniela Hernández Zarzalejo (o Salcelejo)	36	San Martín de Valdeiglesias (Madrid)	5/12/36	Torre Tolosa.
Prudencia Herraz Herraz	31	Bilbao	15/10/37	
Dolores Herrera			4/38	Spain and the World.
Paula Herrero del Campo	19	Madrid	5/38	
Isabel Herrero Labordeta	27	Portugalete (Biscaia)	15/10/37	Urbanització Montseny amb Josep Clarasó Roca.
Antonio Hidalgo Ángel	13	Màlaga	15/10/37	
José Hidalgo Carrasco	58	Cañete la Real (Màlaga)	15/10/37	
Sebastián Holgado (o Ordado) Godoy	27	Bilbao	1/3/38	
Josefa Hurtado Llameli	24	Madrid	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
José Hurtado Ojeda	64	Granada	5/12/36	Laboratoris.
Araceli Husillos Abad	13	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Mestres Villà, 11, amb Dolores i Claudi Botey Puig.
Aurora Husillos Abad	28	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Francesc Macià, 29, amb Eugeni Casanovas Marcé i Paquita Puig. Torre Tolosa.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Gabina Husillos Abad	15	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Àngel Guimerà, 16, amb Eulàlia Pagès Isern.
Virginia Husillos Abad	18	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Prat de la Riba, 29, amb Rita Pla Bertran. Torre Tolosa.
Tomasa Ibáñez Delgado	25	Sant Sebastià	15/10/37	
Daniel Ibáñez Díaz	65	Sant Sebastià	15/10/37	
Alejandro Ibáñez Moreno	3	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià, 11, amb Àngel Gázquez Roldán i Marina de Gázquez.
José Luis Ibáñez Moreno	1	Bilbao	15/10/37	
Margarita Ibáñez Soto	86	Santander	15/10/37	Vallromanes amb Miguel Martínez.
Rosario Ibarondo Herrero	5	Portugalete (Biscaia)	15/10/37	Urbanització Montseny amb Josep Clarasó Roca.
Clemente Inchausti Martínez	39	Bilbao	15/10/37	
Mariano Infante Mendieta	11	Màlaga	15/10/37	
Pedro Iraceta	36	Sant Sebastià	15/10/37	
Anastasio Iracuris				
Marcelina Irigorri Estévez	45	Bilbao	15/10/37	Tarrida del Màrmol, 4, amb Francesc Domènech Serriàna.
Guadalupe Iriarte Mariño	19	Pasaia (Guipúscoa)	15/10/37	
Elvira Iriondo Elorza	54	Bilbao	15/10/37	
Ventura Iturriño	50	Sant Sebastià	15/10/37	Emili Pagès, 53, amb Francesca Curell.
José Mari Izaguirre Velasco	7	Sant Sebastià	15/10/37	Mestres Villà, 39, amb J. Ferrer. Mestres Villà, 47.
Ramón Mari Izaguirre Velasco	2	Sant Sebastià	15/10/37	Santa Rosa, 1, amb Esteve Gispert Vilà.
Remedios Jiménez Pérez	44	Màlaga	15/10/37	
Gerardo Juan Irigorri	15	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià, 30, amb F. Mesaguer i Josepa Sans.
Julián Juan Irigorri	13	Bilbao	15/10/37	Anselm Clavé, 5 bis, amb Joan Comellas Fàbregas. Coromina, 10, amb F. Font.
Alfonsa Juanes Varas	58	Bilbao	15/10/37	14 abril, 29, amb Jaume Subirà Pagès. Francisco Ascaso, 40.
Purificación Juanes Varas	58	San Salvador del Valle (Biscaia) o Arapiles (Salamanca)	15/10/37	14 abril, 8, amb Josep Vendrell (cansaladeria).
José Juaristi (o Juariste) Elias	66	Sant Sebastià	15/10/37	
Dolores Juaristi Segurola	79	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Dolores La Fuente Pérez				
Pablo La Fuente Pérez				
Basilio Laca Silva	60	Madrid	15/10/37	
Francesca Laflor Piera	46	Maella		Àngel Guimerà, 6.
Rosario Lafuente González	15	Bilbao	15/10/37	Nicolás Salmerón, 13, amb Carles Maristany Pagès.
Libertad Lago Andrés	1	Ortuela (Biscaia)	15/10/37	
Leopoldo Lamela Ferro	14	A Teixeira (Ourense)	5/12/36	Torre Molina.
María Cruz Lansorena Gil	25	Somorrostro (Biscaia)	3/9/37	Plaça de Pi i Margall, 7.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Antoni Lapeña Orus	16	Lleida	9/4/38	
Miguel Lara Ordóñez	6	Santander	15/10/37	Vallromanes amb Miguel Martínez.
Lolita Larios Gómez	24	Sant Sebastià	15/10/37	14 abril, 85, amb la vídua de Jaume Batchilleria, Dolores Sánchez i Dolores Tura. Mestres Villà, 27.
Asunción Larrarte Aristizábal	26	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Josefa Larrarte Belaustegui	15	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33 pis.
Hilario Larrarte Bengoechea	56	Santander	18/11/37	Nicolás Salmerón, 33.
Clementina Larruzea Basteguieta	68	Bermeo (Biscaia)	15/10/37	Casa de camp, 15, amb Martí Dòria i Dolores Genissans. Torre Tolosa.
Miguela Latorre Ianguas	33	Bilbao	15/10/37	
María Lavado Vera	50	Santander	9/4/38	
Mari Carmen Lazarraga Pérez	3	Sant Sebastià	15/10/37	Madrid, 1, amb Francesc Bassó Auladell.
Juana Lazcano Imartz	30	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 15 i 19.
Jaime Leal	14	Mataró	8/38	Spain and the World.
Libertario Leal	5	Mataró	8/38	Spain and the World.
Jesusa León Otero	52	Madrid	5/38	
Anaclea Leyún Ibarrondo	65	Sodupe (Biscaia)	15/10/37	
Antonia Llameli (o Llaneli) Moya	54	Granada	5/12/36	Laboratoris.
Enric Lleixà Pla			05/38	
Josep Llobera Riet	34	Algerri	13/4/38	
Cinta Llop Mindan	27	Maella		
Josepa Llopart Torremorell		Algerri	13/4/38	
Gumersinda López Albo	30	Bilbao	15/10/37	
María Concha López Bajo	2	Barakaldo	15/10/37	Dolores Ibárruri, 1 (Can Genover), amb Montserrat Creixell, Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Teresa Jesús López Bajo	5	Barakaldo	15/10/37	Prat de la Riba, 4, amb Montserrat Creixell. Dolores Ibárruri, 1.
Jesús López Bajo				Nicolás Salmerón, 27, amb Lluïsa Isern Pagès.
Antonio López Carrasco	50	Màlaga	15/10/37	
Vidal López Casas	5	Madrid	15/10/37	Nicolás Salmerón, 19.
Martina López de García	44	Vitòria	15/10/37	Emili Pagès, 45, amb E. i Teresa Suñol. Àngel Guimerà, 10, amb Josep Puig Rodon i Ramona Puig.
Ludivina López de los Ríos	18	Lleó	13/4/38	
Clementina López de los Ríos	16	Palència	13/4/38	Nicolás Salmerón, 32, 2a.
Álvaro López Esteverena	3	Sant Sebastià	15/10/37	Rafael Casanova, 8, amb Lluís Codina i Narcisa Vergelí.
Manuel López Esteverena	1	Sant Sebastià	15/10/37	Anselm Clavé, 5, amb Joan Ràfols Mata. Francisco Ascaso, 17.
Juana López Fernández	30	Madrid	15/10/37	
Petra López Fernández	34	Madrid	15/10/37	Nicolás Salmerón, 19.
Ángel López Lázaro	4	Novés (Toledo)	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Teresa López Lázaro	5	Novés (Toledo)	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Pedro López Montero	48	Màlaga	15/10/37	
Valentín López Ortega	5	Novés (Toledo)	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Angelita Lozano Seco	53	Bilbao	15/10/37	

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
José Nicolás Lucas	8	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Antonio Macías (o García) Anisi	14	Badajoz	5/12/36	Torre Molina.
Carmen Macías (o García) Anisi	8	Badajoz	5/12/36	Torre Molina.
Mercedes Macías Anisi	16	Badajoz	5/12/36	Torre Molina.
María Manso Frias	18	Bilbao	15/10/37	Francisco Ascaso, 89, amb Joan Ramèntol i Dolors Barenego (carboneria).
Ángel Manusan Sacristán	2	Madrid	15/10/37	
Benita Manusan Sacristán	4	Madrid	15/10/37	
Emiliano Manusan Sacristán	7	Madrid	15/10/37	
Sabina Mariño Arellaga	63	Pasaia (Guipúscoa)	15/10/37	
Eliseo Mariscal Echevarría	8	Santander	15/10/37	
José Mariscal Echevarría	12	Santander	15/10/37	Anselm Clavé, 4, amb Josep Famadas Bertran.
José Mariscal Sestago	39	Santander	15/10/37	Anselm Clavé, 4, amb Josep Famadas Bertran.
Eugenio Marroquín Escudero	46	Valladolid	5/38	Francesc Macià, 10.
Gerónimo Marroquín Escudero	46	Valladolid	13/7/38	
Antonia Marroquín Romero	13	Bilbao	15/10/37	Engels, 1, amb Martí Sala Maristany.
Aurora Marroquín Romero	9	Bilbao	15/10/37	Ferrer i Guàrdia, 54, amb Pepita Massip i Mario Martínez. Francesc Macià, 10. Spain and the World.
Daniel Marroquín Romero	11	Bilbao	15/10/37	Mèxic, 19, amb Jaume i Rosa Espinasa.
Francisco Marroquín Romero	15	Bilbao	15/10/37	
Luis Marroquín Romero	16	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Francesc Macià, 10.
Ricardo Martín	9	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Segundo Martín	7	Barcelona	5/38	Spain and the World.
Pascuala Martín Blanco				
Antonia Martín González	37	Màlaga	15/10/37	
Emilia Martín Santalla	40	Madrid		
Eusebio Martínez	61	Bilbao	15/10/37	
Brígida Martínez				
Felipa Martínez Carrión	59			Germans Alcrudo, 3.
Begoña Martínez de la Sala	6	Bilbao	15/10/37	Prat de la Riba, 35 (telègrafs) amb N. Montes i P. Roca. Nicolás Salmerón, 11.
Carmelo Martínez de la Sala	11	Bilbao	15/10/37	Capità Mirambell, 7, amb Josepa Mateu. Nicolás Salmerón, 11.
Felipa Martínez de la Sala	16	Bilbao	15/10/37	García Hernández, s/n, amb Lluís Bellabriga. Nicolás Salmerón, 11.
Félix Martínez de la Sala	9	Bilbao	15/10/37	Nicolás Salmerón, 11. Rosa Luxemburg, 22. Nicolás Salmerón amb Vicenta Cantó.
Guillermo Martínez de la Sala	14	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià amb G. Roca.
Cesárea Martínez González	15	Turón (Astúries)	15/10/37	
Erundina Martínez González	11	Turón (Astúries)	15/10/37	
Carmela Martínez Herraz	6	Bilbao	15/10/37	
Isabel Martínez Herraz	1	Bilbao	15/10/37	

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Enriqueta Martínez Ibáñez	66	Madrid	15/10/37	
Jacinta Martínez Labarga	36	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 15.
Salvador Martínez Lobo	46	Lleó	15/10/37	
Ricardo Martínez Martín	10	Madrid		Montevideo.
Casilda Martínez Muñecas	9	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Capità Ferrer Bertran, 77, amb J. Oliver.
José Martínez Muñoz	3	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Manuel Martínez Muñoz	6	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Sara Martínez Muñoz	4	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Francisco Martínez Sánchez	60	Granada	15/10/37	
Francisco Martínez Toribio	9	Granada	15/10/37	
Margarida Mas	12	El Masnou	9/38	Spain and the World.
Aurora Méndez Andrés	2	Ortuella (Biscaia)	15/10/37	
Berta Méndez Andrés	4	Ortuella (Biscaia)	15/10/37	
Miguel Méndez Andrés	14	Ortuella (Biscaia)	15/10/37	
Carmen Méndez Nobas			5/38	Tarrida del Màrmol, 7.
Aurelia Mendieta Maturana	38	Bilbao	15/10/37	
Eusebio Mesonero Fernández			5/38	Torre Tolosa.
Lola Mínguez	5	El Masnou	4/38	Spain and the World.
José Mínguez Izquierdo	4	El Masnou		Spain and the World.
María Molina Giménez			5/38	
María Luisa Moliterno Negrín	50	Irun	15/10/37	
Carmen Moncada	62	Madrid	15/10/37	
Eufrasio Montero Casado	80	Valladolid	15/10/37	Mestres Villà, 58, amb Josep Salvat Ferrando, Josefa Vidal i A. Fernández. Mestres Villà, 47.
Mercedes Montero García	13	Bilbao	15/10/37	Mestres Villà, 47.
Carmen Montero García	16	Bilbao	15/10/37	Lluís Millet, 56, amb Pau Renter. Mestres Villà, 47.
Francisco Montoria (o Maltrana) Ruiz	74	Bilbao	15/10/37	Dolores Ibárruri, 1, amb Jaume Blanch i M. Àngels Sanjuan.
Elena Moreno Fernández	6	Turón (Astúries)	15/10/37	Emili Pagès, 47.
Gregorio Moreno Fernández	8	Turón (Astúries)	15/10/37	Torre Tolosa.
Adela Moreno Hernández	15	San Martín de Valdeiglesias (Madrid)	5/12/36	Pablo Iglesias amb C. i Victoria Rico.
Narciso Moreno Hernández	11	San Martín Valdeiglesias (Madrid)	5/12/36	García Hernández amb P. Grau.
Pedro Moreno Hernández	14	San Martín Valdeiglesias (Madrid)	5/12/36	García Hernández amb P. Grau.
Amable Moreno Hernández	12	Turón (Astúries)	15/10/37	
Andrés Moreno Hernández	14	Turón (Astúries)	15/10/37	
Silvina Moreno Hernández	5	Turón (Astúries)	15/10/37	
Esperanza Moreno Latorre	8	Bilbao	15/10/37	
María Moreno Latorre	28	Bilbao	15/10/37	
Rosario Moreno Latorre	17	Bilbao	15/10/37	
Luisa Moriñigo Sánchez	46	Sant Sebastià	15/10/37	

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Ángel Moritz Juanes	12	San Salvador del Valle (Biscaia)	15/10/37	Dr. Botey, 10, amb Lluís Ballell Torra (matalasseria) i Engràcia Molina.
Jesús Moritz Juanes	10	San Salvador del Valle (Biscaia)	15/10/37	Francesc Macià, 29 (cansaladeria), amb Joan Torres Rusiñol.
María de las Nieves Moritz Juanes	8	San Salvador del Valle (Biscaia)	15/10/37	Francesc Macià, 29 (cansaladeria), amb Joan Torres Rusiñol.
Ángel Morná Aristizábal	0,5	Sant Sebastià		
Hilario Morná Aristizábal	5	Sant Sebastià		
Pepita Morná Aristizábal	7	Sant Sebastià	15/10/38	
Trinidad Moro Robles	53	Valladolid	9/4/38	Torre Tolosa.
Guadalupe Moya Ruiz	43	Bilbao	15/10/37	
Nicolasa Muñecas Lazcano	16	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Francisco Ascaso, 73, amb A. Flos.
Clotilde Muñecas Pérez	47	Sestao (Biscaia)	15/10/37	Francisco Ascaso, 17.
Eduardo Muñoz	12	El Masnou	3/38	Spain and the World.
Francisca Muñoz	7	Madrid	4/38	Spain and the World.
Teodora Muñoz	5	Madrid	4/38	Spain and the World.
Antonio Muñoz Antolín	5	El Masnou	4/38	Spain and the World.
Manuel Muñoz González	41	Màlaga	15/10/37	
Francisca Muñoz Martín	15	Màlaga	15/10/37	
Manuel Muñoz Martín	11	Màlaga	15/10/37	
Dorotea Muñoz Sánchez	19	Talavera de la Reina	5/12/36	Torre Molina.
Sara Muñoz Sánchez	28	Talavera de la Reina	5/12/36	Torre Molina.
Antonio Murillo Pons		Zuera (Saragossa)		Astúries, 19.
Ángel Murua Larrarte	0,5	Bilbao	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Hilario Murua Larrarte	5	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Josefa Murua Larrarte	7	Sant Sebastià	15/10/37	Àngel Guimerà, 10, amb F. Soler. Nicolás Salmerón, 33.
Agustín Naba Gallardo			5/38	Jaurès, 8.
Urbana Naba Rebollo				
Elvira Nájera Velasco	43	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 19. Nicolás Salmerón, 33.
Ana María Navales	5	Mataró	7/38	Spain and the World.
José Ocevera Rodríguez	8	Màlaga	15/10/37	
Luisa Ochoa			8/38	Spain and the World.
José Luis Omaechevarría	5	Guernika	1/4/38	Santa Rosa, 16.
Rosa Ordóñez Ibáñez	35	Santander	15/10/37	Vallromanes amb Miguel Martínez.
José Ortega Gutiérrez	14	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Pedro Ortega Gutiérrez	14	Palència	5/12/36	Torre Molina.
Usotxu Ortiz de Zárate Albizu	0,5	Sant Sebastià	15/10/37	Prat de la Riba, 2. Francisco Ascaso, 89 (Café La Paz), amb Joan, Eulàlia Ramèntol i Montserrat Isern.
Catalina Ortiz de Zárate Arregui	36	Abadiño (Biscaia)	15/10/37	
Begoña Ortiz de Zárate Arregui	12	Zarautz (Guipúscoa)	15/10/37	Prat de la Riba, 2 (café La Paz), amb Joan Ramèntol. Àngel Guimerà, 6 (bar la Peña), amb Antoni Corchs.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Natividad Ortiz de Zárate Arregui	27	Zarautz o Tolosa (Guipúscoa)	15/10/37	Esperança, 10, amb Gregori Codiñach i P. López. García Hernández, 66.
Eugenio Ortiz de Zárate Besga	62	Zarautz (Guipúscoa)	4/11/37	Germans Alcrudo, 11.
Dolores Ortiz Pérez	62		7/38	Disseminat 1.
María Orueta Elordi	71	Bilbao	15/10/37	Emili Pagès, 44, amb Agnès Curell Millet. Dolores Ibárruri, 43, amb Pere Artigas, i 33, amb Amadeu Planas i Rita Domènech.
Julia Ostiategui Izquierdo	26	Castañares de Rioja	15/10/37	Francesc Macià, 19bis, amb Carles i Josefina Cusí.
Antonio Pacheco Herrera	37	Màlaga	15/10/37	Mestres Villà, 14, amb Pere Pagès Fàbregas. Francisco Ascaso, 20.
Isabel Pacheco Trujillo	6	Màlaga	15/10/37	Barcelona, 41, amb Antoni Cisa.
José Pacheco Trujillo	2	Màlaga	15/10/37	Barcelona, 41, amb Antoni Cisa.
Ana Pacheco Trujillo				Mestres Villà, 14, amb Pere Pagès Fàbregas.
Irene Palomero García	44	Sant Sebastià	15/10/37	
Antonio Parra (o Porras) Ariza	49	Màlaga	15/10/37	Casa Camp 13 amb Domènec Duran Mateu.
Josefa Parra Bardilla	27	Madrid	5/12/36	Torre Tolosa. Laboratoris.
Pilar Pascual Lecuona	52	Errenteria (Guipúscoa)	15/10/37	Francisco Ascaso, 17.
Pedro Pascual Ruiz	17	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Vicente Pastrana Rodríguez	0,5	Lleida	5/38	Jaurès, 10.
Carmen Pastrana Rodríguez	6	Santander	5/38	Jaurès, 10.
Josefa Pastrana Rodríguez	2	Santander	5/38	Jaurès, 10.
Marcelina Pastrana Rodríguez	8	Santander	5/38	Jaurès, 10.
Asunción Pecuria Cano	6	Màlaga	15/10/37	
Dolores Pecuria Cano	16	Màlaga	15/10/37	
María Pecuria Cano	12	Màlaga	15/10/37	
Teresa Pecuria Cano	19	Màlaga	15/10/37	
Antonio Pecuria Palomero	48	Màlaga	15/10/37	
Cinta Pedret Jardí			5/38	Sant Jaume, 27.
Concepció Pedret Jardí			5/38	Sant Jaume, 27.
Francisca Peña			5/38	Jaurès, 10.
Luis Peña Gavilán			05/38	Tarrida del Màrmol, 7.
Dolores Peña Méndez			5/38	Tarrida del Màrmol, 7.
Elena Peña Méndez			5/38	Tarrida del Màrmol, 7.
Isabel Peña Méndez			5/38	Tarrida del Màrmol, 7.
Carne Perelló Pallas	31	Lleida	6/9/38	Nicolás Salmerón, 115.
Casimiro Pérez	15	Madrid	15/10/37	
Teodora Pérez Alberdi	27	Hendaia	15/10/37	Jacint Verdaguer, 17, amb Blai Carreras Pei.
Mercedes Pérez Burchi	21		7/38	Disseminat 1.
Juan Pérez Clemente	5	Sant Sebastià	15/10/37	
Lucía Pérez Clemente	23	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 47, amb Manel Colomer.
Victoriano Pérez Clemente	13	Sant Sebastià	15/10/37	

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Rafaela Pérez de la Fuente				
Juan Pérez González	1		7/38	Disseminat 1.
Miguel Pérez González	3		7/38	Disseminat 1.
Remedios Pérez González	22		7/38	Disseminat 1.
Conrada Pérez Hernández	28	Sòria	15/10/37	Barcelona, 44, amb Josefa Juan. Pl. Llibertat, 12, amb Pere A. Millet Villà i A. Cardona. Francisco Ascaso, 17.
Francisca Pérez Ortiz	17		7/38	Disseminat 1.
Luisa Pérez Pérez	6	Pinto (Madrid)	5/12/36	Laboratoris. Montevideo.
Benito Perri del Barrio			30/11/37	
Blanca Perri González	14	Bilbao	15/10/37	Nicolás Salmerón, 109, amb M. Boadella.
Jesusa Perri González	12	Bilbao	15/10/37	
José Mari Perri González	9	Bilbao	15/10/37	Nicolás Salmerón, 93, amb Joan Pons Bosch i Antonia Pagès Oliver.
Constantina Picabea Idabarren	60	Hondarribia (Guipúscoa)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Selma Picó Rodríguez	3	Bilbao	15/10/37	
Francisca Posada López	39	Pasaia (Guipúscoa)	15/10/37	
Lluís Poudevida	4	Barcelona	7/38	Spain and the World.
Miguel Puente Arenado	35	Bilbao	15/10/37	
Eugenia Puentes Loco	33	Palència	15/10/37	
Encarnación Quero Araujo	21	La Carolina (Jaén)	1/4/38	
José Quero Araujo	9	La Carolina (Jaén)	1/4/38	
María Quero Araujo		La Carolina (Jaén)	1/4/38	
Tomasa Quintanilla Velasco	61	Sant Sebastià	15/10/37	
Genari Ramells Teres	52	Algerri	13/4/38	
Modesta Ramírez Caño (o Calle)	58	Barakaldo o Segòvia	15/10/37	Durruti, 26, amb Ferran Francesch Pons i Mercè Catarineu. Dolores Ibárruri, 1.
Ignacio Ramón Claver	70	Pina de Ebro	15/10/37	Casa de camp, 15, de Martí Doria, amb Martí Doria i Dolors Genissans. Torre Tolosa.
Francisco Ramos			10/38	Spain and the World.
Dimas Ramos Lansorena	0,5	El Masnou		
Felisa Rebollo Prieto	73		5/38	Jaurès, 8.
Agustina Reguejo Blanco	16	Bilbao	15/10/37	Torre Tolosa.
Margarita Reguejo Blanco	12	Bilbao	15/10/37	Urbanització Montseny amb Pere Pericot Romagós.
María Luisa Reguejo Blanco	18	Bilbao	15/10/37	Durruti, 29, amb Juan Castañón (cafés Debray).
Ana Riader			6/38	Spain and the World.
José Ribas Palos				
Josep Ribas Pedret			5/38	Sant Jaume, 27.
Xavier Ribas Pedret			5/38	Sant Jaume, 27.
Elena Rocés Suárez	29	Astúries	15/10/37	Emili Pagès, 47, amb M. Olivé i Dolors Perarnau. Nicolás Salmerón amb F. Fàbregas.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Armando Rocés Torres	6	Astúries	15/10/37	Adra, 29, amb Miquel Matalí Font. Lenin, 16.
Maruja Rocés Torres	8	Astúries	15/10/37	14 abril, 77, amb J. Bassols i H. Curell.
Manuela Rodà Garcia				
José Rodrigo España	10	Guadalajara		Montevideo.
Juanito Rodrigo España	6	Guadalajara		Montevideo.
María Rodríguez	13	Madrid	4/38	Spain and the World.
Tomás Rodríguez	15	Madrid	4/38	Spain and the World.
Luis Rodríguez	6			Montevideo.
Pedro Rodríguez	5			Montevideo.
Antonio Rodríguez Amaya	28	Màlaga	15/10/37	
Dolores Rodríguez Amaya	32	Màlaga	15/10/37	
María Rodríguez Amaya	38	Màlaga	15/10/37	
María Rodríguez Arrati	30	Bilbao	15/10/37	
Dolores Rodríguez Collar				
Luis Rodríguez Estévez	25	Sant Sebastià	15/10/37	
Miguel Rodríguez Góngora	58	Irun	15/10/37	
Ana Rodríguez Juanes	21	Beasain (Guipúscoa)	15/10/37	Rosa Luxemburg, 13, amb Teresa Bertran.
Alejandra Rodríguez Juanes	25	Bilbao	15/10/37	Emili Pagès, 42, amb T. Font i Maria Àngels Sanjuan.
Mercedes Rodríguez Juanes	31	Bilbao	15/10/37	Francisco Ascaso, 58, amb Maria Luisa Aguiló i Maria Coll. Francisco Ascaso, 71.
Dolores Rodríguez Mañanet			5/38	Jaurès, 5.
Segunda Rodríguez Medina	31	Santander	5/38	Jaurès, 10.
Juan Rodríguez Moliterno	14	Irun	15/10/37	
Manuel Rodríguez Moliterno	17	Irun	15/10/37	
María Rodríguez Moliterno	25	Irun	15/10/37	
Domingo Rodríguez Rodríguez	68	Bilbao	15/10/37	
Juan Rodríguez Santodomingo	61	Bilbao	15/10/37	
Isabel Romero Quintana	43	Barakaldo	15/10/37	Torrent Humbert amb Josep Maria Mallafré Tort i Dolors Dalmau.
Lorenza Rubio Carnicero	9	Madrid		Montevideo.
Pilar Rubio Carnicero	11	Madrid		Montevideo.
Antonio Ruiz	7	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Carmela Ruiz	5	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Bernarda Ruiz	7	El Masnou	4/38	Spain and the World.
Ángel Ruiz Corcoles	9	Madrid		Montevideo.
Paquita Ruiz Corcoles	12	Madrid		Montevideo.
Enrique Ruiz Crespo	73	Bilbao	15/10/37	
Ana Ruiz Cruces	8	Màlaga	15/10/37	Àngel Guimerà amb A. Ahoriza i Maria Pérez.
Francisca Ruiz Cruz del Río	17	Màlaga	15/10/37	
Frasquito Ruiz Cruz del Río	5	Màlaga	15/10/37	
Manuel Ruiz Cruz del Río	1	Màlaga	15/10/37	
María Ruiz Cruz del Río	10	Màlaga	15/10/37	
Juanita Ruiz Martos	26	Bilbao		Montevideo.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Eduardo Ruiz Rodríguez			5/38	Jaurès, 15.
Alberto Ruiz Sáenz	6	Bilbao	15/10/37	
Antolín Ruiz Sáenz	4	Bilbao	15/10/37	
Carmen Ruiz Sáenz	13	Bilbao	15/10/37	Nicolás Salmerón, 83, amb G. Bernardo.
Luis Ruiz Sáenz	11	Bilbao	15/10/37	Durruti, 47, amb Josep Matalí Isern.
Agustina Saba Gallardo			5/38	Jaurès, 8.
Hermenegilda Sacristán Romero	29	Madrid	15/10/37	
Felisa Sáenz Diez	34	Bilbao	15/10/37	
Dionisio Sáez Palomero	15	Sant Sebastià	15/10/37	
Josefa Sáez Palomero	2	Sant Sebastià	15/10/37	
Manuela Sáez Palomero	14	Sant Sebastià	15/10/37	
María de la Cruz Sailero	42	Valladolid	15/10/37	
Tomás Saldívar Gorgoiti	39	Bilbao	15/10/37	
Angelita Salsamendi Lozano	26	Bilbao	15/10/37	
Tomasa Sampedro Fernández	14	Màlaga	15/10/37	Astúries, 11, amb M. Guardia.
Carmen Sampedro Fernández	16	Portugalete (Biscaia)	15/10/37	Francisco Ascaso, 85, amb Manuel Verdaguer i Maria Badia.
Dolores Sánchez			7/38	Spain and the World.
Lina Sánchez Castro	0,5	El Masnou	5/12/36	Torre Molina.
Antonia Sánchez Castro	8	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
José Sánchez Castro	5	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Pilar Sánchez Castro	3	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
Emilio Sánchez Cristóbal	5			Montevideo.
María Rosa Sánchez Cristóbal	3			Montevideo.
José Luis Sánchez García	4	Bilbao	15/10/37	Capità Maristany Noms, 175, amb Josep Millet Cunill.
Luz Sánchez García	0,5	Bilbao	15/10/37	Francesc Macià, 12, amb Jaume Buch Vallverdú.
Vidal Sánchez García	2	Bilbao	15/10/37	14 abril, 33 i 35, amb Felip, Paquita i Jaime Millet.
José Sánchez Giménez	49	Madrid	15/10/37	
Montserrat Sánchez Parra	0,5	El Masnou	5/12/36	Torre Tolosa.
Carmen Sánchez Parra	7	Madrid	5/12/36	Torre Tolosa.
Francisco Sánchez Parra	5	Madrid	5/12/36	Torre Tolosa.
Luis Sánchez Parra	10	Madrid	5/12/36	Torre Tolosa.
José Sánchez Parra				Torre Tolosa. Dinou de Juliol, 3.
Manuel Sanmiguel Camacho	9	Val de Santo Domingo (Toledo)	5/12/36	Torre Tolosa. Mèxic, 8.
María Sanmiguel Camacho	2	Val de Santo Domingo (Toledo)	5/12/36	Torre Tolosa.
Pío Sanmiguel Camacho	6	Val de Santo Domingo (Toledo)	5/12/36	Torre Tolosa. Capità Mirambell, 25.
José Sanmiguel Ferro	17	A Teixeira (Ourense)	5/12/36	Laboratoris.
Manuel Sanmiguel Ferro	6	A Teixeira (Ourense)	5/12/36	Laboratoris.
Carmen Sanmillán Zarama	16	Bilbao	15/10/37	Francesc Lairet, 17, amb Juan García Sáez.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Cebrià Santallucia González	51	Algerri	13/4/38	
Cecilio Santos Blanco	47	Bilbao	15/10/37	
María Sanvicente Santamaría	37	Legutio (Àlaba) o Mondragón	15/10/37	Lenin, 8, amb Rosa Framis i Mercè Ros. Dr. Curell, 57, amb Llorenç Curell.
Carmen Sariñena Cámara	16	Bilbao	15/10/37	Francesc Laret, 17, amb Juan García Sáez.
Dominica Sastre Rueda	50	Sant Sebastià	15/10/37	Dr. Curell, 2, amb Sara Guillén.
Angelina Sebastián Urizar	8	Eibar	15/10/37	Catorze d'Abril, 31, amb Enric Ferrer Fernández.
José Sebastián Urizar	14	Eibar	15/10/37	Francesc Macià, 29, amb S. Curell i Lluís Nogués (farmàcia).
Pilar Sebastián Urizar	18	Eibar	15/10/37	Durruti, 29, amb E. Millet, vídua Fatjó.
Pedro Sebastián Urizar		Sant Sebastià	15/10/37	Francesc Macià, 29, amb S. Curell.
Asunción Serrano	11	Barcelona	3/38	Spain and the World.
Dolores Serrano	9	Barcelona	3/38	Spain and the World.
José Serrano Álvarez	14	Sant Sebastià	15/10/37	Santa Rosa, 23, amb Josep Rosés Truch.
Teresa Serrano Álvarez	19	Sant Sebastià	15/10/37	Esperança, 16, amb Gerard Maristany i Salvadora Sanjuan.
Julia Serrano Gómez	4	Sant Sebastià	15/10/37	Capità Ferrer Bertran, 79, amb Joan Bassas i Anna Serarols.
Juan Serrano Guijarro	65	Sant Sebastià	4/11/37	
María Begoña Sierra Eguiguren	13	Barakaldo	15/10/37	Barcelona, 32, amb L. Pineda i Encarnació Comas. Astúries, 25.
Amparo Sierra García	43	Santander	29/8/37	Dr. Curell, 22.
Josefina Sierra Laiz	16	Biscaia	29/8/37	
Amparo Sierra Saiz/Sainz	18	Biscaia	29/8/37	Dr. Curell, 22.
María Soler Barranco	51	Màlaga	15/10/37	
Cándido Soler Belaustegui	15	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Juana Soler Belaustegui	21	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33.
Ángel Somarriba Gutiérrez	7	Santander	15/10/37	
Antonio Somarriba Gutiérrez	10	Santander	15/10/37	
Asunción Somarriba Gutiérrez	6	Santander	15/10/37	
Carmen Somarriba Gutiérrez	9	Santander	15/10/37	
José Somarriba Gutiérrez	5	Santander	15/10/37	
Concha Sotelo Arroyo	40	Sant Sebastià	15/10/37	Nicolás Salmerón, 19. Nicolás Salmerón, 33.
Margarita Sualdea Arcos	38	Adrada de Haza (Burgos)	8/9/38	
Ángel Suárez			5/38	Nicolás Salmerón, 14.
José Suárez			5/38	Nicolás Salmerón, 7.
Isabel Suárez Alonso	37	Astúries	15/10/37	
Rosario Suárez Fernández	20	Astúries	15/10/37	Flos i Calcat amb Rosa Colomer.
Consuelo Suárez Fernández	21	Luarca (Astúries)	15/10/37	
Florentina Suárez Fernández	18	Luarca (Astúries)	15/10/37	Francisco Ascaso, 75, amb Joan Vidal Alsina. Nicolás Salmerón, 20.
Francisco Suárez Fernández	29	Luarca (Astúries)	15/10/37	

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Carmelo Suárez Fernández	28		5/38	
Francisco Suárez García	62	Luarca (Astúries)	15/10/37	Rafael Casanova, 78, amb Josep Duran Terradas.
Dolores Suárez González	19	Luarca (Astúries)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 20.
Florentina Suárez González	17	Luarca (Astúries)	1/3/38	
María Suárez González	21	Luarca (Astúries)	15/10/37	Nicolás Salmerón, 20.
Rosita Suárez González	9	Luarca (Astúries)	15/10/37	Mèxic, 17, amb Ricard Pons. Nicolás Salmerón, 20.
Ángel Suárez González				
Dolores Suárez González				
José Suárez González				
Rosa Suárez González				
Marcelina Suárez Hernández		Màlaga	1/4/38	Mestres Villà, 55.
José Subirat (o Subirà) Martínez	47	Osca	1/4/38	Sant Jaume, 13.
José Subirat Villacampa (o Morell)	13	Osca	1/4/38	Sant Jaume, 13.
Marcelina Subtil			4/38	Spain and the World.
Sabina Tabalea Azurmendi	68	Sant Sebastià	15/10/37	
Ernesto Tejedor				
Ramon Teres Borrás	57	Algerri	13/4/38	
Miquel Teres Segarra	33	Algerri	13/4/38	
Ángeles Toribio Soli	50	Granada	15/10/37	
Angelines Torné Sailero	4	Bilbao	15/10/37	
Jordi Torroellas	10	Mataró	8/38	Spain and the World.
María Tremps	11	Barcelona	3/38	Spain and the World.
Paco Tremps	7	Barcelona	3/38	Spain and the World.
María Rosa Trujillo Campo	8	Santander	15/10/37	
Ana Trujillo Herrera	27	Bilbao	1/4/38	Francisco Ascaso, 20.
Dolores Trujillo Herrero	32	Màlaga	15/10/37	Mestres Villà, 15, amb Josep Pagès Fàbregas. Francisco Ascaso, 20.
Libertad Turrualde Monge	17	Bilbao	15/10/37	
Sebastián Ulles Manso	4	Bilbao	15/10/37	Francisco Ascaso, 37, amb Francesc i Rosa Bové Argimon. Francisco Ascaso, 17.
Trinidad Ulles Manso	2	Bilbao	15/10/37	Francisco Ascaso, 54, amb Jaime Busqué. Francisco Ascaso, 17.
Eustaquia Uriarte Torre	49	Berneio (Biscaia)	15/10/37	
Laureana Urizar Azpeitia	42	Eibar	15/10/37	Durruti, 29, amb Francesca Roca, vídua Carreras, i F. Comelles.
Jesús Vázquez Pérez	14	Bilbao	15/10/37	
Isabel Vázquez Sierra	29	Màlaga	15/10/37	
Petronila Vegas Rodríguez	51	Palència	15/10/37	
María Velasco Gómez	27	Zamarramala (Segòvia)	5/12/36	Torre Molina.
Carmen Velasco Martínez	56	Sotés (Rioja)	15/10/37	Santa Rosa, 1, amb Esteve Gispert Vilà.
Josep Vendrell Cortasa	5	Alcoletge	11/6/38	
Antonia Veras Ruiz	45	Màlaga	15/10/37	
Amparo Vicente García	4	Madrid	5/12/36	Torre Molina.
José Vicente García	2	Madrid	5/12/36	Torre Molina.

NOM	EDAT	ORIGEN	ARRIBADA	RESIDÈNCIA
Vicente Vicente García	0,5	Madrid		Torre Molina.
Carmen Vigil Aparicio	16	Burgos	1/8/37	Germans Alcrudo, 3.
Jesús Vigil Aparicio	24	Burgos	1/8/37	Germans Alcrudo, 3.
Matilde Vigil Aparicio	9	Burgos	1/8/37	Germans Alcrudo, 3.
Rosalía Vigil Aparicio	12	Madrid	1/8/37	Germans Alcrudo, 3.
Florentina Vigil Aparicio	28	Reus	1/8/37	Astúries, 33, amb Antonio Echave. Germans Alcrudo, 3.
Federico Vigil Asencio (o Moencio)	65	Valladolid	1/8/37	Germans Alcrudo, 3.
Joaquima Villacampa Morell			5/38	Sant Jaume, 13.
Sira Villamartín	48	Madrid		
José Villar				
José Villar Longueira	59	La Corunya	15/10/37	Nicolás Salmerón, 33. Torre Tolosa.
Carmen Villares			8/38	Spain and the World.
Carmen Zabala				
Inés Zabala Fernández	13	Sant Sebastià	15/10/37	Francesc Macià, 9, amb J. Cusí i Ramón Escobet Piqué. Torre Tolosa.
Leonor Zabala Fernández	21	Sant Sebastià	15/10/37	Prat de la Riba, 52, amb Lluís Reixach i Joaquima Andreu. Torre Tolosa.
Hilario Zamarreño	7	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Juan Zamarreño	15	Barcelona	4/38	Spain and the World.
Serafín Zamora	10	Barcelona	5/38	Spain and the World.
Soledad Zapico Martínez	47	San Martín (Astúries)	15/10/37	
Juana Zumeta Yerobi (o Geroli)	47	Sant Sebastià	15/10/37	Mestres Villà, 27, amb Francisco Tristán i Antonia Fernández. Prat de la Riba, 52, amb Lluís Reixach i Joaquima Andreu.

ANNEX 3. CORRESPONDÈNCIA DELS NOMS DELS CARRERS AMB ELS CARRERS ACTUALS

NOM ANTIC	NOM ACTUAL
Anselm Clavé	Sant Francesc d'Assís (entre Rector Pineda i plaça de Jaume Bertran)
Antoni Sunyol	Francesc Macià
Astúries	Sant Antoni
Bell Indret	Pau Casals
Capità Ferrer Bertran	Itàlia
Capità Maristany Noms	Roger de Flor
Catorze d'Abril de 1931	Sant Felip
Dinou de Juliol de 1931	Camil Fabra
Doctor Botey	Pere Grau (entre Alsina Sensat i Mare de Déu de Núria)
Dolors Ibárruri	Buenos Aires
Durruti	Jacint Verdaguer i Barcelona
Emili Pagès	Sant Pere
Engels	Pou i Sant Cristòfor
Fermín Galán	Navarra
Ferrer i Guàrdia	Fontanills
Francesc Lairer	Sant Domènec
Francesc Macià	Josep Llimona
Francisco Ascaso	Pere Grau
García Hernández	Sant Miquel
Germans Alcrudo i Sant Jeroni	Bergantí Caupolicán
Ignasi Iglésias	Doctor Curell
Jaurès	Sant Rafael
Laió del Tit	Capità Maristany Noms
Lenin	Sant Francesc d'Assís (entre Mare de Déu del Carme i Rector Pineda)
Madrid	Jover i Serra
Matteotti	Pau Casals
Mèxic	Sant Bru
Nicolás Salmerón	Jaume I
Pablo Iglesias	Romà Fabra
Pi i Margall	Passatge de Sant Jaume
Puerto Rico	Fontanills (entre Roger de Flor i Tomàs Vives)
Rosa Luxemburg	Sant Josep
Sant Jaume	Sant Felip (entre Mare de Déu de Núria i Maristany Noms)
Tarrida del Màrmol	Gaditana

